

ПРОТЕСТАНТИЗМ

в Україні

 **500** UA
РОКІВ
РЕФОРМАЦІЇ





Редакційна колегія



**Сергій Вікторович
САННІКОВ**

Історик християнства
і євангельсько-
баптистського руху



**Петро
Миколайович
ТРИГУБ**

Доктор історичних
наук, професор



**Ліна
Іллівна
БОРОДИНСЬКА**

Кандидат історич-
них наук, доцент



**Михайло
Олександрович
ФЕДОРЕНКО**

Кандидат історичних
наук, доцент



**Петро
Миколайович
КОТЛЯРОВ**

Кандидат історич-
них наук, доцент



**Максим
Володимирович
КРУПСЬКИЙ**

Доктор богослів'я

Зміст

Розділ I. ВИНИКНЕННЯ ТА РОЗВИТОК РЕФОРМАЦІЙНИХ ІДЕЙ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ ... 4

- Б. В. Коваль**, Реформація чи Революція? Мартін Лютер та Томас Мюнцер: два бачення християнської перспективи суспільного розвитку..... 5
- О. А. Опарін**, Реформація і середньовічна медицина..... 14
- В. В. Куриляк**, Реформація та Контрреформація: здобутки та наслідки28
- С. А. Ковбасюк**, Раківський катехізис: генеза, автори та основні положення.....32
- М. С. Кубай**, Внесок Луцького братства в реформаційний рух на Волині.....36
- Ф. К. Понятовський, В. В. Куриляк**, Вплив реформаційних течій на розвиток освіти в Україні .. 38
- В. В. Нероба**, Принцип «Sola Scriptura» та українська реформація XIX ст.46
- М. А. Балаклицький**, Протестантське книгодрукування на українських землях49
- С. В. Филипчук**, Телебачення протестантських конфесій сучасної України: функціональна, жанрова, змістова специфіка контенту.....57

Розділ II. ПРОТЕСТАНТИЗМ У КОНФЕСІЙНОМУ ВИМІРІ 63

- Ф. К. Понятовський**, Протестантські течії в Україні в XVI-XVII ст.: зародження, географія поширення та богослов'я64
- В. В. Нероба**, Діяльність чеських братів в Україні у XV–XVII ст.....72
- С. А. Ковбасюк**, Соцініанство: основи вчення та його поширення в Україні77
- Т. В. Дроботько**, Протестантизм у місті Кисилін ...81
- В. В. Надольська**, Лютеранство в Україні.....84
- М. П. Костюк**, Євангелічно-лютеранська церква Христа Спасителя у Луцьку89
- Г. В. Левтерова**, Пізній протестантизм у Волинській губернії у другій половині XIX - на початку XX ст.: географія поширення.....94

- А. Л. Левценюк**, Євангельсько-баптистський рух в Україні.....99
- Л. І. Бородинська**, Діяльність євангельських християн на західноукраїнських землях у міжвоєнному двадцятилітті 103
- В. А. Шевчук**, Становлення адвентизму на Галичині та Волині в умовах Другої Речі Посполитої 109
- В. І. Докаш**, Соціальна доктрина Церкви адвентистів сьомого дня як концентрований виклад форм служіння суспільству..... 114
- В. А. Шевчук**, Історія становлення та розвитку Ковельської адвентистської громади (1930 – 1945 рр.) 120
- Ю. І. Вавринюк**, П'ятидесятницький рух в Україні 124
- О. В. Підлужна**, Організаційне становлення п'ятидесятницького руху на Волині..... 129
- Ю. І. Вавринюк**, Село Човниця як колиска баптистського та п'ятидесятницького руху на Волині 135

Розділ III. РЕФОРМАЦІЯ І ОСОБИСТІСТЬ. 140

- С. А. Ковбасюк**, Ян Гус та його вчення 141
- С. А. Ковбасюк**, Джон Вікліф – попередник Реформації 145
- В. В. Куриляк**, Внесок Яна Амоса Коменського в розвиток Реформації на слов'янських землях... 149
- А. С. Гура**, Миколай Кшиштоф Радзивілл «Чорний»: ідеї та життєвий шлях 154
- М. С. Кубай**, Миколай Кшиштоф Радзивілл «Чорний» в Реформаційному русі Волині..... 158
- В. А. Шевчук**, Життя та діяльність Теодора Бжозоня 160
- В. А. Шевчук**, Едвард Восс 165
- Л. І. Бородинська**, Внесок Володимира Марцинковського у розвиток української протестантської спільноти..... 170



Розділ I

ВИНИКНЕННЯ ТА РОЗВИТОК РЕФОРМАЦІЙНИХ ІДЕЙ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ





Реформація чи Революція? Мартін Лютер та Томас Мюнцер: два бачення християнської перспекти- ви суспільного розвитку

Реформація стала знаковою подією у житті Європи, проклавши своєрідний інтелектуальний та духовний вододіл між історією Середньовіччя та Нового часу. Саме в цей час з'явилися тенденції, які стали визначальними для суспільства на багато століть. Реформація принесла духовне звільнення від лещат феодального ладу. Щоправда, попри популістські уявлення, вона була явищем неоднорідним. Англійський теолог Алістер МакГрат у своєму творі «Інтелектуальні витоки Європейської Реформації» зазна-

чає: «Цілу європейську Реформацію треба розглядати як наслідок складної і багатогранної низки мікро-Реформацій, кожна з яких спиралася на місцеве розуміння теологічних джерел і методів і чия майбутня взаємодія визначила контури макро-Реформації взагалі» [5, с. 7]. Тобто всередині самої Реформації існувало багато течій, які мали на меті побудувати ідеальне суспільство, засноване на християнських принципах, але вони пропонували різні способи досягнення цієї мети.

В дослідженні ми звернемо увагу на

дві історичні постаті, що зіграли важливу роль у реформаційних процесах Німеччини: Мартіна Лютера та Томаса Мюнцера. Один із них представляв магістерський реформаційний напрямок, другий – радикальний. Деякий час вони виконували

більш життєздатною та перспективною?

Між Мартіном Лютером та Томасом Мюнцером було чимало спільного. Обое походили з Саксонії, обое в молодому віці обрали духовний шлях, обое свого часу захоплювались християнською містиккою та аскетикою. До речі, саме з цього захоплення і виросла одна з фундаментальних реформаційних ідей – можливість особистого спілкування з Богом, без використання церкви та духовенства як посередників. Їхні шляхи перетнулись у Віттенберзі. Лютер займався викладацькою ді-

Лютер вбачав своє покликання у зміні духовного клімату в суспільстві, у зверненні думок людей до біблійної віри, вільної від старих форм і упереджень

яльність ще з 1508 року. Ревний у своєму посвяченні Богові (а він був священником августинського ордену), він бачив чимало зловживань у церкві. До відкритого виступу з протестом Лютера спонукала діяльність ченця Іоганна Тецеля, що продавав по містах Німеччини індульгенції для збору коштів на будівництво собору Святого Петра.

спільну роботу, а потім їх погляди на перспективу суспільного розвитку різко розійшлися. Обое відчували, що протест проти офіційної церкви призведе не просто до локальних змін, це обернеться крахом усього ладу, в якому Європа жила до того часу.

Лютер вбачав своє покликання у зміні духовного клімату в суспільстві, у зверненні думок людей до біблійної віри, вільної від старих форм і упереджень. Мюнцер виступав скоріше практиком, «пророком нової епохи», і тому біблійна традиція трансформувалася в його поглядах у заклики до активної перебудови класового устрою. Лютер та Мюнцер задали для суспільства свого часу дихотомію між реформацією та революцією. Для нашого покоління, що також стоїть перед духовним самовизначенням, це прекрасна можливість засвоїти урок з минулого. Власне, мета нашого дослідження полягає в порівнянні цих двох перспектив та спробі відповісти на питання: яка ж світоглядна позиція більше відповідала духу Святого Письма і виявилася історично

95 складених Лютером тез, спрямованих спочатку архієпископу Альбрехту Майнському, блискавично поширились у народі через друковані листівки. Тези критикува-

Ревний у своєму посвяченні Богові (а він був священником августинського ордену), він бачив чимало зловживань у церкві.

ли не стільки саму церкву чи духовенство, скільки заведені ними порядки (див. тезу 50 – «Потрібно вчити християн, що папа, якби дізнався про зловживання продавців індульгенцій, волів би радше спалити собор святого Петра, ніж зводити його із шкі-

ри, м'яса і костей своєї пасти» [6, с. 10]). Але прецедент виявився резонансним: ніхто тоді не наслідкувався говорити в такому тоні про керівний суспільний інститут. Цей протест виявився тією іскрою, яка запалила полум'я Реформації. І молодий Томас Мюнцер, що тоді служив у Ютербозі (тоді архієпископство Магдебурзьке) і вже виголошував з кафедри різку критику на францисканців, прибув у Віттенберг тоді ж, восени 1517 року, і став одним з палких прихильників Лютера.

Лютер розумів, що він балансує на краю прірви: критика на церкву, та ще не від простої людини, а від університетського професора, могла закінчитись показовою стратою



непокірного. «Лютер почав усвідомлювати свою вразливість більш серйозно після того, як папа Лев X наполіг на прийнятності індульгенцій, які Лютер відкидав, та після того, як Іоганн Екк на Лейпцизькому диспуті 1519 року спровокував його на заяву, ніби Констанський собор допустив помилку, засудивши Гуса» [8, с. 13]. Якби за спиною Лютера не стояли князі, він, можливо, відступив би, але мовчазне схвалення протесту з боку можновладців додало йому сміливості в протистоянні з церковною системою.

1520 року у дворі Віттенберзького університету Лютер спалив папську буллу, в якій говорилося про його відлучення від церкви. Ця подія стала поштовхом до написання програмного твору «Звернення до християнського дворянства німецької нації». Ця праця, надрукована того ж 1520

року, стала своєрідною програмою бачення Лютером суспільних змін.

Якщо ще 1517 року протест був просто вибухом емоцій, то тепер реформатор вже пропонує конкретні кроки. Лютер безжально критикує папську владу та перевищення нею своїх духовних повноважень. Він захищає національні інтереси Німеччини, стверджуючи, що церковна система паразитує на ресурсах європейських держав. Знову ж, він не проти церкви як



духовного інституту, він виступає радше за її оновлення. Римська курія не повинна втручатися у світські справи, привласнювати собі функцію тотального контролю над суспільством.

Це приводить Лютера, як ми вже помітили, до програми національного розвитку: «Врешті-решт, німецька нація, єпископи та князі, самі повинні потурбуватися про християнство і народ, який їм довірений, щоб керувати ним та захищати його матеріальні та духовні блага від цих хижих вовків, що прикриваються овечими шкурами та видають себе за пастирів і керівників» [6, с. 32]. Ключем до духовного відродження суспільства, за Лютером, є звернення до Святого Письма та принципів, викладених у ньому. Він пропонує 27 рекомендацій, що суттєво обмежують сваволю духовенства та завдяки яким моральний клімат у країні може оздоровитися.

Особливу увагу реформатор звертає на просвіту молодого покоління, розуміючи, що нові люди з новим світоглядом ефективно творитимуть суспільні перетворен-

ня. «Перш за все у вищих та початкових школах перевага повинна надаватися ординарним лекціям зі Святого Письма, а для дітей – з Євангелія» [6, с. 77]. «Будь-який університет, де не вивчають безперестанку Божого Слова, веде до погибелі, тому ми й бачимо, що за люди нині в університетах і як вони такими стають» [6, с. 78].

Він закликає заохочувати розвиток аграрного господарства: «Я глибоко переконаний в тому, що набагато побожніше було б примножувати землеробство і скорочувати торгівлю. Гідні похвали ті, хто, у згоді з Писанням, обробляють землю і цим добувають собі на прожиток» [6, с. 84]. Можливо, торгові операції асоціювались у Лютера з фінансовими махінаціями, тому він відзначає працю на землі як більш вартісну, але варто звернути увагу на сам принцип: кожна людина повинна відчувати відповідальність за власний добробут, своєї сім'ї та держави. А держава, в свою чергу, має створити умови для такої праці.

Зі «Звернення» видно, що воно орієнтоване в першу чергу на німецьких князів, які

покликання в повній перебудові суспільства. Вони виступали за розширення прав нижчих станів і часто брали на себе роль провідників їхніх інтересів, хоча не завжди були вихідцями звідти. В цьому плані показовим є приклад Томаса Мюнцера.

Мюнцер починав свій реформаційний шлях як один із Лютерових соратників. 1520 року його як священника рекомендовували сам Лютером у парафію Цвіккау (Саксонія). Йому, рвучкому та гарячому, були набагато ближчі погляди Андреаса фон Боденштейна (Карлштадта), викладача Вітенберзького університету, підтримувача протесту проти офіційної церкви, «одного з тих людей, нерідких серед німців, які від народження схильні похмуро відкидати всі установи і захищати те, що не приймають усі інші, не маючи при цьому чітких поглядів та здорових переконань» [7, с. 241].

Так само йому виявились близькими за духом «цвіккауські пророки» Ніколаус Шторх, Томас Дрезель і Маркус Штюбнер, що вже тоді проповідували у місті, підбурюючи народ до активних дій. Мюнцер надихався працями містиків Іоганна Таулера (1300 - 1361) та Генріха Сузо (1297 - 1366), що захищали можливість особистого спілкування людини з Богом, і просто зробив наступний логічний крок: значить, кожен простолюдин має право особистого священства.

А чому тоді простолюдини пригноблені і владою церкви, і владою князів?

Ідея рівності прав всіх людей, до якої європейське суспільство доросте набагато пізніше, вилася в свідомості Мюнцера в прагнення змінити існуючий лад за допомогою революції. Він був на згаданому Лейпцизькому диспуті 1519 року, палко погоджувався із сумнівами Лютера у непогрішності папства і чув, як Іоганн Екк звинуватив реформатора у дотриманні

Ідея рівності прав всіх людей, до якої європейське суспільство доросте набагато пізніше, вилася в свідомості Мюнцера в прагнення змінити існуючий лад за допомогою революції

втомилася від засилля церкви у своїх володіннях. Саме їх Лютер вважав найбільш дієздатною у країні верствою, здатною ініціювати суспільні зміни. Але разом із тим він передбачав і духовне пробудження простих людей. Лютер виходив із реалій існуючого ладу і пропонував лише обмежити безконтрольну владу традиційної церкви, але не зламати усталену систему. Були ж люди, яким хотілося більш радикальних змін, які розуміли своє

еретичних поглядів Вікліфа та Гуса [2, с. 285]. Мюнцер в той момент міг згадати гуситські війни, що палахкотіли в Богемії століття тому (1419-1434), як натхненний приклад збройного спротиву владі офіційної церкви. А місто Цвіккау було близьке до кордону з Богемією, тому тут подібні асоціації могли впасти на благодатний ґрунт. Саме від часу служіння у Цвіккау містика і революція стали визначальними векторами світогляду Томаса Мюнцера.

У квітні 1521 року Мюнцера вигнали із Цвіккау за радикалізм проповідей. Далі його шлях проліг у Прагу,



де жителі міста зустріли його з великим натхненням як послідовника та соратника Лютера. Саме тут у нього з'являється один з програмних документів, «Празький маніфест». Цей твір є письмовим свідченням сформованої Мюнцером особистої світо-

глядної позиції. Мюнцер різко критикує офіційну церкву за те, що вона зробила Біблію незрозумілою для народу, посиляючись на Іс. 29, і наполягає на «прийнятті

Мюнцер робив ставку саме на селянство, яке мало вибухом обурення зруйнувати існуючі суспільні інститути і побудувати новий порядок

свідoctва, яке Дух Святий посилає до ваших сердець» [11, с. 4].

Він відходить від принципу Sola Scriptura і використовує зворот «Слово Боже» на позначення безпосереднього натхнення згори. Це дало основу для розвитку його поглядів: релігійна екзальтація або навіть особисті переконання тепер отримали в його уяві Божественну санкцію. І хоча в «Маніфесті» ще немає яскраво виражених спонукань до перебудови суспільства, але в Празі Мюнцер не витрачає час, а вивчає бойовий досвід таборитів. Він знав, що це знадобиться йому на батьківщині для організації руху опору.

Натхненний тими уривками Святого Письма, де говориться про милість Господа до знедолених (книги Ісаї та Єремії), він зрозумів це як заклик до звільнення від феодальної залежності нижчих верств суспільства. На відміну від Лютера, що звертався до князів, Мюнцер робив ставку саме на селянство, яке мало вибухом обурення зруйнувати існуючі суспільні інститути і побудувати новий порядок. Більше того, він напевне здогадувався, яку силу може мати вибух.

Ще з кінця XV століття біднота організувалася в таємні «Спілки Черевика», що готували себе як бойові загони. Ще свіжи-

ми були в пам'яті німців суспільні виступи селянства 1476, 1493, 1503, 1513 років. Щоразу владі вдавалося змусити вщухнути революційні настрої шляхом жорстоких репресій. Але Мюнцер сподівався своїми проповідями налаштувати народ до більш рішучих дій.

З Праги його змусили виїхати у грудні того ж 1521 року. З новим натхненням він приступає до проповідницької діяльності у саксонському місті Альштедті. Полум'яні виступи Мюнцера надихають людей на суспільні заворушення, і в березні 1524 року розлючений натовп руйнує каплицю у Малербасі, влаштуваючи погром культового майна. Лютер, слідкуючи за діяльністю свого колишнього колеги, тільки жахався. Його безпечне перебування у Вартбурзькому замку під захистом саксонських курфюрстів було перерване широким розповсюдженням революційних ідей в самому Віттенберзі.

У ситуації політичної нестабільності Лютер стає мало не єдиним, хто передбачає всю небезпеку перетворення духовної Реформації на громадську революцію. Тому він починає спонукати представників влади до активних дій. У своєму «Листі до князів Саксонії щодо повстанського духу» (датований червнем 1524 року) реформатор пише: «Бог буде вимагати відповіді від вас, чому ви знехтували можливістю задіяти меч, який для того і був довірений вам» [10, с. 4].

Альштедт стає вогнищем революції, «спілка вибраних» на чолі з Мюнцером розростається в арифметичній прогресії. Під час інспекції князями в липні 1524 року Мюнцер не соромиться у знаменитому тлумаченні Дан. 2 прямо з кафедри

проголосити низку провокаційних тез. Звинувачення були спрямовані проти священників офіційної церкви, що освячують і благословляють існуючий порядок. У камені, що зруйнував боввана (див. Дан. 2), проповідник вбачав зміну суспільного ладу, що вже, на його думку, повним ходом здійснюється силами народу. Тому він ультимативно закликав князів приєднати-

ся до цього процесу: «Що ви повинні робити з мечем? А ось що: вигнати тих злих людей, що нехтують Євангелієм [маються на увазі цер-

ковники], скинути їх, якщо хочете бути добрими Божими слугами, а не дияволами» [12, с. 13]. Це вже було занадто. Хоча проповідь дозволили надрукувати, Томас Мюнцер став *persona non grata* у володіннях саксонських князів.

Революціонер знаходить пристановище у імперському місті Мюльгаузені, де переходить до конкретних кроків втілення своєї програми перебудови суспільства у життя. У вересні 1524 року опубліковано 11 пунктів, що поставили магістрат міста перед конкретними вимогами: підкорити судочинство вимогам Божих заповідей та «святому Божому Слову» (що було у Мюнцера, як ми пам'ятаємо, еквівалентом «натхнення згори»), суворо карати суспільні вади та безчинства, покращити умови життя тих, хто живе за межею бідності.

Лише ціною неймовірних зусиль магістратові вдалося протистояти такому впливовому лідерові, як Мюнцер, але полум'я війни вже було запалене – в Німеччині вибухнула революція, яка, за свідченнями дослідників, стала наймасштабнішою в історії Європи аж до часів Великої Французької 1789 року. Селяни організовувалися в бойові загони, руйнували

Революціонер знаходить пристановище у імперському місті Мюльгаузені, де переходить до конкретних кроків втілення своєї програми перебудови суспільства у життя

та грабували монастирі та фортеці феодалів. Томас Мюнцер із найближчими соратниками координували цей процес, намагаючись злити ці локальні вибухи народного невдоволення у єдину нестримну течію.

Мюнцер їздив із проповідями Центральною та Південною Німеччинами, надиха-

всі прекрасно розуміли, що без цього не обійдеться) і повторювався заклик до можновладців «приєднатись до християнського братерства» (ця ідея, скоріше за все, була запозичена у гуситів, отримавши своєрідне класове забарвлення).

Тим, хто відмовиться це зробити, загрожувало, за текстом документа, «світське відлучення». Це означало неможливість бути членом нового суспільства – з «відлученими» не варто «ні їсти, ні пити, ні купатися, ні молоти, ні рибалити, ні орати, ні боронити, також не привозити для них і не доставляти їм ні їжі, ні напоїв, ні дров, ні

Мюнцер був натхненний руйнацією старого ладу більше, ніж плануванням майбутнього

м'яса, ні будь-чого іншого» [13]. Незважаючи на масштабне загальне бачення, ця програма виявилась все ж занадто неконкретною. Але в розпалі війни було не до продумування деталей. Мюнцер був натхненний руйнацією старого ладу більше, ніж плануванням майбутнього. Мабуть, він черговий раз вирішив довірити це питання «керівництву Духа».

Після декількох поразок князі засвоїли гіркі уроки політики умиротворення і перейшли до наступальних дій. Саме тоді, коли військова кампанія була у самому розпалі, Лютер написав черговий памфлет «Проти вбивчих і грабіжницьких зграй селян» (квітень 1525 року), який став вираженням його громадянської позиції. Світська могутність, стверджував він, не може існувати без нерівності, кожен повинен виконувати свій обов'язок: дворяни повинні слідувати за порядком, а селяни підкорятись владі на основі Євангелія.

Цим духом просякнутий «Статейний лист», який став політичною програмою об'єднання повсталих. Більшість дослідників згодні з тим, що цей документ був складений у близьких до Мюнцера колах наприкінці 1524 – на початку 1525 років і, якщо навіть не був написаний ним самим, то відображав його погляди. «Статейний лист» за духом був ультиматумом конкретним опорним пунктам феодалів, монастирям та містам, до яких наближались бойові загони. В ньому виражалось бажання здійснити соціальний переворот «за можливістю без кровопролиття» (хоча

Лютер залишився вірним ідеологічній лінії, зазначеній ще у «Зверненні до християнського дворянства» 1520 року: реформаційні зміни повинні початися з верхів. При цьому можна зрозуміти дану ним теологічну санкцію на сувору розправу з повстанцями: «Нині настав такий дивний

час, що князь скоріше може заслужити благовоління небес кровопролиттям, ніж інші люди молитвою» [9]. У полемічному розпалі Лютер вдавсь навіть до такого суперечливого твердження, що загиблі у боротьбі з повсталими солдати – мученики в очах Божих.

Спроба Томаса Мюнцера реалізувати свою програму перебудови суспільства завершилася трагічно. Повстанці Центральної Німеччини, керовані Мюнцером, почали стягувати свої сили під містечко Франкенгаузен – за різними оцінками, їх зібралось від 6000 до 8000 осіб. Вони очікували підмоги з півдня, але виявилися оточеними військами князів. Релігійної екзальтації без уміння воювати виявилось недостатньо.

«Близько п'яти тисяч селян було знищено, лише 600 узято в полон. Пораненого Мюнцера передали Ернсту Мансфельдському [головнокомандуючий князівської армії] і завдано тортур. Мюльгаузен на принизливих умовах здався на милість переможців. 54 особи, в тому числі і Мюнцера, було страчено. Цієї перемоги князів було достатньо, щоб по усій Тюрингії і у сусідніх землях загопи повстанців стали неспинно танути. Якщо полум'я повстан-

що із приблизно 200 тисяч селян, що брали участь у заворушеннях, у живих залишилося менше половини. Потрібно було відбудувувати країну. Виступи радикалів завдали болючого удару авторитету Реформації. Написаний різким тоном, повний полемічних випадів трактат Лютера «Проти вбивчих і грабівницьких згай селян» затримався в друковій і вийшов якраз під час жахливої різанини, що супроводжувала придушення народних хвилювань.

Програма Мюнцера містила багато позитивних компонентів але від початку стала програшною

Лютер написав інший трактат, у більш поміркованому дусі, але вже було пізно. «Цей твір уже залишився непоміченим, – з сумом констатує дослідник Роланд Бейнтон, – а знамениті слова Лютера «колійте й душіть» запламували його репутацію. Селяни звинувачували Лютера у зраді їхньої справи, а князі-католики в той же час зробили його відповідальним за всі заворушення» [1, с. 275].

Отже, програми суспільних перетворень Мартіна Лютера та Томаса Мюнцера були впроваджені в життя протягом перших років європейської Реформації. Яка ж із них виявилася більш життєздатною, задала більш тривалий вектор розвитку? Яка була ближчою до духу Святого Письма? Очевидно, що програма Лютера була більш довготривалою, але реальною саме для тих умов, в яких перебувало європейське



ня не поширилось далі на Північ і Схід, то більшою мірою через розгром під Франкенгаузен» [4, с. 362].

Німеччина була виснажена війною. Економіка опинилась у глибокій кризі. Не вистачало людей вести сільське господарство – сучасні дослідники підраховують,

суспільство. Програма Мюнцера містила багато позитивних компонентів (увага до нижчих верств населення, боротьба за рівність прав), але від початку стала програшною через такі причини:

- Слабка продуманість механізму реалізації «ідеального суспільства»;
- Різновекторність та неорганізованість рушійних сил;
- Базування революції на харизматичному лідері (при ліквідації лідера послідовники втрачають ентузіазм та чітке бачення мети).

Можливо, і Лютер допустив багато помилок у полемічному запалі, але його втримав на магістерському шляху проголошений ним принцип *Sola Scriptura*. В цьому він виявився далекогляднішим: зміни в суспільстві мають відбутися завдяки світоглядним змінам, зверненню до цінностей Святого Письма. Так само і ранньохристиянська церква, керуючись порадами апостола Павла у Рим.13:1-8, не закликала своїх адептів до державних переворотів і повалення існуючого ладу. Завдяки їх щирому посвяченню і ревній місіонерській роботі змінилося саме римське суспільство. Уже в IV столітті імператор Костянтин мусив зважати на те, що значна частина його підданих – християни.

Поступова Реформація приносить більше користі, ніж стрімка революція. Якщо нація звертається до біблійних принципів і починає впроваджувати їх у життя, тоді перспективи майбутнього стають чіткішими.

1. Бейнтон Р. На сём стою / Р. Бейнтон. – Заокский: Источник жизни, 1996. – 400 с.

2. Бецольд Ф. История Реформации в Германии. / Ф. Бецольд. – Германия: Издательство Л.Ф. Пантелева, 1900. – 510 с.

3. Докаш В. Кінець світу: еволюція протестантської інтерпретації / В. Докаш. – Київ-Чернівці: Книги-XXI, 2007. – 544 с.

4. История Европы с древнейших времён и до наших дней. От Средневековья к Новому времени (конец XV – первая половина XVII в.) – Москва: Наука, 1993. – 656 с.

5. Мак-Грат А. Інтелектуальні витоки Європейської Реформації / А. Мак-Грат. – Київ: Ніка-Центр, 2008. – 344 с.

6. Мартин Лютер. 95 тезисов – Санкт-Петербург: Роза мира, 2002. – 720 с.

7. Шафф Ф. История христианской церкви / Ф. Шафф. – Санкт-Петербург: Библия для всех, 2009. – 464 с.

8. Hendrix S. Martin Luther, the Reformer / S. Hendrix. – Cambridge: Cambridge University Press, 2008. – 752 p.

9. Luther M. Against the Tumultuous Peasants [Електронний ресурс] / M. Luther. – 2017. – Режим доступу до ресурсу: http://www.andydrummond.net/muentzer/PDFs/luther_against_tumultuous_peasants.pdf.

10. Luther M. Letter to the Princes of Saxony, Concerning the Rebellious Spirit [Електронний ресурс] / M. Luther. – 2017. – Режим доступу до ресурсу: http://www.andydrummond.net/muentzer/PDFs/luther_letter_princes.pdf.

11. Müntzer T. A Broadsheet from Prague [Електронний ресурс] / Müntzer. – 2017. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.andydrummond.net/muentzer/PDFs/praguemanifesto.pdf>.

12. Müntzer T. Sermon Before the Princes [Електронний ресурс] / Müntzer. – 2017. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.andydrummond.net/muentzer/PDFs/sermonbeforeprinces.pdf>

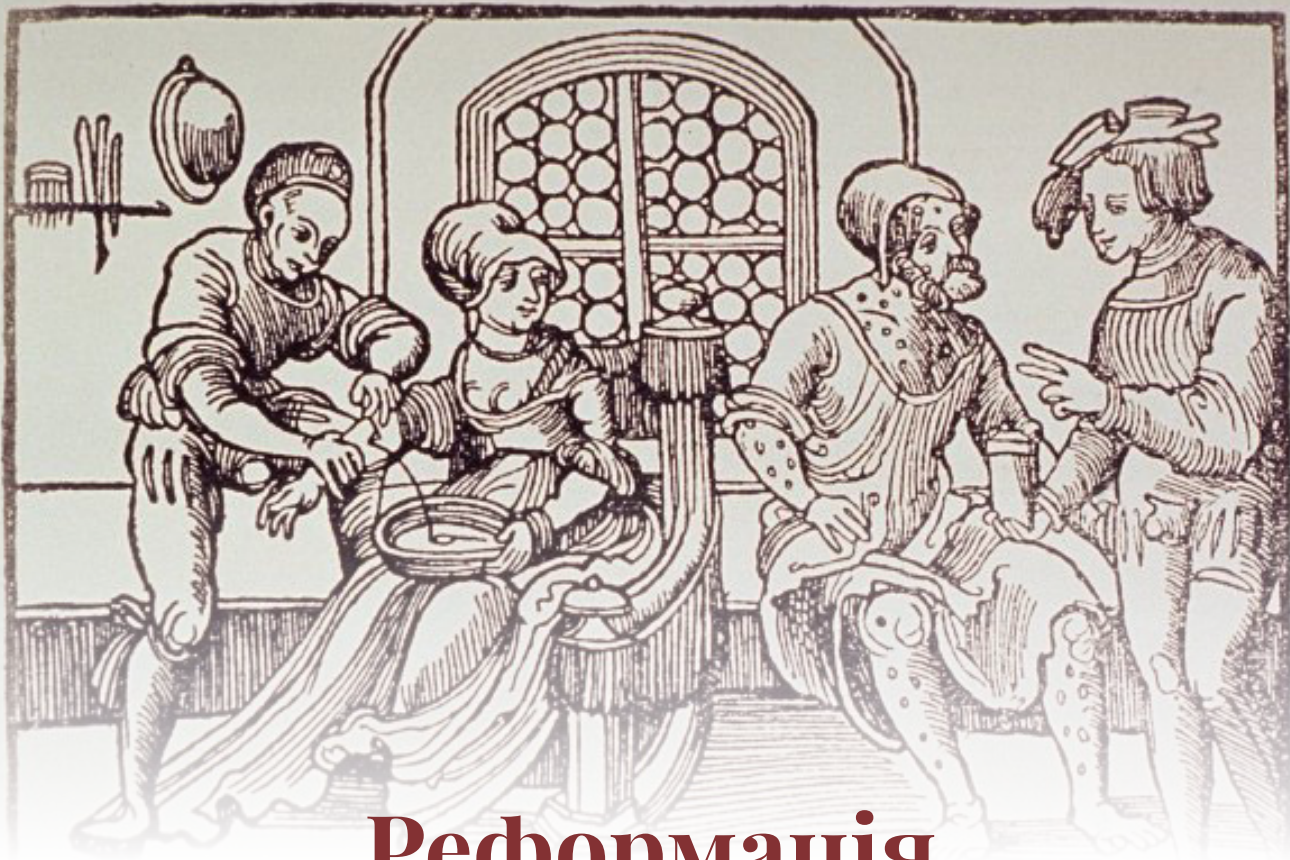
13. The 'Letter of Articles' of the Black Forest Peasantry [Електронний ресурс]. – 2017. – Режим доступу до ресурсу: http://www.andydrummond.net/muentzer/PDFs/the_letter_of_articles_May_1525.pdf

КОВАЛЬ

Богдан Володимирович

магістрант богослов'я,
викладач Українського адвентистського
теологічного інституту





Реформація і середньовічна медицина

Одним із найбільш тривалих періодів в історії медицини є період середньовічної медицини, який тривав понад тисячоліття, з 476 року – року краху Західної Римської імперії до 1517 року – року початку Великої Реформації. Аналізуючи цей період помічаємо, з одного боку, відсутність наступництва античної медицини, досягнення якої були майже повністю втрачені, а з іншого, – практично повна статика в розвитку медичної науки впродовж усього середньовічного періоду [13; 19]. Чому це сталось? Водночас у середньовічному епосі помітно незрозуміле, на перший погляд, змішання медичних понять із відверто окультними, магічними

обрядами і діями і це за наявності державної християнської церкви, що контролювала всі аспекти життя середньовічного суспільства [18, с. 69].

Тогочасні університети більше нагадували не храми знань, а капища диких забобонів, хоча над ними стояла все та ж державна християнська церква [8; 24, т. 4]. Чомусь Середньовіччю притаманні й небували досі в історії епідемії, що забрали життя до третини населення Європи! [23, т. 1, с. 178]. І одночасно з цим – небувало зростання дуже незвичних, що не мають місце ні до, ні після цього, нервово-психічних захворювань [11, ч. 2, с. 510 - 511].

Епоха Середньовіччя – єдина епоха в

усій історії, яка характеризується планомірними і небувалими за своєю жорстокістю переслідуваннями науки. Такого більше не спостерігалось ніколи в історії людства. До того ж, всі ці особливості характерні для середньовічних країн саме Західної Європи [8, с. 104]. У радянській історіографії є дуже багато прекрасних досліджень із різних питань середньовічної медицини, але пояснити цей головний феномен – її практично повну статику, підпорядкування забобонним і магічним уявленням на загальному тлі панівної християнської релігії, так і не вдалося [7; 8].

На наш погляд, це пояснюється, в першу чергу, применшенням ролі і значення релігійних уявлень у розвитку суспільства, що було характерно для атеїстичної ідеології, а з іншого боку, – розглядання історії медицини Середньовіччя у відриві від загальної історії. Тому осмислити і зрозуміти особливості розвитку медицини Західної Європи в епоху Середньовіччя можна тільки з урахуванням аналізу релігійних і філософських уявлень, що тоді панували.

Враховуючи вищесказане, **метою нашого дослідження** стало вивчення ролі і місця релігійних і філософських уявлень на формування середньовічної медицини.

Санітарно-епідеміологічний стан середньовічного міста

Відсутність каналізаційної та водопровідної системи. На відміну від міст античного світу, які мали прекрасні водопровідні й каналізаційні системи, що охоплювали практично все місто, міста в епоху середньовіччя, включаючи і столиці держав, взагалі не мали таких систем.

Перші водопроводи починають будуватися в Європі тільки в XV столітті, тобто тільки через тисячу років з моменту краху античного світу [9, с. 284].

Антисанітарія вулиць середньовічного міста

Середньовічне місто не тільки не мало каналізації, але в ньому взагалі не прибирали сміття. Більше того, не було елементарних баків для його збору, і всі помії викидалися просто на вулицю, тротуар і проїжджу частину [21, с. 47 - 48]. В період з осені до весни, внаслідок випадання опадів, вулиці перетворювалися на справжні річки-поміи і смердючі стоячі болота, що служило прекрасним середовищем для формування вогнищ інфекцій.

На картинах середньовічних художників, які зображали міське життя, напевно ви з



подивом звертали увагу на дивне жіноче взуття, і особливо чоловіче: неприродно довгими, з загнутими носами (рис. 1), чимось нагадувала... маленькі лижі [3, т. 2, с. 48-49]. Але якщо згадати ту страшну антисанітарію, що панувала на вулицях

міст, і те, що більшість вулиць не вимощували, бруд, глина, змішуючись із поміями, створювали буквально непрохідні «болота», то дивуватися не доводиться. У такому довгому взутті із загнутими носами городяни навіть не йшли, – оскільки було слизько, і можна було запросто впасти, – а ковзали непролазним брудом.

Система сухих туалетів

Вкрай непривабливою в середньовічному місті була і система так званих сухих туалетів, розташованих у невеликих на-

вісних вежах будинків (рис. 2), і фекалії потрапляли просто на вулицю, на голову перехожих. Правда, багаті будинки було оснащено спеціальними дзвіночками, що попереджають перехожих про викид чергової партії фекалій на вулицю. В інших випадках, викидаючи помиї, перехожих попереджали криками. [22, с. 134]. Все це призводило не тільки до відсутності естетичного вигляду вулиць, але сприяло розвитку епідемій.

Антисанітарія середньовічного будинку

Середньовічні будинки будували не враховуючи елементарних гігієнічних норм.



Вузькі й криві вулиці, маленькі вузькі вікна не давали сонячному світлу потрапити як на вулиці, так і в будинки (рис. 3). Навислі ж другі поверхи будинків, взагалі створювали на вулицях напівтемряву навіть у ясний сонячний день. Це сприяло зниженню природного імунітету, розвитку рахіту, захворювань очей. У середньовічному будинку внаслідок відсутності системи водопостачання не тільки не було ванни, але і прибирання будинку, в якому, до того ж, жили часто і домашні тварини, відбувалися вкрай рідко.

«Під час прибирання не слід витратити надто багато води, оскільки якщо поблизу не було колодязя, треба було відправляти служницю за водою на річку, до загально-

Все це призводило не тільки до відсутності естетичного вигляду вулиць, але сприяло розвитку епідемій.

го джерела, де їй доводилося довго стояти в черзі. Проте винесення помиїв і сміття породжувало ще більше проблем, майже нерозв'язних для переважної більшості парижан. У будинках не завжди була вбиральня або вигрібна яма. Зазвичай брудну воду виливали в жолоб, що виходив на вулицю!» [21, с. 231]. Будинки буквально кишіли комахами, і в першу чергу, блохами [21, с. 233].

Середньовічні хроніки неодноразово згадують про страшну антисанітарію не тільки будинків городян, але і королівських замків! Бо в замках також, «милися не дуже часто, і в кімнатах водилося безліч комах. Луї Пойон, лікар і радник Генріха II, розповідає про одного з представників герцога Еркюля Феррарського, який 1528 року приїхав у Фонтенбло для переговорів про шлюб свого пана з Рене Французькою. Високий гість всю ніч не міг заснути через те, що його кусали клопи, воші, блохи і мухи, а також через щурів, які бігали по кімнаті» [10, с. 195].

Відсутність елементарної особистої гігієни

Зазвичай поняття Середньовіччя асоціюється у нас з поняттями прекрасної дами і чарівною лицаря. Однак насправді було зовсім по-іншому. Річ у тім, що люди періоду Середньовіччя, в тому числі і високопоставлені вельможі та королі, ми-

лися... один-два рази на рік! Про ранкове умивання, чищення зубів не було і мови.

Історія нам зберегла численні свідчення того, що навіть ченці в монастирях – місцях найбільшої освіти в епоху Середньовіччя, не тільки рідко милися, але й карали того, хто мився частіше! Так, «цистерціанці відлучали від причастя того, хто мився без дозволу (але мова тут йшла про громадські лазні, які мали погане репутацію). Картезіанцям заборонялося купатися в річках і ставках (тобто знову-таки публічно, тоді як вони мали воду в келіях). Ченцям Монте-Кассіно дозволялося митися тільки в крайньому разі, з дозволу генерального капітулу! Літні монахи конгрегації Бурсфельда ходили в баню чотири рази на рік, а молоді – двічі. Ченці Гірсау милися два рази на рік. В інших місцях милися на Різдво, на Великдень і П'ятидесятницю» [17, с. 136 – 137].



товаристві еталоном краси – не вирішували цю проблему. Все це слугувало джерелом для численних шкірних захворювань, захворювань шлунково-кишкового тракту і легенів.

Недоброякісне харчування

Середньовічні ринки було позбавлено елементарних санітарних норм. За якістю товару, що продається, ніхто не стежив. М'ясо, овочі, фрукти продавали на брудних прилавках, а базари були такими ж брудними і смердючими як і вулиці, з тією лише різницею, що на базарах продавали ще й живу птицю, рогату худобу, фекалії яких ніхто і не думав прибирати. Якщо ж вра-

хувати, що продукти практично не мили, кулінарну обробку проводили належним чином далеко не завжди, все це сприяло широкому поширенню кишкових захворювань, і в першу чергу, дизентерії [13, с. 223]. Про середньовічні уявлення про якість товару говорить хоча б такий факт, що аж до XIII століття для поліпшення якості пива в бочки прийнято було класти мотузку повішеного.

Епідемії

Справжнім і практично постійним бичем середньовічного міста були епідемії. Відсутність каналізації, антисанітарія вулиць і будинків, недоброякісне харчування, відсутність, як ми побачимо нижче, навіть елементарних методів боротьби з епідеміями, наявність величезного чис-

...навіть ченці в монастирях – місцях найбільшої освіти в епоху Середньовіччя, не тільки рідко милися, але й карали того, хто мився частіше!

Одяг прали також дуже рідко, і тому можна собі тільки уявити, який запах панував на балах, не кажучи вже про будинки простолюдинів. І, звичайно ж, рясно застосовувані духи і використання поширеного тоді такого косметичного засобу для шкіри, як масло, на яке потім щедро наносили пудру, що вважалося у вищому

ла собак і щурів у середньовічних містах, що переносили інфекції, недотримання правил особистої гігієни призводило до дуже частим епідемії холери, дизентерії та чуми. Дві з них особливо закарбувалися в історії. Перша, так звана, Юстиніанова чума, що була за часів правління у Візантії Юстиніана (527 – 565), тривала майже 60 років, забираючи щодня тисячі життів. Друга епідемія чуми, в середині XIV століття, завезена генуезькими купцями в Європу у 1347 року, до речі, з Кафи (сучасної Феодосії), де вона з'явилася під час облоги міста військами золотоординського хана Джанібєка за наказом якого померлих від чуми воїнів стали через катапульти закидати в Кафу, призвела до загибелі близько, третини всього населення Європи! [9; 13, с. 226].



Кожна епідемія забирала тисячі життів, населення Європи значно зменшувалося. Люди були в розпачі: гинули цілі родини, особливо це тривожило знатних осіб – необхідно було продовжувати свій рід. Цікавий вихід зі становища знайшли хитромудрі модельєри того часу для підтримки жіночого населення. Державна західна церква суворо стежила за зовнішнім виглядом дам і жорстоко карала за найменші вільності в одязі. Варто було носити довгі рукави, ховати не тільки груди, а й шію,

– звідси мода на годоровані коміри до підборіддя. Єдине, що можна було не ховати – це лице. Вважалося, що лице найбільше схоже... на груди (рис. 4). Звідси модні

Кожна епідемія забирала тисячі життів

зачіски того часу: зовсім виголювали брови (згадайте Джоконду Леонардо да Вінчі), волосся на голові біля лоба – (звідси неприродно великий спадистий лоб). Ось вам і схожість з грудьми! Все це ми можемо спостерігати на картинах західноєвропейських художників Середньовіччя. І ще – моду ... на вагітність. Під пишні в талії сукні підкладали подушечки. Всім своїм

виглядом дама немов говорила: «Зверни на мене увагу! Я можу завагітніти! Я можу принести потомство і продовжити твій рід!»

Дитяча смертність

Середньовіччя – це епоха небувалого зростання дитячої смертності. Страшна антисанітарія середньовічних міст і будинків, відсутність особистої гігієни батьків, відсутність гігієни у догляді за дитиною, недоброякісне харчування, гіповітаміноз, відсутність лікування призводили до величезного відсотку дитячої смертності або ранньої інвалідності дітей [13, с. 226].

Вулиці середньовічного міста були наповнені карликами і людьми з найрізноманітнішими каліцтвами [13, с. 225]. Взагалі середньовіччя характеризується найкоротшою середньою тривалістю життя – 30 років [13, с. 224].

Методи лікування середньовічної медицини

Накопичений на сьогодні багатющий фактичний матеріал дозволяє нам виділити основні, якщо так можна сказати, методи лікування, що застосовували в середньовічній медицині.

Поклоніння «потрібним» святим

У Середні віки панувала стійка віра в те, що кожен святий може допомогти від захворювання того чи іншого органу. Так, до св. Агапія вдавалися із захворюваннями зубів, але він не міг допомогти, якщо людина страждала, наприклад, рахітом. Тут потрібна була вже допомога св. Обена. А ось із різними коліками треба було звернутися до св. Германа Оссерського. Для цього необхідно було покласти зображення хворої частини тіла за ікону того чи іншого святого і зцілення було гарантовано. До XIII століття була строго регламентована «спеціалізація» святих з того чи іншого захворювання [2, с. 109].

Зрозуміло, що цими зображеннями дуже широко торгували храми і монастирі, отримуючи надзвичайний прибуток. Особливо багатіли монастирі, які мали речі, що належать, нібито тому чи іншому святому, або його мощі [16, т. 1, с. 574 – 575].

Обереги й амулети

Другим напрямом лікування, яке користувалися в Середньовіччі, було використання різних амулетів і оберегів (рис. 5), в які поміщали частинки святих, крупинки святої землі, молитви до святих. Для профілактики захворювання і взагалі як загальний оберіг необхідно було носити натільний хрестик [2, с. 105].

Широко практикувалося в Середньовіччі і лікування останками святих. Так в Англії

особливою популярністю довго користувалася земля, на яку пролилася вода, якою омивали кістки святого Освальда, колишнього короля Нортумбрії (634-642). Цю землю поміщали в шкатулки і ставили їх потім у кімнаті хворих [3, Книга III, XI, С. 83 – 85].

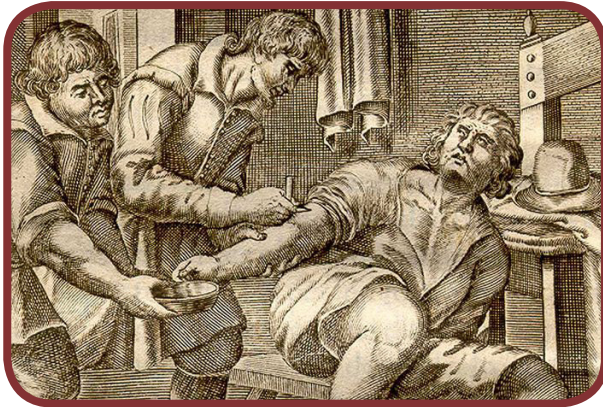
Трав'яні ліки



При деяких монастирях вирощували лікарські рослини і були спеціальні кімнати для висушування і зберігання рослин. Однак, поняття фітотерапії, що використовується сьогодні, дуже мало було схоже на середньовічне лікування травами (рис. 6 – 7). По-перше, в Середньовіччі лікарські рецепти склалися часто з десятків найменувань різних трав і компонентів, що робило їх вплив на організм людини просто непередбачуваним. По-друге, фармація була безпосередньо пов'язана з алхімією і астрологією [18, с. 69]. Справа в тому, що в Середні віки приділяли увагу не стільки самій траві, як такій, а тому, в яке язичницьке свято (оскільки християнські назви – на які їх замінили анітрохи не змінили ні суті й атрибутики свята) її зібрали, о котрій годині дня і з якими саме заклинаннями. Над кожним з трав'яних зборів читали особливе заклинання [13, с. 319]. При цьому чудодійними вважалися не тільки такі трави, але і крашанки, і млинці,

спечені на масницю.

Багатьом рослинам приписували чарівні властивості. Так корінь мандрагори, нібито міг підсилити і навіть викликати любов у того, хто вип'є його до того, хто його йому подасть. Так само цьому кореню приписували лікування майже від усіх хвороб. Єдине, як вчили середньовічні лікарі його треба збирати обережно. Оскільки коли його витягають із землі, він, нібито видає звуки, що вбивають всіх, хто їх чує. Тому перед тим, як його витягували, вуха затикали воском, а що б нейтралізувати його звук, підкликали до себе собаку, заздалегідь натреновану свистом. У відповідь на що вона починала гавкати. [Сорокіна Т.Н. Атлас історії медицини. Середні століття (476-1640). – М.: Тип-я ун-ту Дружби народів, 1983. – С. 86-87].



Кров

У Середньовіччі вірили, що особливою чудодійною силою володіє кров як тварин, так ... і людини. Ось тому в середньовічні рецепти з лікування того чи іншого захворювання в склад входила кров.

Так кров'ю сови лікували бронхіальну астму. Висушеною кров'ю козла – камені в нирках. Кров'ю кажана лікували захворювання грудних залоз у жінок. Кров'ю жінки, що виділяється в період менструації, лікували хвороби суглобів. А купання в крові маленьких дітей повертало, як запевняли, молодість (Середньовіччя знає і такі страшні приклади, які причому мають не поодинокий характер).

Мінерали й камені

Середньовічна медицина широко використовувала і мінерали для лікування різ-

них захворювань. [25, с. 143-144]. Так для лікування карбункулів використовували суміш вина з іржею заліза.

Серед каменів особливими цілющими властивостями, як вчила середньовічна медицина, володіли камені, знайдені в нирках, печінці, жовчному міхурі убитих тварин. Так, наприклад, стовченим камінням з жовчного міхура бика лікували захворювання очей. У середньовічних рецептах ми бачимо, наприклад, і зуби дракона, і землю з могили повішеного, і трави, зібрані з могил, але тільки обов'язково в місячну ніч. Варто відзначити, що такі призначення виписували випускники тодішніх медичних факультетів університетів.

«В якості амулетів або талісманів використовували і дорогоцінні камені» [2, с. 105]. Особливу цілющу силу приписували і персням. І, звичайно ж, панацеєю від усіх хвороб вважали «філософський камінь», котрий може не тільки перетворювати будь-який метал на золото, а й зцілювати від усіх недуг і навіть повертати молодість [25, с. 144-147].

«В якості амулетів або талісманів використовували і дорогоцінні камені» [2, с. 105].

Особливу цілющу силу приписували і персням. І, звичайно ж, панацеєю від усіх хвороб вважали «філософський камінь», котрий може не тільки перетворювати будь-який метал на золото, а й зцілювати від усіх недуг і навіть повертати молодість [25, с. 144-147].

Алхімія

Своє походження алхімія бере з Стародавнього Єгипту, жерці якого займалися пошуком отримання золота. Познайомившись із цим, стародавні греки назвали те, що робили єгипетські жерці, хімією або дослівно наливанням, настоюванням. Через деякий час араби додали до цього слова приставку ал. В результаті чого і виник термін алхімія. Згідно алхімії, головною панацеєю від усіх хвороб був «філософський камінь». Пошуками цього каменю і займалася одна з провідних лженаук Середньовіччя – алхімія (рис. 8 – 9), яку

в атеїстичні часи було прийнято називати проматір'ю сучасної хімії, хоча вона мала до неї таке ж приблизно відношення, як канібалізм до анатомії.

Практично всі «лікознавство і лікування в Західній Європі спочатку розвивалося на базі алхімії» [4, с. 132-133]. Алхімія, по суті, займала місце і фармації [4, с. 71].

Дані астрології

Якщо сучасні лікарі, ставлячи діагноз, орієнтуються на скарги хворого, дані анамнезу хвороби і життя, дані об'єктивного і додаткових методів дослідження, то для середньовічного лікаря були цікаві, в першу чергу, дані астрології. Коли і за якого збігу зірок народився хворий, який збіг зірок був на початку його хвороби, який розташування зірок пов'язано зі зміною клініки його захворювання. На підставі цього виставлявся діагноз, і призначалося лікування на зразок того,



яке описано вище. У тісному зв'язку з цим була і віра в силу чисел, кожному з яких приписували особливе значення [13, с. 310-311].

У середньовічних хроніках зустрічається багато згадок про лікування хвороб з урахуванням астрологічних поглядів. Так в одній з англосаксонських хронік розповідається, як для лікування однієї

душевно хворої дівчини лікарі вирішили пустити їй кров, але бачачи, що це не при-

Особливу цілющу силу приписували і персям. І, звичайно ж, панацея від усіх хвороб приписувалася «філософському каменю», котрим може не тільки перетворювати будь-який метал на золото, а й зцілювати від усіх недуг і навіть повертати молодість

несло очікуваного ними позитивного результату, звернулися за порадою до єпископа. Останній відповів їм: «Ви вчинили дуже нерозсудливо і невміло, пустивши їй кров на четвертий місячний день; як я пам'ятаю, благословенної пам'яті єпископ Теодор говорив: що кровопускання дуже небезпечно, тоді, коли світло місяця і води океану ростуть» [9, с. 54].

Більше того, навіть поява епідемій пов'язувалися, в першу чергу, зі зміною розташування зірок на небі. Так, наприклад, стара назва грипу – інфлуенца походить від лат. *influere*, тобто проникати. Це був класичний астрологічний термін, що позначає проникнення небесних світил у земне життя.

«Вражає, що вплив астрології на медицину в давнину був незрівнянно меншим ніж у Середні і Нові віки, коли, здавалося б, віра в божества-планети вже давно померла і коли Юпітер і Сатурн були просто назвами планет.

Наслідки хвороби почали пророкувати на підставі розташування сузір'їв на небі, а не на підставі стану і симптомів самого хворого. Лікування призначалося залежно від позиції. Місяця і пануючих у цей момент сузір'їв. Кровопускання забороняли за молодого Місяця, тощо. (Рис. 10 – 11).

У Німеччині, Данії, Голландії та інших країнах видавали астрологічні календарі, в яких точно було визначено дні, спри-

ятливі для кровопускання, приставлення банок, послаблення та ін. Існував зв'язок між Сонцем і серцем, Місяцем і мозком, Юпітером і печінкою. Побутував такий афоризм: «Якщо анатомія – праве око ме-



дицини, то астрологія – її ліве око» [2, с. 108].

У кожному університеті середньовічної Європи викладали астрологію, а вміння складати гороскопи входило в необхідне коло знань кожного дипломованого лікаря Середньовіччя [4, с. 71].

Кастрація

До цього варварського методу вдавалися в Середньовіччі для лікування подагри і облісіння, обґрунтовуючи його тим, що в одному з афоризмів Гіппократа вказувалося на те, що євнухи не хворіють на подагру і не бувають лисими. Взагалі в багатьох аскетичних творах середньовічної державної церкви скопців (кастрати) виставляли, як вершину чесноти, як приклад того, як можна перемогти плотські гріхи [4, с. 70].

Зцілення рукою короля

Одним із найбільш своєрідних методів лікування, що застосовуються в Середньовіччі, до якого вдавалися лікарі, коли вже нічого не допомагало, був метод лікування рукою короля [4, с. 69]. Цей метод

використовували так: в чітко визначені дні король приймав хворих, які, входячи, схилялися перед ним на коліна, монарх торкався до них рукою і давав у руки золоту монету. Незабаром звичай давати монету внаслідок величезного припливу хворих було скасовано, а ось прикладання до монаршої руки залишилося.

Причини формування особливостей середньовічної медицини

Що ж викликало те, що в епоху середньовіччя медицина практично не розвивалася? Досліджуючи це важливе питання, ми підходимо до того, що саме середньовічна церква формувала базу середньовічного світосприйняття, уявлень, філософії, керована розумом людей довгі століття, спрямовуючи всі сторони життєдіяльності людини. Саме вчення середньовічної державної церкви лягло в основу тодішньої медицини, визначивши її провідні поняття, сформувавши схоластику, і на основі середньовічних вчень і догматів виробивши принципи гігієни та лікування. Отже, які ж церковні вчення сформували середньовічну медицину?

Середньовічна медицина і вчення середньовічної церкви про хвороби

Середньовічна церква пов'язувала причини появи хвороб із двома основними факторами.

По-перше, – хвороба, як покарання Бога за гріхи людей. Проповідуючи про немилосердного суворого Бога, церква вчила, що за будь-яку найменшу провину Господь посилає на людей різні покарання, і, в першу чергу, хвороби. Але оскільки Господь суворий і завжди карає грішника, то звертатися за прощенням і допомогою до Нього безпосередньо не можна. Для цього потрібно, щоб за людину хтось поклопотався перед Богом. І це можуть бути тільки, безумовно, святі. Але до них, в свою чергу, щоб домогтися їх кращої прихиль-

ності, необхідно звертатися за допомогою священиків, молитви яких святі, нібито, почують швидше. А для вияву пошани і поваги до церкви треба зробити їй приношення [5; 16; 20].

Таким чином, для лікування хвороби необхідно приносити дари в церкву, просити заступництва священиків, молитися свя-

Коли вже нічого не допомагало, був метод лікування рукою короля...

тим і здійснювати паломництва до мощів, які мають, нібито, чудодійну силу. Звідси походять розглянуті вище принципи лікування за допомогою мощів святих, амулетів, талісманів [20, т. 1, с. 333 – 334].

Друге, – хвороба як одержимість злими силами. Однією з найбільш похмурих сторінок історії Середньовіччя полювання на відьом. Провідний богослов середньовічної церкви Фома Аквінський прямо писав «про співжиття людей з бісами як про реальність, а також стверджував, ніби старі жінки поглядом можуть передати молодим якийсь лихий вплив» [24, т. 6, с. 329]. З благословення Папи писали цілі трактати про спілкування людей з бісами і про методи виявлення цього [24, т. 6, с. 330-332].

Наслідком цього було те, що, по-перше, психічно хворих людей оголошували одержимими і спалювали на багатті або ув'язнювали, де ці нещасні гинули, або залишали як предмети розваг при дворах вельмож. По-друге, багато нервових захворювань, які супроводжувалися різними тіками, так само оголошували ознаками одержимості і вимагали вигнання бісів із цих людей. По-третє, найменший незвичайний перебіг захворювання у жінки оголошували наслідком її зв'язку з бісами, нещасну називали відьмою, яку необхідно було спалити на вогнищі. Метод виявлен-

ня одержимості був таким: жінку кидали в річку з моста, і якщо вона випливала, то вважали її одержимою і спалювали, а якщо тонула в річці, то оголошували, що одержимою вона не була [14].

Внаслідок постійного страху перед розправою інквізиторів, перебування в церковних в'язницях, через які проходив великий відсоток середньовічних жителів, де інквізитори чинили свої допити; внаслідок постійних залякувань вічними смертними муками; тривалих виснажливих постів, що призводили до нервового виснаження, нервово-психічні захворювання були дуже поширеними в епоху Середньовіччя [13, с. 225].

Таким чином, саме поняття хвороби, прийняте в середньовічній медицині, згідно з вченням папства, зводило хворобу або до Божого покарання або до одержимості. І в тому і в іншому випадку про



справжнє розуміння хвороби, а отже розробку методів діагностики та лікування захворювань, у принципі не було мови. Медицина обмежувалася в кращому випадку, як зазначалося вище, збереженими поняттями лікарів античного часу.

Третє, – хвороба, як наслідок несприятливого розташування зірок, пристриту, родових проклять. Внаслідок того, що з часів імператора Костянтина Великого у вчення західної церкви увійшло багато язичницьких вірувань [16, т.1, с. 300], астрологія зайняла своє чільне місце і в епоху Серед-

ньовіччя. І як в язичницькі часи, хворобу почали пов'язувати з несприятливим розташуванням зірок і прокльонами. Таким чином, для їхнього лікування призначали справжнісінькі магичні рецепти із застосуванням зубів дракона, товчених крил кажана, цвілі, взятої з похоронних плит, і води, зібраної в місячну ніч.

Середньовічна медицина і вчення середньовічної церкви про освіту

Як відомо, утримувати в покорі найкраще темних і безграмотних людей. Добре розуміла це і середньовічна державна церква, яка була найбільшим феодалом,

поняття хвороби, прийняте в середньовічній медицині, згідно з вченням папства, зводило хвороба або до Божого покарання або до одержимості

що володів близько однією третиною всіх оброблюваних земель Європи. І тому, для утримання цього свого становища вона, з одного боку, сіяла в людях надзвичайно дикі релігійні забобони, а з іншого – всіляко боролася з будь-якою освітою. Ми не знайдемо за всю історію людства більш темного часу, ніж Середньовіччя. Як відзначав найбільший історик Середньовіччя, професор Філіп Шафф: «Середні віки» і «Темні століття» – терміни-синоніми» [24, т. 4, с. 372]. Не тільки прості люди, але навіть дворяни і священики не вміли в переважній більшості випадків навіть писати або читати по складах. Більше того, багато священиків навіть не знали молитви «Отче наш» [24, т. 4, с. 372].

Основою середньовічної науки була схоластика, що, безумовно, вплинуло і на розвиток науки, а точніше, на її гальмування і навіть заборону. Представники схоластики, будучи богословами, зібрали і систематизували всі відомі до них як наукові, так і

богословські дослідження, об'єднавши їх в єдину систему з єдиною метою: залишити це непорушним на всі віки [24, т. 5, с. 361]. Метою схоластів було, з одного боку, примирити догмати церкви і розум, а з іншого – систематизувати церковні догмати в єдину систему.

Таким чином, можливість появи чогось нового виключалося в принципі. З огляду ж на панування західної середньовічної церкви, «захист» науки від подальшого розвитку здійснювали за допомогою меча і вогнища. Всі положення схоласти закликали брати на віру, спроби ж дати їм наукові обґрунтування прирівнювали

до невіри і ересі. Вони підкорили розум церковному авторитету, якому була підпорядкована ними і сама Біблія. Водночас

одними зі своїх авторитетів вони обрали Аристотеля і Галена, наукові праці яких відтепер стали останньою крапкою у всіх галузях знань [22]. Церква відкрито оголошувала будь-які наукові або технічні нововведення гріхом! [13, с. 303]. Крім того, винаходили, що-небудь нове вважалося аморальним! [13, с. 303].

Релігійне невігластво Середньовіччя унеможливило і розвиток анатомії, як фундаменту всієї медичної науки. Анатомічні малюнки, які дійшли до нашого часу говорять про вкрай примітивні знання анатомії (рис. 12-13). Лікарів, що розтинали померлих, оголошували чарівниками і знищували. Хірургія, як ми зазначали вище, взагалі не вважалася наукою і заслуговувала цілковитої зневаги. Будь-які спроби розвитку експериментальної медицини також прирівнювалися до окультної практики. Операції, що здійснювали в той час відрізнялися вкрай низькою якістю і технікою, про що говорять і залишені

малюнки того часу (рис. 14-16). Епоха Середньовіччя була часом безроздільного панування антисанітарії і епідемій [7; 8].

Середньовічна медицина і середньовічне вчення церкви про святих

Велична зовні будівля середньовічної церкви базується на незліченному числі святих, які потребують поклоніння. «У довгій тисячі двохсотлітній період, вступу на престол Костянтина до Реформації Лютера, поклоніння святим і мощам спотворило чисту і цільну простоту християнської релігії. Духовенство знало з досвіду, що мощі святих були цінніші, ніж золото і дорогоцінні камені, тому воно намагалось розмножувати ці церковні скарби».

«Без жодної поваги до правди або правдоподібності вони почали придумувати імена для скелетів і подвиги для імен [16, т. 1, с. 410]. Славу апостолів і святих людей ... вони затьмарило релігійними вигадками. До непереможного сонму справжніх і первісних мучеників вони знову додавали міріади уявних героїв ... Але поширення забобонів було б не таким швидким і успішним, якби духівництво не вдавалось для зміцнення віри в народі, до допомоги видінь і чудес, які засвідчували справжність і чудотворну силу найбільш підозрілих мощів» [5, т. 3, с. 318 – 319]. Це вчення середньовічної церкви про святих, призвело, як ми побачили, до уявленням середньовічної медицини про цілющу силу мощів, амулетів, талісманів тощо.

Середньовічна медицина і вчення середньовічної церкви про душу

Одним з центральних вчень, які не мають місця ні в Біблії, ні в церкві апостольського періоду, розроблених в епоху Серед-

ньовіччя, було вчення про безсмертя душі [19; 22]. Саме поняття безсмертя душі було розвинене в багатьох язичницьких віруваннях, і особливо в грецькій філософії, послідовники якої хотіли навчити людей не боятися смерті, яку вони називали «фатальним ударом, який припиняє наше життя і рятує нас від життєвих негараздів».

«Філософи, які наслідували Платона, ввели досить безпідставний висновок: вони почали стверджувати не тільки те, що людська душа безсмертна в майбутньому, а й те, що вона існувала вічно, і стали дивитися на неї як на частину того нескінченного і існуючого самим собою духу, який наповнює і підтримує всесвіт» [5, т. 2, с. 30 – 31].

Виходячи з цього вчення, церква вивела, що для перемоги над гріхом, звільнення душі, необхідно умертвити плоть, всіляко її зневажаючи. З огляду на ці твердження

про необхідність перемоги над плоттю, населення середньовічної Європи милося нерідко всього 2 рази на рік, вважаючи, за намовою церкви, що

Основою середньовічної науки була схоластика, що, безумовно, вплинуло і на розвиток науки, а точніше, на її гальмування і навіть заборону

турбота про чистоту тіла є угодою плоті, а це було гріхом! Монастирі прямо говорили про те, що відсутність турботи про стан тіла з одного боку умертвляє гріховну плоть, а з іншого розглядали нечистоту і пов'язані з нею страшний дискомфорт і захворювання, як випробування. Наслідком цього навмисного середньовічного ставлення до нечистоти і нехтування елементарними гігієнічними нормами була і розглянута вище страшна антисанітарія будинків і вулиць середньовічного міста.

Водночас з огляду на витворене нею вчення про безсмертя душі, середньовічна церква оголосила кров вмістилищем душі, і тому будь-яке її пролиття, хоча б і в медичних цілях, під час операції, оголошува-

лося гріховним, звідси виникла заборона на розвиток хірургії. Разом із тим, внаслідок розвитку язичницьких уявлень і вчень про безсмертя душі, проникло до церкви і язичницьке вчення про те, що, вживаючи кров тварин або людей, людина отримує їхню силу. Тому в середньовічних рецептах, як ми бачили вище, кров різних тварин входить до складу «лікарських» препаратів.

Поняття і принципи середньовічної медицини, проіснували тисячу років, доки не почалася Велика Реформація, коли в 1517 році в Німеччині Мартін Лютер проголосив необхідність повернення церкви до чистоти біблійного вчення [24, т. 7].

Реформація виступила проти небіблійських вчень про спасіння ділами, безсмертя душі і необхідності умертвляти всіляко плоть;

Реформація виявила, що наука не суперечить вірі;

Реформація виступила проти схоластики;

Реформація проголосила рівність усіх людей перед Богом незалежно від їх національного, гендерного, расового та соціального походження і отже надання їм рівної медичної допомоги;

Реформація призвела до краху феодального панування.

Визнання вчення Реформації народами Центральної та Північної Європи призвело до краху феодальних стосунків, краху схоластики, розвитку свободи совісті і свободи слова, небувалого розквіту економіки і науки, яка ознаменувалася і по-

явою справжньої медичної науки і здійсненням видатних у ній відкриттів [16; 19; 24]. Водночас народи Південної Європи, що відкинули вчення Реформації, продовжували жити в темному Середньовіччі з його схоластичною медициною ще кілька століть. Це відставання в розвитку позначається і сьогодні.

Поняття і принципи середньовічної медицини, проіснували тисячу років, доки не почалася Велика Реформація

Висновки

1. В середньовіччі санітарно-епідеміологічний стан характеризувався відсутністю системи каналізації та водопостачання; повної антисанітарією, як міста в цілому, так і окремих будинків; відсутністю елементарних правил особистої гігієни; високим відсотком дитячої смертності і постійними епідеміями.

2. Медицина в епоху середньовіччя ґрунтувалася на принципах схоластики, що відкидали будь-які наукові відкриття і протиставляла віру і науку, що робило її розвиток неможливим.

3. Методи лікування, що застосовувала середньовічна медицина, базувалися на жорстких забобонах, які зводилися до віри в цілющу силу амулетів і талісманів; приписуванні впливу на здоров'я людини розташування зірок; ролі замовлянь і цілющу силу розтертих каменів і мінералів.

4. Встановлено, що основу середньовічної медицини становили, в першу чергу, вчення і уявлення середньовічної церкви про безсмертя душі, про святих,

Реформація проголосила рівність усіх людей перед Богом незалежно від їх національного, гендерного, расового та соціального походження і отже надання їм рівної медичної допомоги

про хвороби, про освіту, в яких переважа-ли грубі язичницькі вірування і філософія, що роблять не тільки неможливим розви-ток медицини як такої, а й призводять до масових епідемій, антисанітарії, зростання нервово-психічних захворювань, змін три-валості та якості життя населення.

Список використаних джерел

1. Антонетти П. Повседневная жизнь Флоренции во времена Данте / П. Антонетти. – Москва: Молодая гвардия, Палимпсест, 2004.
2. Барашнев Ю. И. Паломничество в прошлое медицины / Ю. И. Барашнев. – Москва: Триада-Х, 2013. – 296 с.
3. Достопочтенный Б. Церковная история народа англов / Беда Достопочтенный. – Спб: Алетейя, 2003. – 263 с
4. Верхратський С. А. Історія медицини / С. А. Верхратський. – Київ: Здоров'я, 2011. – 352 с.
5. Гиббон Э. Закат и падение Римской империи. В 7 т. / Э. Гиббон. – Москва: Терра, 1997.
6. Дефурно М. Повседневная жизнь Испании золотого века. / М. Дефурно. – Москва: Молодая гвардия, Палимпсест, 2004.
7. История медицины / П. Е.Заблудовский, Г. Р. Крючок, М. К. Кузьмин, М. М. Левит. – Москва: Просвещение, 1981.
8. История медицины: Материалы к курсу истории медицины – Москва: Медгиз, 1954. – 282 с.
9. Квеннелл М. Повседневная жизнь в Англии во времена англосаксов, викингов и норманнов. / М. Квеннелл, Ч. Квеннелл. – Спб: Евразия, 2002. – 384 с.
10. Клулас И. Повседневная жизнь в замках Луары в эпоху Возрождения. / И. Клулас. – Москва: Молодая гвардия, Палимпсест, 2006.
11. Ковнер С. История средневековой медицины. В 2 ч. / С. Ковнер. – Київ: Тип. импер. ун-та св. Владимира, 1898.
12. Корелин М. С. Важнейшие моменты в истории средневекового папства / М. С. Корелин. – Спб: Брокгауз-Ефрон, 1901.
13. Ле Г. Ж. Цивилизация средневекового Запада / Гофф Ж. Ле. – Москва: Прогресс, 1992.
14. Ли Г. Ч. История инквизиции в средние века. / Г. Ч. Ли. – Москва: 2010.
15. Льоренте Х. А. История испанской инквизиции. В 2 т. / Х. А. Льоренте. – Москва: Ладомир, АСТ, 1999.
16. Миллер А. История христианской церкви. В 2 т. / А. Миллер. – ФРГ, Biefild: GBV, 1994.
17. Мулен Л. Повседневная жизнь средневековых монахов. / Л. Мулен. – Москва: Молодая гвардия, Классик, 2002.
18. Мультановский. История медицины / Мультановский. – Москва: Медицина, 1961.
19. Опарин А. А. Сардис: город золота / А. А. Опарин. – Харків: Факт, 2014.
20. Робертсон Д. История христианской церкви. В 2 т. / Д. Робертсон. – Спб: И-е И.Л. Тузова, 1891.
21. Ру С. Повседневная жизнь средневекового Парижа / С. Ру. – Москва: Молодая гвардия, Палимпсест, 2008.
22. Склярова Е. К. История медицины / Е. К. Склярова, Л. В. Жаров. – Ростов-на-Дону: Феникс, 2014. – 346 с.
23. Сорокина Т. С. История медицины. В 2 т. / Т. С. Сорокина – Москва: Изд-во Рос. ун-та Дружбы народов, 1992.
24. Шафф Ф. История христианской церкви. В 8 т. / Ф. Шафф. – Спб: Библия для всех, 2010.
25. Ютен С. Повседневная жизнь алхимиков в Средние века / С. Ютен. – Москва: Молодая гвардия, Палимпсест, 2005.

ОПАРІН

Олексій Анатолійович

Професор,
Харківська медична академія
післядипломної освіти





Реформація та Контрреформація: здобутки та наслідки

Актуальність обраної теми обумовлена тим, що у 2017 році, згідно з Указом Президента Петра Порошенка Україна разом з іншими протестантськими країнами відзначає 500-річчя Реформації. В результаті впливу реформаційних ідей на світове суспільство було реформовано не тільки релігійну складову Європи, але разом із цим зміна відбулася в сфері науки, культури, мистецтва, суспільства, політики і т. д.

ПРИЧИНИ ПОЯВИ КОНТРЕФОРМАЦІЙНОГО РУХУ

В результаті поширення реформаційних ідеалів похитнувся авторитет західної церкви, котра у відповідь на дії реформаторів створила перелік заходів, спрямованих на

викорінення протестантських рухів, введення жорсткої цензури, створення вищого інквізиційного трибуналу, залучення правителів держав у боротьбу проти протестантизму. Цей рух в історії отримав назву Контрреформація. Отже, метою цієї роботи є дослідження реформаційного та контрреформаційного рухів і їхній вплив у світову спільноту.

ЗМІНА ЄВРОПЕЙСЬКОГО РЕЛІГІЙНОГО ОРІЄНТИРУ

Протестантська Реформація на початку XVI століття викликала релігійний, політичний, інтелектуальний і культурний переворот, котрий призвів до розколу католицької Європи. Як зазначає дослідник протестантизму Ю. О. Голубкін, «Рефор-

мація... призвела до розколу Римо-католицької церкви, яка в середні віки була не тільки могутнім феодалним власником, а й ідейним оплотом феодалізму... набувши поступово європейського, а згодом і світового значення. Змінила побут і повсякденне життя багатьох народів, вплинула на розвиток ідеології, суспільно-політичної думки, культуру та систему освіти» [1, с. 16].

У північній та центральній Європі реформатори кинули виклик папській владі, поставивши під сумнів здатність католицької церкви визначити норми християнського життя людини. Вони виступали за розділення релігії та влади і вищим авторитетом вимагали постановити Святе Письмо.

Розкол викликав війни, гоніння та контрреформаційний рух. Частково надихнувшись думкою про священство усіх віруючих, німецькі селяни підняли повстання у 1524 році, яке не було підтримане ні Лютером, ні князями. Згодом воно було придушене. Але зрештою, протестантизм став державною релігією в більшій частині Німеччини, Скандинавії і країн Балтії.

Внаслідок діяльності Кальвіна Женева стала осередком для протестантських вигнанців, і його вчення швидко поширилося в Шотландії, Франції, Трансільванії. В Голландії кальвінізм стає релігійною і економічною силою протягом наступних 400 років.

Генріх VIII, отримавши відмову Папи Климента VII анулювати шлюб із Катериною Арагонською, 1534 року оголо-

сив себе кінцевою інстанцією в питаннях, пов'язаних з англійською церквою. Генріх VIII ліквідував монастирі Англії, конфіскував на користь держави їхнє багатство, активно вимагаючи, щоб Біблія опинилася в руках кожного англійця. Починаючи з 1536 року кожний був зобов'язаний мати копію Священного Писання.

В цілому, Реформацію викликали «суто релігійні причини: невдоволення станом речей всередині церкви, намагання повернути церкву до ранньоапостольських часів та середньовічне католицизм, котре було не лише релігійною доктриною, а й сильною системою, що накладала певні межі на всі суспільні інститути» [2, с. 123-130]. Отже основними результатами діяльності



протестантських рухів став насамперед бурхливий економічний розвиток Європи та становлення особистісних відносин із Творцем Вселеної.

ЄЗУІТСЬКИЙ ПРОЕКТ ЗАХІДНОЇ ЦЕРКВИ

Оновлений рух західної церкви, котрий був відповіддю на виникнення та поширення Реформації, є так званою католицькою реформою. Проект та реалізація цієї реформи були розроблені в 1545 - 1563 роках на Тридентському соборі. Оскільки світосприйняття суспільства кінця XVI ст.

було безповоротно змінено, католицька церква запропонувала нові методи в педагогічному, інтелектуальному, організаційному, місіонерському та пасторському підходах, котрі, в першу чергу, задовольняли потреби тодішнього суспільства.

Основну роль у втіленні в життя розроблених положень відіграв орден єзуїтів (1540 рік), котрий створив інквізиційний інструмент для перевірки та знищення всіх реформаційних ідей. Наприклад, рецензуванню підлягали всі підручники і книги, котрими користувалася в педагогічній та проповідницькій діяльності західна церква. Створення низки учбових закладів забезпечило суспільство освіченими, ревними місіонерами, цілю яких було повер-



нення втрачених позицій реформованих країн.

Єзуїти будучи в центрі економічного, політичного, культурного життя європей-

ських народів, змогли впливати на суспільство в вигідному для церкви світлі, використовуючи для цього освіту, науку, літературу, мистецтво тощо. Даючи освіту єзуїтській молоді, церква зуміла швидко

Першочерговим завданням єзуїтів було навернення та повернення в католицьку церкву вищих прошарків населення, котрі піддалися реформаційним ідеалам

відновити втрачені позиції та здобути хорошу репутації на території Європи, а згодом і у світі.

Першочерговим завданням єзуїтів було навернення та повернення в традиційну, або католицьку церкву вищих прошарків населення, котрі піддалися реформаційним ідеалам. Основними інструментами навернення стали: політика, школа, література, проповідь рідною мовою та богослужіння. На молоде покоління активно впливали в школах.

Як зазначено в роботі Р. О. Басенко, «Зародження молодіжної політики ордену єзуїтів слід розуміти як процес, котрий був обумовлений глобальними тенденціями суспільного розвитку, мав власну логіку і зміст. Витоки єзуїтської роботи в молодіжному середовищі, насамперед, криються у модернізаційній сутності Контрреформації, в авангарді якої рухався орден єзуїтів» [3, с. 2-3].

Потужним впливом на просте населення була католицька література, для масового поширення якої створили типографії та бібліотеки. В той же час єзуїти спалювали усе, що мало індекс забороненого. Густа сітка різних монастирів, орденів, костелів заявила в усьому світі. Зав-

дяки благодійності та медичним послугам вони отримали хорошу репутацію серед простого населення.

Керівник західної церкви Григорій VII, розуміючи можливості єзуїтського ордену, зробив його основною рушійною силою, котра зуміла за короткий час відновити авторитет церкви. В результаті такої реорганізації в європейських містах з'явилися католицькі нунціатури, котрі займалися не тільки церковно-релігійними проблемами, але й виконували дипломатичні місії. Через нунціатури західна церква змогла краще орієнтуватися у потребах суспільства і вирішувати їх за допомогою кардинальських конгрегацій. Впродовж перших 10 років діяльності єзуїтських проповідників-місіонерів під пильним керівництвом Франциска Ксаверія вони перетнули усю Євразію, досягнувши території Японії. Відданий своїй справі керівник єзуїтів Ігнатій Лойола зумів розширити чисельність ордену до 1000 чоловік, 11 центрів, в тому числі у Бразилії та Індії.

ВИСНОВКИ

У результаті Реформації та Контрреформації релігійне життя Європи стало більш динамічним та усвідомленим. Гострі богословські дебати поживили місійний ентузіазм обох течій. Спровокували інтелектуально-культурне відродження Європи та спричинили релігійний переворот. Якщо Реформація посилила позиції протестантів, то Контрреформація відновила авторитет папства та єпископів, зумівши вирівняти релігійно-політичне становище церкви, котрому Реформація нанесла нищівний удар.

Незважаючи на значний внесок та присутність протестантизму у житті сучасно-

го суспільства, позиції католицької церкви залишаються потужними. Це зумовлено

У результаті Реформації та Контрреформації релігійне життя Європи стало більш динамічне та усвідомлене

тим, що в часи втілення контрреформаційних ідеалів католицька церква зуміла пристосуватися до релігійної ментальності суспільства та функціонувати в поліконфесійній системі, закликаючи при цьому протестантів повернутися у своє лоно, залишене ними 500 років тому.

1. Голубкін Ю. О. Реформація та становлення Евангелічної церкви та школи у Брауншвейзі (1517-1555) : дис. канд. іст. наук : 07.00.02 / Голубкін Юрій Олександрович – Харків, 2016. – 312 с.

2. Ваулін Ф. В. Основні тенденції зміни політичного впливу католицької церкви / Ф. В. Ваулін. // Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна. – 2010. – №16. – С. 123-130.

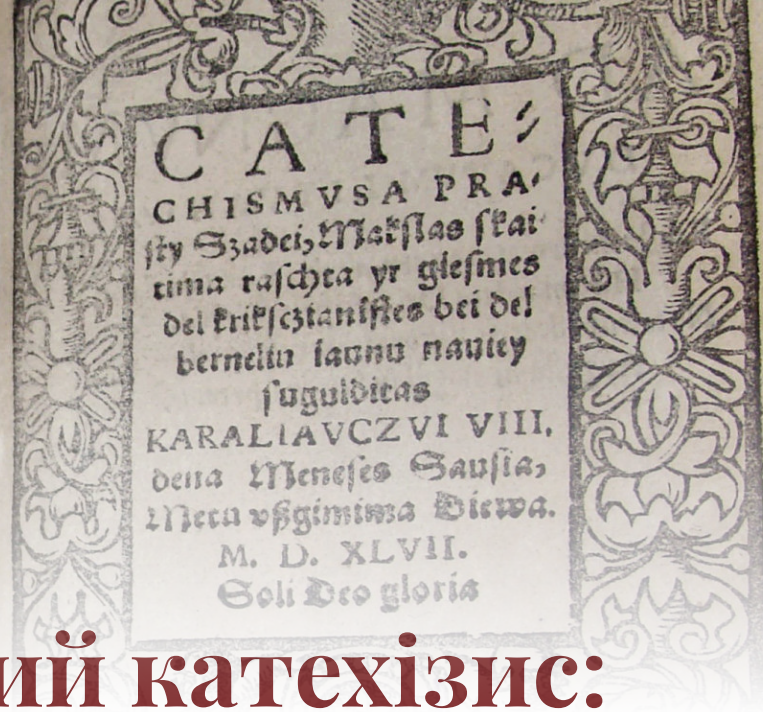
3. Басенко Р. О. Генеза і зміст освітньо-виховного напрямку молодіжної політики ордену єзуїтів (XVI-XVII століття) / Р. О. Басенко. // Наукова періодика України. – 2015. – №17. – С. 67-78.

КУРИЛЯК
Валентина Василівна

Острозька академія,
факультет міжнародних відносин,
кафедра історії



Christaus raudonas
Christaus kraubhu kro-
fitas
Ant senu Jaisdu gidima
Swiets kurias gam isch 2 do-
ma
Muns prieguntas nung sena.
Diewui Terwui schlowe dufem
Je Ihesu Christu garbinkem
Bei Dwasse Schwenta laupin-
kem
Wienam Diewui defamokem
Kurs ist



Раківський катехізіс: гене́за, автори та основні положення

Раківський катехізіс є єдиним до-кументом, де було зафіксовано соцініанське визнання віри, послідовне та добре структуроване. Традиційно авторство основної частини катехізісу приписують Фаусто Соцціні, ім'я якого і носить ця гілка антитринітаризму. Сам Соцціні помер за рік до першого видання соцініанського символу віри – у 1604 році, тому підготовку до видання здійснювали його послідовники – Петро Стоїнський, Ієронім Мошкоровський та Йоханнес Фьолькель. Катехізіс, отже, було видано 1605 року у містечку Раків, що в Малопольщі, у друкарні Якуба Сененського. Сененський був не тільки друкарем: шляхтич, син засновника Ракова Яна Сененського, він також був ініціатором заснування Раківської академії у 1602 році, першого соцініанського навчального закладу такого рівня. Тому місце видання соцініанського символу віри не видається вибраним випадково – Раків як молоде місто було більш

відкритим до релігійної реформи, всупереч рішенням католицького Тридентського собору, який поклав початок Контрреформації у 1560-ті роки.

Ким же був Фаусто Соцціні, головний автор катехізісу та натхненник нової антитринітаристської течії, що набула у подальшому особливої популярності серед діячів Просвітництва завдяки своїй раціональності? Соцціні народився 5 грудня 1539 року в італійському місті Сієна, старому центрі мистецтва та гуманізму. Батько Фаусто Алессандро був найстарший із 11 братів і тому, коли він помер зовсім молодим у 1541 р., залишивши двохрічного сина, піклування про хлопчика взяли на себе його родичі. Найближчими для Фаусто стали два його дядьки – Чельсо та Леліо, яким він завдячував значною частиною своїх знань та релігійних переконань. 1557 року, після успадкування одного з родинних маєтків, Фаусто стає членом «Accademia degli Intronati», елі-

тарного гуртка для сієнських інтелектуалів. Соцціні у цей час пише сонети, читає антитринітаристські твори Мігеля Сервета та остаточно відмовляється від юридичної кар'єри на користь літературних студій.

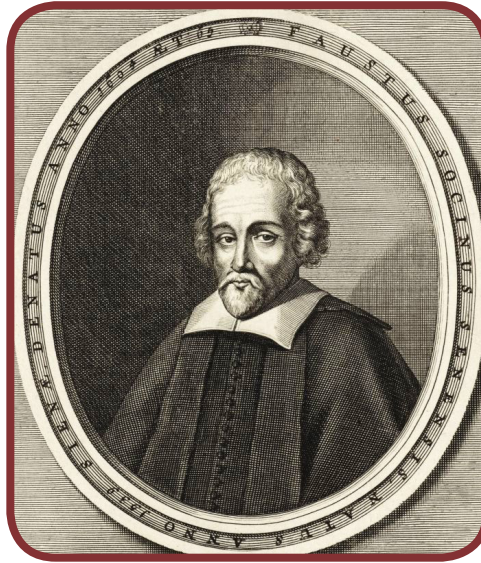
Вже через декілька років, у 1562 році, після відвідання Ліону та кальвіністської Женєви, Фаусто Соцціні пише свій перший антитринітаристський твір «Brevis explicatio», який вийде друком лише 1568 року за підтримки Д. Бландрата та Ф. Давида, у якому поєднались дві його пристрасті – до теології та літератури. Соцціні коментує першу главу Євангелія від Івана, демонструючи своє аріанське бачення служіння Христа, Його жертви та інших тверджень традиційного християнства. Так, він стверджує, що сутнісно Христос не є рівним Богу-Отцю, а смерть Христа не була викупом за грішників, але скоріш засобом їх навернення. Це переконання впливало з тези, що первородний гріх – гріх Адама не перейшов на інші покоління, і відповідальність за нього ніс лише сам Адам. Місія Христа, таким чином, була місією вчителя: Він був Сином Божим, але не існував до Свого народження від Діви Марії.

1563 року у полеміці з італійським гуманістом Франческо Пуччі Соцціні відточує виклад своїх поглядів: він уже заперечує безсмертя душі – на його думку душа помирає разом з тілом і навіть Христос був повністю мертвий протягом трьох днів, до Свого Воскресіння.

Наприкінці 1563 року Соцціні повертається з Франції до Італії, приступивши до служби при Ізабеллі Медичі, доньці Великого герцога Тосканського Козімо I. У цей період його служби, що триватиме до

вбивства Ізабелли 1576 року, Фаусто відмовляється від антитринітаризму – хоча б формально. Проте одразу після смерті покровительки покидає Італію, розуміючи загрозу від Інквізиції.

1576 року Соцціні переїжджає до Базелю, центра біблійних студій та вільного друкарства: тут починається новий, вирішальний етап його життя. Фаусто перекладає Псалми італійською, а також розроблює доктрину спасіння, що набула остаточного оформлення у трактаті «Про Ісуса Христа, Спасителя» (1578). Цей трактат був високо оцінений Джорджо Бландрата, який був лікарем при дворі у Польщі та



Трансильванії та, за сумісництвом, одним із лідерів антитринітарії у Речі Посполитій. Бландрата запросив Соцціні, бажаючи владнати існуючі суперечності у середовищі польських аріан. У листопаді 1578 року Соцціні прибув до Коложвару (сучасна Румунія), де поселився у Ференца Давида. З Давидом він дискутував про поклоніння Христу: перший не вважав його за потрібне зовсім, Фаусто ж відстоював думку про можливість звернення до Христа як посередника між Богом-Отцем та людьми. Після перебування у Давида італійський реформатор відбув до Польщі, де аріан було найбільше. Так сталося, що залишок свого життя – період з 1579 р. по 1604 р. – Фаусто Соцціні провів саме у Польщі, очоливши групу так званих «польських братів» – аріан. Більше того, саме вчення Соцціні набуло згодом у їх середовищі найбільшого розповсюдження.

На початку стосунки з «польськими братами», або ж «Малою Церквою» («Ecclesia Minor») склались непросто. Серед них

було чимало анабаптистів, що змушували Соцціні прийняти другий раз хрещення, всупереч його власним поглядам (для Фаусто хрещення в будь-якій церкві було дійсним). 1583 року через розбіжності він навіть був змушений покинути Краків. Соцціні прийняв до свого дому польський магнат Кшиштоф Морштин. 1586 року реформатор одружився з донькою Кшиштофа Ельжбетою. Цей шлюб ще більше підвищив соціальний статус та авторитет Соцціні серед поляків. Наступного року у подружжя народилась донька Агнешка, яка стане матір'ю Анджея Вишоватого – одного з найобдарованіших послідовників свого діда.

Соцціні помирає 4 березня 1604 р. у Луславіце, неподалік від Кракова. Його твори були впорядковані та видані онуком Анджеєм у Амстердамі 1668 р. як перші два томи об'ємного проекту «Бібліотека польських братів» (Bibliotheca fratrum polonorum).

Враховуючи конфлікти як із католицькою владою, так і у середовищі «польських братів» видання єдиного символу віри, яким став Раківський катехізис, було необхідним.

Символ віри складається із восьми основних частин, кожна з яких поділяється на декілька розділів:

1. Про Святе Письмо;
2. Про шлях до спасіння;
3. Знання про Бога;
4. Знання про Христа;
5. Про пророцьке служіння Христа;
6. Про священницьке служіння Христа;
7. Про царське служіння Христа;
8. Про Церкву Христа.

Зупинимось на тезах, які лежать в основі кожного з розділів. Звичайно, доказ істинності та достатності Святого Письма для пізнання Бога відкриває Раківський катехізис: адже саме Святе Письмо стане джерелом обґрунтування усіх наступних тверджень. Спочатку автор у формі діало-

гу розкриває сутність християнської віри – віра є шляхом, до життя вічного, даним Богом людям через книги Святого Письма, а «особливо багато можна пізнати з книг Нового Заповіту». Низка аргументів визначає Святе Письмо, як істинне та достатне. Социніанське вчення рішуче відкидає значення так званого Передання, «католицьких традицій», які, на думку авторів кате-

Шлях християнської віри є шляхом пізнання Бога та Ісуса Христа, поясняє катехізис

хізису, є небезпечними, «бо завдяки таким традиціям, люди віддаляються від правди Божої, отримуючи в обмін лише обман та людські вигадки».

Далі, у другій частині, автори переходять до сутності християнства, тобто до шляху спасіння і його визначення. Шлях християнської віри є шляхом пізнання Бога та Ісуса Христа, поясняє катехізис, адже про це «свідчить сам Ісус: «А вічне життя у тому, щоб вони спізнали тебе, єдиного, істинного Бога, і тобою посланого – Ісуса Христа» (Іван 17:3)».

У третій частині читач отримує необхідні для спасіння знання про Бога, які поділяються на знання Його сутності та пізнання Його волі. Четвертий розділ відведений знанням про Ісуса Христа – тут антиринітаристська позиція социніан відчувається найкраще. «За природою своєю Христос є істинний чоловік (людина), про що часто свідчать Євангелія, серед іншого «Один бо Бог, один також і посередник між Богом та людьми – чоловік Христос Ісус» (1Тим 2:5) . У той же час социніани визнають Христа Сином Божим, який, проте, не має Божественної природи.

Який же зміст мало служіння Христа? Розгорнуту відповідь на це дають розділи 5, 6 і 7. У п'ятому розділі автори катехізису пояснюють, що зміст служіння Ісуса Христа як пророка був подвійний: по-перше, розкрити волю Бога, тлумачачи Святе Письмо, і, по-друге, даючи власний приклад. Відповідно до поданого Христом прикладу переосмислюються традиційні християнські практики: Хрещення (через повне занурення) людині слід приймати у дорослому віці, коли вона досягнула істини віри; Євхаристія необхідно відзначати як спомин про любов Христа (а не Його жертову та смерть, як було прийнято вважати). Святий Дух не є Особою Бога, а лише силою, енергією, яка виходить з Нього. Щодо свободи волі – болючого питання у реформаційній теології – Соцціні та його послідовники займають позицію, близьку до гуманістичної: людина має свободу волі, вона наділена здатністю та достатнім розумом вибрати між добром і злом.

У своєму ж священицькому служінні Христос пролив Свою кров за гріхи та Воскрес, щоби бути посередником між людьми та Богом. Царське ж служіння Христа, про яке читаємо у сьомому розділі Раківського катехізису, полягає у наступному: Христос із Небес царює над усім, маючи владу і над Небом, і над землею; він захищає усіх, хто у Нього вірить.

В останньому, восьмому, розділі «Про Церкву Христа» автори катехізису стверджують: є Церква видима, що охоплює всі вірні істинній християнській вірі спільноти та Церква невидима – її утворюють всі, «хто має істинну віру в Христа та хто, відповідно, слухається Його всім серцем та веде благочестиве життя».

Раківський катехізис, видрукований у 1605 р., був швидко перекладений іншими мовами – німецькою, англійською тощо. 1652 р. англійський парламент видав постанову про заборону катехізису та наказав спалити всі копії. Польський уряд був

наступним – у 1656 р. польський сейм заборонив діяльність «Малої Церкви» і, отже, розповсюдження соцініанського катехізису. Однак владі не вдалось знищити всі екземпляри катехізису. Він був знову виданий у допрацьованій латинській версії онуком Фаусто Соцціні Анджеєм Вишоватим у релігійно толерантних Нідерландах в 1680 р. у рамках вже згаданої вище «Бібліотеки польських братів».

Таким чином було збережено Раківський катехізис, єдиний символ віри соцініан, який вплинув на духовне життя Речі Посполитої, України та Європи загалом.

1. Mullett M. Historical Dictionary of the Reformation and Counter-Reformation. – Lanham-Toronto-Plymouth: Scarecrow Press, 2010. – P. 428.
2. Tedeschi J.A. Italian Reformation Studies in Honor of Laelius Socinus. –Firenze: Felice Le Monnier, 1965. – P. 271.
3. Biagioni M. The Radical Reformation and the Making of Modern Europe: A Lasting Heritage. – Leiden: BRILL, 2016. – P. 40.
4. Encyclopaedia Londinensis, Or, Universal Dictionary of Arts, Sciences, and Literature. Vol. 23. – London: Printed for G. Jones, 1828. – P. 320.
5. Biagioni M. The Radical Reformation and the Making of Modern Europe: A Lasting Heritage. – Leiden: BRILL, 2016. – P. 65.
6. Racovian Cathedism. Ч. I., вступ.
7. RC. Ч. I., P. II.
8. RC. Ч. II., P. II.
9. RC. Ч. III., P. I.
10. RC. Ч. IV., P. I.
11. RC. Ч. IV., P. I.
12. RC. Ч. V., P. 6.
13. RC. Ч. V., P. 10.
14. RC. Ч. VI., P. I.
15. RC. Ч. VII., P. I.
16. RC. Ч. VIII., P. 1.
17. RC. Ч. VIII., P. 4.

КОВБАСЮК
Стефанія Андріївна

кандидат історичних наук, історик 1-ої
категорії НДЧ історичного факультету КНУ,
асистент кафедри історії мистецтв





Внесок Луцького братства в реформаційний рух на Волині

Вплив реформаційних ідей на Україну засвідчує діяльність православних братств. Наприкінці XVI - першій половині XVII ст. в Україні діяло близько 30 братських шкіл, які давали середню освіту. Діячі братського руху намагалися провести реформи в українській православній церкві. Вони виступали проти матеріального збагачення церкви, зловживань серед вищого духовництва, шукали методи впливу на священників, які нехтували своїми пасторськими обов'язками. Українські братства прагнули очистити релігійне життя від пишної обрядовості,

виступали за рішуче впорядкування церковних справ. Братчики старалися зробити українську православну церкву «дешевою» і загальнодоступною.

Умовно можна виділити два етапи розвитку братського руху в Україні у XVI–XVII ст. Перший – до Берестейської унії 1596 р., другий – після неї. На першому етапі провідна роль належала Львівському братству, котре виступило зразком для створення братств у Галичині. До цих організацій входили, як правило, лише представники міщанства. У цей час братчики активно виступали не лише

проти окатоличення, а й проти консерватизму православного духівництва. Неодноразово виникали конфлікти між братчиками і православними ієрархами, а погляди деяких братських ідеологів були співзвучні з ідеями радикальних реформаторів.

Поширення кальвіністських ідей на території України, діяльність братчиків та православних діячів із реформаторськими поглядами: С. Зизанія, І. Гізеля, Г. Сково-роди та ін. – усе це сприяло тому, що в українській релігійно-філософській літературі кінця XVI – першої половини XVIII ст. реформаційні ідеї не були винятком. Після Берестейської церковної унії формується новий тип братств. Вони об'єднували поряд із міщанами представників православного духівництва та української шляхти. До таких братств належали Київське (засноване у 1615р.) та Луцьке (засноване у 1617р.).

Хрестовоздвиженське братство в Луцьку – релігійна, громадсько-політична організація українських шляхтичів Волині, міщан Луцька та пов'язаного з ними духовенства. Оскільки, на той час польська влада вважала законною в Київській митрополії східного обряду лише Уніатську церкву, ініціатори створення Луцького братства спершу домоглися королівського дозволу (датованого 2 лютим 1619 р.) на відбудову погорілого шпиталю (притулку для хворих і немічних, яким мала опікуватися їхня організація). Наступним кроком стало отримання 20 червня 1620 р. грамоти на будівництво в Луцьку братської Хрестовоздвиженської церкви з правом ставропігії (самоуправління у церковній організації), яке надав Луцькому братству патріарх єрусалимський Феофан, що перебував на той час у Києві під захистом Війська Запорозького.



Об'єднані у православне братство волинські шляхтичі, духівництво і луцькі міщани збудували комплекс споруд Луцького православного братства, в який увійшли церква, шпиталь, школа, бібліотека та друкарня. Ці споруди збереглися

і до нині, у північній околиці Старого міста на вулицях Данила Галицького і Йова Кондзелевича. Серед членів Луцького братства були: митрополит Петро Могила, гетьман Петро Сагайдачний, поет і громадський діяч Данило Братковський, шляхтичі Л. Древинський, М. Гулевич-Воютинський і князь А. Пузина (з 1632 р. луцький православний єпископ), а також засновниця київської братської школи Галшка Гулевичівна. Остання, відомо, похована у підземеллях церкви. З братством мав зв'язки майбутній гетьман України І. Виговський, який працював на той час у канцелярії на території замку Любарта. При братському монастирі діяла школа, шпиталь для хворих та пристарілих, а пізніше і друкарня.

Влада Речі Посполитої засудила члена Луцького братства Д. Братковського – українського шляхтича, поета і громадського діяча за заклики до визвольної боротьби і зв'язки з Семеном Палієм. Братковського страчено 26 листопада 1702 р. на Ринковій площі Луцька (територія поблизу Хрестовоздвиженської та Покровської церков, по теперішній вулиці Драгоманова). З 1713 р. Луцьке братство увійшло до складу Луцької унійної єпархії, а братський монастир став василіанським. Так згасло полум'я православної реформації на Волині.

КУБАЙ

Мирослава Сергіївна

Викладач історії і суспільних наук





Вплив реформаційних течій на розвиток освіти в Україні

У статті досліджено вплив реформаційних ідей на розвиток освітніх закладів на території України. Доведено, що в період із середини XIV ст. до початку XVIII ст. протестантські течії, зокрема, соцініани та кальвіністи займали важливе місце в наданні освіти українському населенню у початкових, середніх та вищих школах.

РЕФОРМАЦІЙНІ ТА ПОСТРЕФОРМАЦІЙНІ РЕЛІГІЙНІ ТЕЧІЇ НА ТЕРЕНАХ УКРАЇНИ

Більшість дослідників погодяться з тим, що Реформація не тільки змінила релігійний світ, але й суттєво вплинула на розвиток суспільства, економіки, культури,

науки в багатьох країнах світу. Внаслідок реформаційного процесу з'явилися такі напрями, як кальвінізм, лютеранство, англіканство, анабаптизм, цвінгліанство та інші. Проте згодом із цих реформаційних напрямів сформувалися постреформаційні релігійні течії – адвентизм, баптизм, методизм п'ятидесятництво, харизматизм та багато інших. Протестантські конфесії ще з часів М. Лютера поширювалися на теренах України, займаючи і в наш час важливе місце в релігійному житті українського народу, впливаючи на формування духовних і культурних цінностей українців та розвиток освітнього та наукового процесів українського суспільства.

ВПЛИВ РЕФОРМАЦІЙНИХ ІДЕЙ НА ОСВІТНІЙ ПРОЦЕС УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ

Мета цієї роботи полягає в дослідженні впливу реформаційних ідей на освітній процес на території України та охоплює хронологічні межі від середини XIV ст. до XVIII ст. Дослідженням поширення реформаційних ідей на території України займалися чимало відомих істориків,

Божества Ісуса Христа, необхідності втілення, іконопочитання, неправильний взор на книги Св. Писання Нового Завета і писання Отеческія» [2, с. 146-147].

Більшість дослідників схиляються до думки, що саме жидовілі є попередниками сучасних протестантських течій. Наприклад, Любомир Андрусів у своїй роботі зазначає: «Вже на початку XVI ст. відомості про ересь жидовілих губляться. Деякі дослідники вважають, що вона асимілюється з іншими протестантськими течіями, які на той час активно поширюються на наших теренах, – антитринітаризмом, кальвінізмом, соціанством, елементами аріанства» [2, с. 149].



зокрема О. Левицький, Н. Любович І. Огієнко, М. Грушевський, В. Нічик, В. Литвинова, Я. Стратій, С. Падокшина, І. Малишевський, О. Драгоманов та інші.

На думку Івана Огієнка, передвісниками Реформації в Україні були жидовілі: «Безумовно, ці наші жидівствуючі були в Україні провісниками Реформації, і це вони підготували ґрунт для поширення ґуситства й реформаційних ідей, що скоро прийшли сюди» [1]. Вони успішно підготували ґрунт для релігійної течії соцініан, котрі особливо увагу приділяли освіті українського населення.

Н. Руднев, з'ясовуючи зміст цієї ересі, зазначав переплетення у ній вчення євреїв та раціоналізму, наголошуючи на домінуванні раціонального елемента. Під раціоналізмом жидовілих автор розуміє «вольномислія»: «Отвержение таїнства Троицы,

сліджуючи реформаційні рухи в Україні, зазначив, що жидовілі ще в XV ст. у своїх освітніх закладах використовували підручники з логіки, Біблійні книги, Псалми та багато інших білорусько-українською мовою. В розділі про так званих «зжидовілих» він пише: «...переклади біблійних книг, заховані в одному збірнику віленської бібліотеки, білорусько-українського письма XVI

в. Вони не всі обслідувані докладно, але зроблені пробні досліді показують, що ці книги почасти виправлені згідно із староеврейськими текстами,

почасти наново з них перекладені. Вони заховують і у своїй перекладеній формі синагогальний поділ на читання, багато задержали з єврейської термінології і транскрипції імен, яка дуже відбиває від грецько-слов'янської транскрипції православних церковних текстів» [3]. Отже,

«Безумовно, ці наші жидівствуючі були в Україні провісниками Реформації»

жидовілі не тільки є попередниками протестантських рухів, котрі згодом виникли і поширилися на українських землях, але й релігійною спільнотою, яка на думку Грушевського розвивала та поширювала українську мову в XV–XVI ст. [2].

ПРИЧИНИ ПОШИРЕННЯ ГУСИТСЬКИХ ІДЕЙ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ

Згодом до України докотилася хвиля гуситських ідей, носіями котрих були українські студенти, що навчалися у Празькому університеті. Повертаючись на батьківщину, вони пропагували нові релігійні погляди: «...багато українських студентів їздило навчатися до Чехії. Коли вони поверталися на терени України, то привозили з собою духовну літературу і Святе Письмо на чеській мові, таке як «Новий Заповіт» В. Негалевського (1581), Євангеліє В. Тяпинського» [4, с. 25].

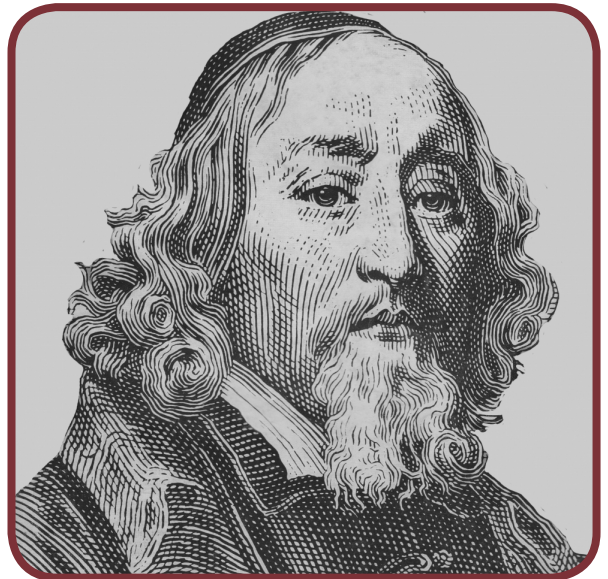
Такої ж думки І. Огієнко, котрий у «Нарисах історії Української православної церкви» в розділі «Реформація в Україні» зазначає: «Що ідеї гуситства справді сильно поширилися серед українського народу, про це красномовно свідчить лист короля Ягайла 1423 р. до львівської шляхти й усього Руського воєводства. В листі цьому Ягайло скаржився, що коли треба було йти на поміч гуситам, то галичани охоче пішли (з Сигізмундом Корибутовичем), навіть не сподіваючись на платню; коли ж тепер він кликав їх проти гуситів на поміч королю та папі, то ніхто не пішов, хоч король пропонував платню, а папа давав відпущення гріхів» [1].

ОСВІТНЯ ДІЯЛЬНІСТЬ ЯНА АМОСА КОМЕНЬСЬКОГО НА ЗАКАРПАТТІ

Розвиток освіти на українських землях в часи Реформації тісно пов'язаний із діяльністю Яна Амоса Коменського – видатного чеського педагога й мислителя, котрий неодноразово відвідував Україну: «Він

неодноразово відвідував українські землі, 1628-1641, 1648-1650, 1654-1656 рр. працював у Лешні. Тут були написані відомі твори Я. А. Коменського «Велика дидактика», більшість розділів «Пансофії», збірка проповідей «Лабіринт душі і рай серця», ряд посібників для шкіл. Під його керівництвом у Влодаві 1638 р. проходив міжпротестантський з'їзд, де було вирішено питання про об'єднання гуситів із кальвіністами» [5, с. 18].

Праці Я. Коменського поширювалися в Україні. Більшість його творів знаходилися в бібліотеках, а також у Київському



колегіумі. Праці відомого реформатора та педагога високо цінували не лише протестанти, але й широко використовували у православних навчальних закладах. «Твори Коменського знаходилися у багатьох приватних бібліотеках, православних колах, зокрема Києво-Могилянському колегіумі. Їх високо цінували просвітителі Симеон Полоцький, Кирило Ставровецький, Єпіфаній Славинецький, Григорій Сковорода; погляди мислителя покладені в основу твору Інокентія Гізеля «Мир з Богом чоловіку» [6].

Також однією з найголовніших умов шкільної освіти для Я. Коменського було «оволодіння рідною мовою і культурою,

що допоможе людині найуспішніше втілити набуті знання у культурному і суспільному житті, у майбутньому служінні Батьківщині» [6]. Коменський зумів за час свого перебування в Україні «налагодити у Шарош-Потоці друкарню при кальвіністській школі та опублікувати тут більшість праць, написаних на Закарпатті. Також Я. Коменський підготував до друку на Закарпатті «перший ілюстрований підручник «Світ в малюнках», але, на жаль, педагогу не вдалося знайти здібних ілюстраторів, щоб надрукувати працю. 1657 р. вона була видрукувана у Нюрнберзі, а через декілька

років передрукована у багатьох країнах Європи. Про перебування Лжедмитрія в Гощі писав Януш Острозький в листі до короля: «Я знаю Димитрія вже декілька років, так як він жив досить довго в монастирі мого батька в Дермані, потім він пішов звідти і схилився до анабаптистів, виконуючи їх обряд» [7].

Але переконливих доказів того, що він прийняв социніанське вчення, немає, оскільки: «З одного боку, про Лжедмитрія говорять як про «ставленика Польщі», «клеверата єзуїтів», «маріонетку короля», авантюриста, що прагнув покатоличити Росію, з іншого – на матеріалах головним чином спогадів сучасників-іноземців – Самозванець характеризувався як людина європейської культури, сміливий реформатор, попередник Петра I. 1602 р. в оточенні К. Острозького Лжедмитрій познайомився з аріанами: при дворі князя служив маршалком аріанин Гаврило Гойський» [7].

Серед социніанських вихованців були українці, вихідці з українських земель, особи, життя яких безпосередньо пов'язане з Україною. Це, передусім, волинський шляхтич Євстахій Кисіль, автор грецьких перекладів книги Фоми Кемпійського «Про наслідування Христа» (Франкфурт-на-Одері, 1626) та підручника Я. А. Коменського (Амстердам, 1642 і 1649 роки).

Є. Кисіль був ректором социніанської школи у Кисиліні, а перед тим — учителем у Ракові, знав кілька європейських мов, греку та латину, разом із П. Стоїнським та І. Шліхтингом входив до редакційної колегії польськомовного видання Нового Заповіту. В останні роки життя (сер. 50-х років XVII ст.), перебуваючи на посаді вихователя у маєтку Мартіна Любенецького на Волині, працював над перекладом

Більшість дослідників протестантизму в Україні зазначають, що на розвиток освіти суттєво вплинула социніанська релігійна течія

років передрукована у багатьох країнах Європи.

Більшість дослідників протестантизму в Україні зазначають, що на розвиток освіти суттєво вплинула социніанська релігійна течія. Як зазначає в своїй роботі Ольга Тимошук, «Социніани звертали багато уваги на поширення просвіти і піклувалися про влаштування шкіл...із 150 социніанських польсько-руських громад рідко яка не мала своєї школи і рідко яка не була керована освіченішими пасторами, котрі пройшли закордонні університети» [7].

Є згадки про те, що Лжедмитрій мав дружні стосунки з социніанами, осередок яких був у м. Гоща на Волині: «..коли Отреп'єв (Лжедмитрій) съехал в Гощею в город к пану Госкому, да в Гоще иначеское платие с себя скинул и учинился миранином и учал в Гоще учиться в школе по-латински, и по-польски и лютеранской гра-

«Християнської конфесії» І. Шліхтинга українською мовою (твір не зберігся).

ПРОТЕСТАНТСЬКІ ШКОЛИ В УКРАЇНІ В ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ XVII СТ.

Як зазначає А. Венгерський, в Україні в першій половині XVII ст. існували протестантські початкові та середні школи в котрих вивчали «риторику, діалектику, арифметику, геометрію, астрономію, музику, граматику – так звані сім вільних наук», а також школи вищого ступеню з п'ятирічною програмою навчання, в котрих, крім семи основних предметів, вивчали теологію, філософію, право та етику.

Також відомо, що «у другій половині XVI – першій половині XVII ст. Реформація набула значного поширення й на території Речі Посполитої, до складу якої входили українські землі. Однією з головних причин швидкого поширення реформаційних ідей в Україні було переслідування реформаторів з інших державах, яке викликало їхню еміграцію до Речі Посполитої, де був відносно високий рівень віротерпимості, що давало їм змогу без перешкод пропо-



вувати свої ідеї» [6]. Наслідком міграції протестантів до Речі Посполитої стало поширення не лише ідей Реформації, але й бурхливий розвиток освітнього процесу в XVI – на початку XVII ст., котрий пере-

Наслідком міграції протестантів до Речі Посполитої стало поширення не лише ідей Реформації, але й бурхливий розвиток освітнього процесу

важно був зосереджений на Волині та Київщині.

Як зазначено в праці Д. Тазбора, «Найміцніші позиції тут утримувала социніанська течія протестантизму, яка надавала особливого значення освіті як засобу розумового і морального самовдосконалення – головного в очах социніан, або польських братів, шляху до подолання гріховності людської натури. Відтак скрізь, де виникали социніанські громади, створювалися й школи, загальне число яких, імовірно, перевищувало кілька десятків» [8, с. 494].

В Березьку (тепер село в Рожищенському районі Волинської області) в 1638-1644 рр. існувала социніанська школа, котра була філією Кисилінської академії під керівництвом Луки Рупневського. Також відомо, що під кінець XVI ст. за протекції старости Луцького Олександра Пронського, католицький монастир перетворили на школу. Також діяли школи у Крилові (на межі Белзького воєводства і Холмської землі)» (1593-1612 рр.), Бабині (1633-1649 рр.), на Волині, в Ляхівцях (Білогіря) та на Поділлі (в Хмільнику).

**МАТЕРІАЛЬНЕ ПІДТРИМУВАННЯ
ПРОТЕСТАНТСЬКИХ ШКІЛ
ПАНІВНОЮ ВЕРСТВОЮ
УКРАЇНСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ**

Варто відзначити, що матеріально підтримували вище згадані освітні заклади заможні покровителі-магнати, котрі не лише власним коштом оплачували роботу викладачів, але й покривали інші витрати «шкіл та учнівських конвіктів. Наприклад: «Про роль Стадницьких і Потоцьких у функціонуванні Дубецької та Панівецької шкіл; Крилівський освітній заклад існував завдяки Остророгам; школу в Берестечку утримували власники цього містечка князі Пронські, а волинськими та київськими сочиніанськими училищами опікувалася пов'язана між собою родинними сто-

школа, яку називали Раковецька академія. Після закриття Раківського осередку у 1638 р. школу перенесли у Кисилин. Завдяки сочиніанським педагогам Матвію Твердохлібу, Яну Трембіцькому, Луці Рупневському вона перетворилась у вищий навчальний заклад, що зберігав раківський академічний рівень.

Н. М. Яковенко, досліджуючи протестантські та католицькі школи, зауважила: «у Ракові панувала атмосфера пошваненого інтелектуального життя, діяла одна з перших на теренах Речі Посполитої публічних бібліотек, а з 1600 р. і друкарня, яка за недовгий час свого існування (її було закрито 1638 р.) видала понад 200 позицій полемічної й теологічної літератури» [8].

Кальвінізм поширювався в усіх регіонах України, проте громади, школи і друкарні були зосереджені переважно на теренах Західної України

КАЛЬВІНІСТСЬКІ ОСВІТНІ ЗАКЛАДИ

Також міцні позиції в українських освітніх закладах XVII–XVIII ст. мали кальві-

сунками група впливового українського панства – Чапличі, Сенюти-Ляховецькі, Гойські, Немиричі. Під протекцією цих же людей знаходили притулок на віддалених «українних» землях переслідувані теологи і проповідники антитринітаріїв, як, наприклад, брати Стоїнські – у маєтках Юрія Немирича, одного з найвпливовіших покровителів української Реформації» [8].

Таким чином, розвитку освіти протестанти надавали першочергового значення. Освітніми закладами опікувалася панівна верства українського суспільства, а їхні нащадки навчалися в протестантських українських та закордонних школах.

СОЧИНІАНСЬКИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД У М. РАКІВ

Центром сочиніанського руху на початку XVII ст. було містечко Раків неподалік від Сандомира. Тут також функціонувала

ністи, які проживали у Подільському (Панівці), та Волинському (Ляхівці, Берестечко, Корець, Лабунь, Мартинівці) воєводствах. Кальвінізм поширювався в усіх регіонах України, проте громади, школи і друкарні були зосереджені переважно на теренах Західної України. Існували від 100 до 300 реформатських громад.

Скласти реєстр кальвіністських громад в Україні того часу досить складно, оскільки вітчизняні науковці беруть за основу підрахунки М. Грушевського, а вони, як відомо, є незавершеними. Проте збереглися згадки в історичних джерелах про розташування та роки діяльності кальвіністських шкіл на території України, наприклад у Крилові (між 1593-1612 рр.) і Берестечку (між 1585 і початком 1640-х років).

Внаслідок поширення кальвінізму з'явилася низка освітніх закладів, у котрих здо-

були освіти відомі діячі української освіти та культури. Найвідомішою із них була «добре відома кальвіністська громада в Дубецьку, утворена в 1546 р. при підтримці могутнього землевласника Станіслава Стадницького. Проповідником у ній був Альберт із Ілжі. При цій громаді відкри-

диційна католицька церква проти кальвіністів у другій половині XVII ст. в Західній Європі в с. Панівці виник протестантський освітній осередок, який «з дозволу Яна Потоцького (в селі Панівці) облаштували кальвіністи, збудувавши між двома південними баштами замку двоповерховий колегіум (вищу школу), нижчу школу і кірху. Збережений до нашого часу двоповерховий будинок по обидва боки надбрамної башти і є колишнім кальвіністським колегіумом» [10, с. 127].

Зазначимо, що в Панівцях для потреб кальвіністів та академії Зигровичем було засновано першу на Поділлі друкарню. Управителем її запросили друкаря з Вільно



ли школу, яка в 1559-1562 роках стала одним із найзначніших освітніх центрів у західній частині тодішнього Руського воєводства. У цьому навчальному закладі здобували освіту близько 300 юнаків. Керували школою Григорій Оршак та добре відомий серед кальвіністів теолог-реформатор Франческо Станкар» [9].

Ще однією, не менш популярною протестантською школою, котра почала свою діяльність на 26 років раніше, ніж Острозька академія, а саме в 1550 р., був освітній заклад у містечку Ланцут. Його заснував «Христофор Пілецький, який належав до піонерів протестантського руху на Галичині. Спочатку заклад був двокласний, та з 1578 р., при синові володаря Станіславі, набув вищого рівня. Заклад діяв до 1629 р., коли містечко перейшло у володіння католика С. Любомирецького.

Внаслідок гонінь, котрі влаштувала тра-

Вавжинця (Лавріна) Малаховича. Скільки було видрукувано книг у Панівцях – сказати важко. Сучасним науковцям відомо лише сім видань 1608-1611 рр.: дві книги латиною та п'ять – польською мовою, переважно це твори самого Яна Зигровича. Крім однієї, всі книги релігійного полемічного змісту. Серед них виокремимо «Рароротре Зигровіуса – чи не найгостріший протипанський памфлет з виданих у Речі Посполитій. Цей трактат (лютий 1611 р.) став не лише останнім панівецьким виданням, але й останнім протестантським твором, надрукованим в Україні в XVII ст.» [11, с. 93].

Якщо для задоволення потреб кальвіністської академії та інших шкіл необхідно було збудувати друкарню, можна зробити висновок що учнівсько-студентський склад зазначених навчальних закладів був чисельним. На жаль, після смерті Яна Потоцького у 1611 р. його дружину змусили

вигнати більшість кальвіністів із Панівців. Панівські єзуїти закрили кірху, колегіум і друкарню, експропріювали все майно, а всі видання друкарні спалили. Так було припинено діяльність більшості кальвіністських освітніх закладів.

ВИСНОВКИ

Реформація та протестантизм вагомо вплинули на становлення та розвиток освітніх закладів на території України. В наш час в Україні існує свобода слова та релігійного сповідання в результаті цього український протестантизм зумів подолати радикальне упередження не тільки з боку державної влади, але й з боку традиційних релігій, зайнявши при цьому не останню нішу в розвитку культурних та духовних цінностей українського народу.

1. Огієнко І. Нариси з історії Української Православної Церкви [Електронний ресурс] / Іван Огієнко // Реформація в Україні. – 1993. – Режим доступу до ресурсу: <http://litopys.org.ua/ohienko/oh05.htm>.

2. Андрусів Л. Раціоналістичні тенденції в ересі жидовілих XV – першої половини XVII ст. / Любомир Андрусів. // Науковий вісник Чернівецького університету. Збірник наук. праць. – 2011. – С. 146-150.

3. Грушевський М. Історія української літератури [Електронний ресурс] / Михайло Грушевський // Раціоналістичні течії XV в. (так зване «жидівство»). – 1995. – Режим доступу до ресурсу: <http://litopys.org.ua/hrushukr/hrush506.htm>.

4. Куриляк В. В. Внесок Яна Амоса Коменського в розвиток реформації на слов'янських землях / В. В. Куриляк. – Матеріали Міжнародної наукової конференції «Актуальні проблеми соціальних та економічних процесів в умовах трансформації українського суспільства». – К.: «Міленіум», 2016. – С. 22-23.

5. Протестантизм в Україні. За редакцією професора П. Яроцького. – Київ: Світ знань,

2002. – 420 с.

6. Любащенко В. Історія протестантизму в Україні [Електронний ресурс] / В. Любащенко. – 1995. – Режим доступу до ресурсу: http://anabaptist.ru/obmen/hystory/ist1/files/books/book_005/0100_t.html.

7. Тимошук О. Социніани на Волині [Електронний ресурс] / Ольга Тимошук // Історична Волинь – Режим доступу до ресурсу: http://istvolyn.info/index.php?option=com_content&view=article&id.

8. Яковенко Н. М. Історія української культури / Н. М. Яковенко // Протестантські і католицькі школи. Замоїська академія / Н. М. Яковенко. – Київ, 2001. – С. 494-510.

9. Колодний А. М. Історія релігії в Україні (Ранній і пізній протестантизм в Україні, реформатське християнство) [Електронний ресурс] / А. М. Колодний. – 2011. – Режим доступу до ресурсу: http://libfree.com/182228775_religiyeznastvoiv_ranniy_pizniy_protostantizm_ukrayini.html#926.

10. Коваль Л. М. Сакральнорелігійний туризм на Хмельниччині: надбання історико-архітектурної спадщини / Л. М. Коваль, В. С. Церклевич, М.В. Горун. // Географія та туризм. – 2014. – №27. – С. 119-129.

11. Ісаєвич Я. Українське книговидання: витоки, розвиток, проблеми / Ярослав Ісаєвич. – Львів, 2002. – 274 с.

КУРИЛЯК

Валентина Василівна

Острозька академія, факультет міжнародних відносин, кафедра історії



ПОНЯТОВСЬКИЙ

Фелікс Климентійович

MA in Religion, університет Ендрюса, США; PhD in Old Testament, AIIAS, Philippines



SOLA SCRIPTURA



Принцип «Sola Scriptura» та українська реформація XIX ст.

Христос постійно звертав увагу Своїх послідовників на Слово Боже. Він пропонував: «Дослідіть Писання! Бо ви думаєте через них мати вічне життя, – а вони свідчать про Мене» (Ів.5:39). Христос, Котрий Сам був «Словом життя» (Ів.1:1), здавалось, і не потребував підтвердження Св. Письмом, однак в доказ істинності Своїх слів закликав людей досліджувати Писання. Наприклад, у розмові з двома учнями по дорозі в Емаус Він, «почавши від Мойсея, із всіх пророків пояснював їм сказане про Нього у всьому Писанні» (Лук.24:27). Його наміром було освітити їх розум і заснувати їх віру на правдивому пророчому Слові.

Біблія – найвище мірило істини.

Справжні християни дотримуються реформаторського принципу «Sola Scriptura» – «Тільки Писання», – згідно з яким Біблію визнають як єдиний тлумач самої себе і вважається єдиною основою для кожного вчення. Реформатори прийняли Святе Письмо з абсолютною вірою як правдиве правило віри і життя. Біблія була тим авторитетом, визнати який вони переконували народ. Вони заявили, що не церква, яка говорить через Папу, а тільки Біблія (Sola Scriptura) є єдиним істинним авторитетом.

Говорячи про Реформацію, ми, як правило, маємо на увазі Західну Європу, хоча на наших землях якихось 150 років тому відбувалось релігійне відродження, також засноване на принципі Sola

Scriptura, яке ні за кількістю учасників, ні за швидкістю поширення зовсім не поступалось реформаційним рухам у Європі, а подекуди й перевершувало їх. Мова йде про українські християнські братства XIX ст., які отримали назву українських штундистів, і яку вони з самого початку сприймали як образливу, називаючи себе «євангельськими братствами», «братством людей Божих», «братством друзів Ісусових».

Численна література кінця XIX – початку XX ст. присвячена феномену українського штундизму, починається здебільшого з розповідей про німецькі штундер-братства та їхню пропаганду серед українського селянства. Німецьких колоністів і дотепер вважають подекуди головною причиною «протестантських збочень» місцевого православного населення.

ськими традиціями на теренах Правобережжя, особливо в середовищі шляхти, подаючи рух як продукт виключно німецької релігійної культури.

Визначити час зародження і період

Штундисти навчали, що істиною є тільки Біблія, і вважали книги Св. Письма Старого і Нового Завітів за єдиний критерій істини

формування українського штундистського руху взагалі складно. Адже до скасування кріпацтва він розвивався приховано. Проповідь будь-якого антиправославного вчення у цей період вважали державним злочином, тому адепти штундизму з числа шляхти та міщан змушені були діяти нелегально, а селяни, залишаючись закріпаченими, взагалі не мали змоги ставати у відкриту опозицію до церкви. Але підпільна народна православна церква з самих початків окупації Правобережжя Російською імперією в 1790-х роках, не припиняла своєї діяльності. Пізніше цій церкві російські православно-державні клірики дали назву штундизм з метою її дискредитації в очах населення, подавши її як німецьку секту.

Приховане функціонування інакодумства у православному середовищі засвідчує той факт, що тільки після селянської реформи 1861 р., люди почали виявляти своє вірування. Відбувся справжній спалах штундистського руху. Це був пово-



Безперечно, назва «штундизм» щодо євангельського пробудження XIX ст. у середовищі української шляхти та козацтва викликає чимало заперечень. Вона завуальовує його зв'язок із православ'ям, ідейну спорідненість із українськими християнськими братствами козацьких часів, із кобзарями та рухом сговоринців, із давніми протестант-

жавні клірики дали назву штундизм з метою її дискредитації в очах населення, подавши її як німецьку секту.

Приховане функціонування інакодумства у православному середовищі засвідчує той факт, що тільки після селянської реформи 1861 р., люди почали виявляти своє вірування. Відбувся справжній спалах штундистського руху. Це був пово-

ротний пункт у духовному житті українського народу, де ще жили спогади про козацьку вольницю, надії на здобуття національної й релігійної свободи.

Штундисти навчали, що істиною є тільки Біблія, і вважали книги Св. Письма Старого і Нового Завітів за єдиний критерій істини, і саме через це відкидали таїнства, обряди, пости, шанування хреста, поклоніння мощам та іконам, молитви Божій Матері, ангелам та святим. Вони не просто оголошували свою віру як нову, але пропагували її як відновлення старої істини, яку знали попередні покоління, і яку від сучасних віруючих приховала церква. Саме у такий спосіб мотивували вони вимоги очищення істинного християнства, повернення до його першоджерела.

Яскраво описано ставлення україн-

тати Слово Боже».

Штундисти виступали проти надмірного захоплення обрядовим боком християнства, справедливо підкреслюючи, що виконання ритуалів недостатньо для осягнення вічного спасіння. Вони зосередили всю увагу та пильність навколо самого Слова Божого, вимагали глибшого знання Біблії, бездоганного життя та щирого добродійства. Не лякаючись погроз і кари з боку влади, вони відважно відстоювали верховенство Біблії та її вчення. Лідер українських «штундистських» братств Гарасим Балабан на вимогу духовенства не збиратись для вивчення Біблії, одного разу відповів, що «скоріше віддасть своє життя, ніж залишить проповідь Слова Божого».

Бог і сьогодні бажає мати на землі народ, який зберігає Біблію і тільки Біблію

як мірило всього вчення і основу всіх реформ. Тому найголовнішим для кожної розумної людини є обов'язок вивчати Св. Письмо і з його сторінок пізнати, що є істина, і пізнавши її, ходити в її світлі, і потім

Вони зосередили всю увагу та пильність навколо самого Слова Божого, вимагали від членів глибшого знання Біблії, бездоганного життя та щирого добродійства

ських реформаторів-штундистів до Біблії у проханні, поданому громадами сіл Чаплинка і Косяківка, Таращанського повіту, київському губернатору, в якому вони писали наступне: «Коли ми читали Слово Боже, багатьом із нас стало світліше на душі. Замість колишнього вбивання часу в розпусті і богозабутті ми збираємось по домах для читання Біблії, молитви і співу духовних пісень. Але, на наш подив, за це ми зазнаємо гонінь, утисків, і першими гонителями за правду є священники наших сіл. Ми просимо, накажіть, щоб ми без перепон могли чи-

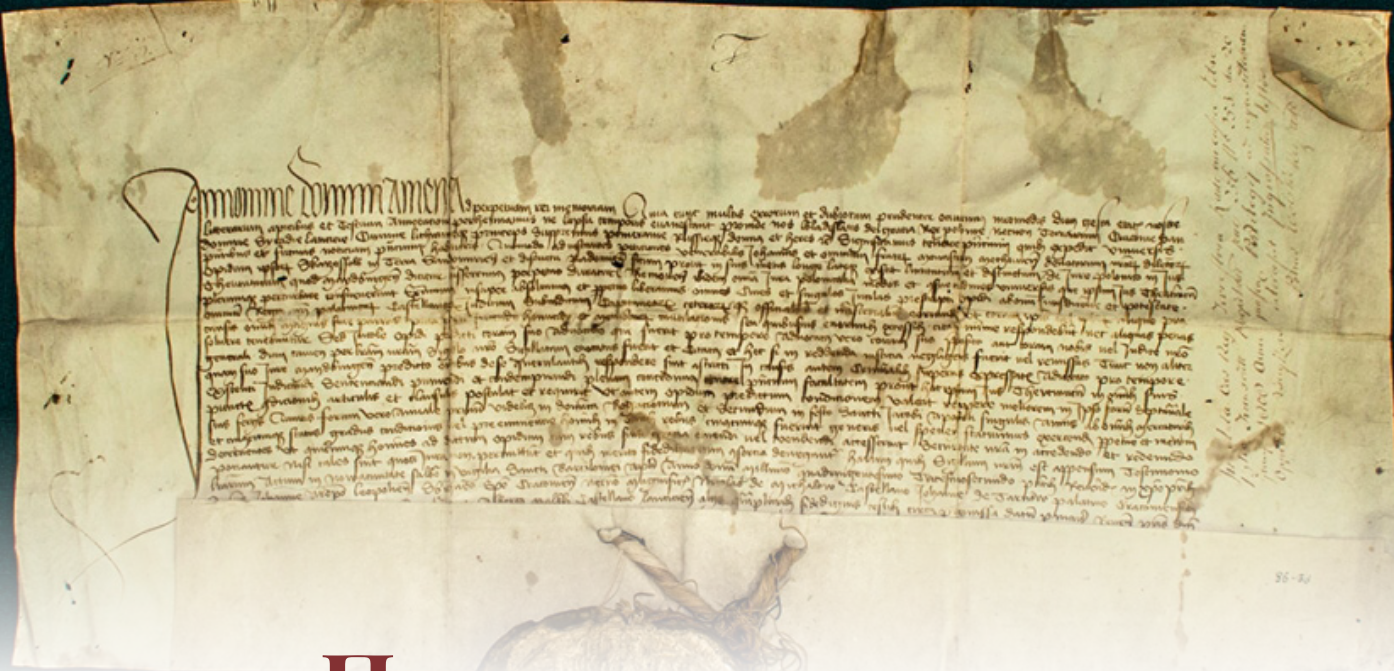
своїм особистим прикладом допомогти й іншим робити те ж саме. Ми повинні щоденно старанно вивчати Біблію, обдумуючи кожну думку і ставлячи авторитет Біблії понад усе. З Божою допомогою ми повинні формувати нашу самостійну думку, оскільки ми дамо відповідь перед Богом за самих себе.

НЕРОБА

Віталій Володимирович

магістр філософії, науковий співробітник,
викладач Українського гуманітарного
інституту





Протестантське книгодрукування на українських землях

Друкарський верстат уможливив постання протестантського типу релігійності, де раціональне пізнання, споглядання сакрального Тексту й особисте його тлумачення, посіло центральне місце. Реформація «перемогла завдяки книгодрукуванню» [5, с. 40], ставши «першою в історії світу інформаційною кампанією» [5, с. 37]. У ній знаходимо всі ознаки прагматичності: швидкість розповсюдження інформації, популярну стилістику творів, прагнення формувати громадську думку, великі наклади. «Виданий у Віттенберзі в друкарні Мельхіора Лоттера накладом 5 тис. примірників памфлет, розійшовся за п'ять днів. Спеціалісти вважають, що це був найбільший на той час тираж одного видання» [5, с. 38].

Реформація, шляхом копіювання біблійного тексту в його друкованій версії, підважила авторитет католицької церкви, її ексклюзивні повноваження на володіння й розуміння Святого Письма. Завдяки книгодрукуванню протестантські осередки почали змагати до насичення інформаційної сфери друкованими примірниками Біблії; сприйняття (слухання й пізніше читання) біблійного тексту індивідуалізувалося, ставши, кінець кінцем, особистою практикою. Друкарство як провідний засіб комунікації пояснює спільні риси строкатої картини протестантських рухів на українських землях: тяжіння до раціоналізму, «сектантського» типу церковного устрою, індивідуалістичної свідомості послідовників цієї течії. Намагання створити розлогі

богословські концепції сполучалося з нахилом до простоти християнського життя аж до його примітивізації.

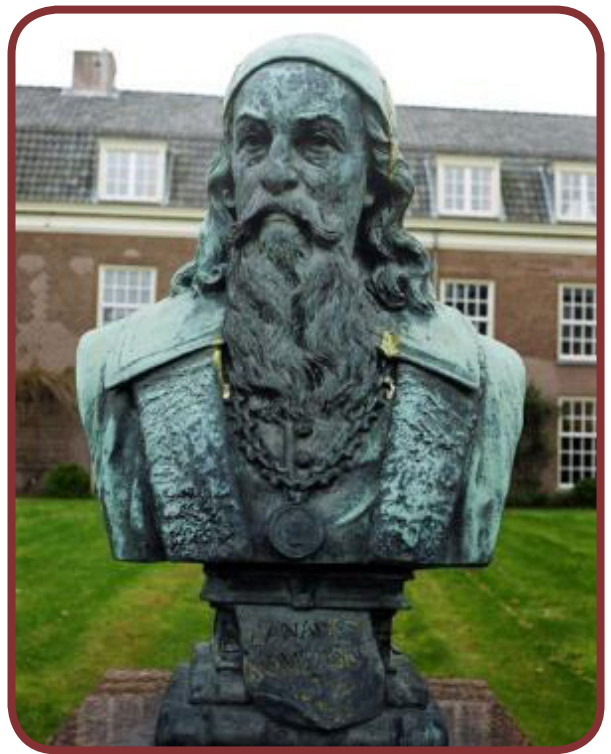
Активістів розмаїтих течій на цих теренах, що їх зараховуємо до протестантів, об'єднує свідомо обрана релігійність, яка неминуче ставила її носіїв в опозицію до панівної колективної спадкової віри. Пошук ідеологічного підґрунтя для релігійної меншини тією мірою, якою воно відбувалося в контексті вияву витоків християнської ортодоксії, включало намагання заснувати віровчення на біблійному тексті, на противагу церковному переданню.

Історію протестантської комунікації відлічуємо з XVI століття, коли виник сам термін «протестантизм». Цей часовий проміжок включав два основні періоди: ранній протестантизм, який тривав з XVI до кінця XVII століття та друкарська комунікація пізнього протестантизму, який припадав на другу половину XIX – кінець XX століття. Ранній протестантизм став епохою пражурналістики, коли випускалися виключно книжки. Пізній протестантизм у XIX столітті використовував брошури й трактати, в тому числі православних видавництв, у XX столітті повністю домінували журнали.

Є повідомлення про протестантську друкарню XVII століття в селі Панівцях, за сім кілометрів від Кам'янець-Подільського. Її засновано для потреб кальвіністів та їхньої академії. Її управителем запросили друкаря з Вільно Вавжинця (Лавріна) Малаховича. Скільки було видрукувано книг у Панівцях – сказати важко. Сучасним науковцям відомо лише сім видань 1608–1611 рр.: дві книжки латиною та п'ять – польською мовою, переважно це твори самого Яна Зигровича. Крім однієї, всі книги релігійного полемічного змісту. Серед них виокремимо «Рароротре» Зигровіуса – чи не найгостріший протипанський памфлет із виданих у Речі Посполитій. Цей трактат (лютий 1611 р.) став не

лише останнім панівецьким виданням, але й останнім протестантським твором, надрукованим в Україні в XVII ст. Якщо для задоволення потреб кальвініської академії та інших шкіл необхідно було збудувати друкарню, можна зробити висновок, що учнівсько-студентський склад зазначених навчальних закладів був чисельний.

Знакова фігура слов'янського протестантизму тих часів – Ян Амос Коменський, видатний чеський педагог і мислитель, який неодноразово відвідував українські зем-



лі. Зокрема він устиг «налагодити у Шарош-Потоці друкарню при кальвіністській школі та опублікувати більшість праць, написаних на Закарпатті. Також Я. Коменський підготував до друку на Закарпатті перший ілюстрований підручник «Світ в малюнках», але педагогу не вдалося знайти здібних ілюстраторів, щоб надрукувати працю. 1657 р. вона була надрукована у Нюрнберзі, а через декілька років передрукована у багатьох країнах Європи.

Ще один осередок протестантської

книжності й освіти – містечко Раків неподалік від Сандомира. Як зазначає історик Наталя Яковенко, «у Ракові панувала атмосфера пошавленого інтелектуального життя, діяла одна з перших на теренах Речі Посполитої публічних бібліотек, а



з 1600 р. і друкарня, яка за недовгий час свого існування (її було закрито 1638 р.) видала понад 200 позицій полемічної й теологічної літератури». Книжкове видання Біблії тут постає взірцем, метою й засобом церковного спілкування. Особливо для протестантів Священна Книга є еталоном релігійної комунікації; трактат, брошура, журнал – спробами пояснити Книгу або вести до Книги, наблизити до неї, її пропагувати. Навіть неграмотні селяни-розкольники у ХІХ столітті виражали свою віру за допомогою метафор кшталту релігійний феномен як книга.

Відмінності між цими періодами пояснюються різницею між магістерською чи «високою», й народною або радикальною Реформацією. Комунікацію магістерської Реформації характеризували широта поглядів, нахил до екуменізму, терпимість (діячі Відродження висловлювали зневагу до конфесійних розбіжностей [11, с. 27]), використання передових технологій, європейська орієнтація, союз з православними

проти католиків, спорадичний захист протестантами прав православного населення Речі Посполитої. Другий період відзначається нижчим інтелектуальним рівнем інформаційного продукту, консерватизмом, нетерпимістю, почерговим зближенням церков із соціалізмом проти державного православ'я, а пізніше навпаки; технологічним відставанням – розпочати мовлення через електронні ЗМІ українські протестанти змогли лише з 1990-х років.

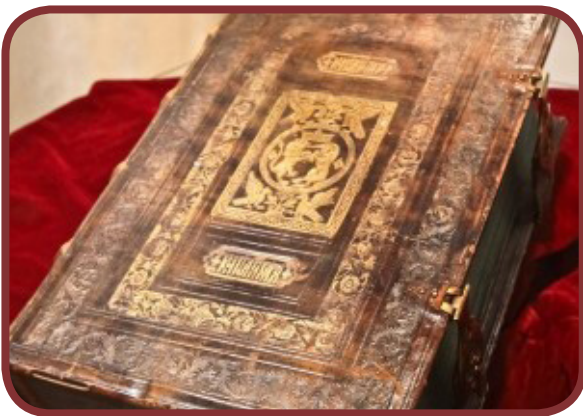
Крім технологічного складника (запровадження друкарства), свою роль відіграли соціально-політичні умови цієї комунікації, котрі сформували соціальне замовлення на нову інформацію. Обидва періоди характеризуються соціальною й політичною нестабільністю (яка уможлиблювала нетривалі періоди релігійної свободи) чи, радше, безвладдям. У першому періоді це були ренесансний потяг польської шляхти до знань, її пасіонарність і вільнодумство, тодішні антикатолицькі настрої, що зумовлювало моду на протестантську віру. Для руської шляхти на службі польській

Особливо для протестантів Священна Книга є еталоном релігійної комунікації; трактат, брошура, журнал – спробами пояснити Книгу або вести до Книги, наблизити до неї, її пропагувати

короні важили переслідування православних у Речі Посполитій, Берестейська унія й тимчасове скасування православної ієрархії, козацькі війни, пошуки національного самовизначення й вимога створити національну церкву, якою став греко-католицизм [14, с. 42, 48] як реформоване православ'я. У другому періоді – скасу-

вання кріпацтва й зубожіння селянства, запровадження капіталістичних відносин і міграція селян для залюднення півдня Російської імперії, перетворення православної церкви на частину державної поліцейської машини; у XX столітті світові війни, соціалістична пропаганда й Громадянська війна, політичні репресії й розгул атеїзму.

Штундисти використовували православну літературу для потреб своїх громад. Нерідко обшуки й арешти, вилучення літератури завершувалися висновком слідчих органів, що нічого підозрілого не виявлено, знайдені у «сектантів» книжки оприлюднено православними видавництвами і допущено цензурою. У першому періоді (основні події якого припали на кінець XVI – першу третину XVII століття [14, с. 117]) формами інформаційного обміну протестантських комунікантів також були отримання освіти за кордоном, богослужіння, релігійні конференції, проповідь, диспути, листи, рукописні книжки. Міжнародні контакти, широке листування із закордонними адресатами, щедрість патронів дозволяли протестантам фор-



мувати особисті книгозбірні та бібліотеки при громадах і навчальних закладах. Протестанти друкували православних і католицьких, а також світських авторів, чим торували шлях для української літератури.

Книговидавання, а «в другій половині XVI століття протестантська література в Речі Посполитій кількісно переважала католицьку» [14, с. 85], було частиною ширшої культурної програми, котра включала шкільництво, перекладання, літературу й науку. Протестанти відкривали школи майже при кожній громаді. Це була інша

«В другій половині XVI століття протестантська література в Речі Посполитій кількісно переважала католицьку»

стратегія в гуманітарній сфері: їх навчальні заклади були світоглядно ширшими від шкіл інших церков у Речі Посполитій, характеризувалися «присутністю світського начала» [14, с. 130], давали вищий розумовий розвиток, ніж католицькі школи, готуючи не тільки священиків, а й діячів політичної й культурної сфери.

Важливу роль відіграли кальвіністи в підготовці польської – Радзивіллової – Біблії (1563), яка спонукала заходи щодо випуску Острозької Біблії (1581). Социніанин В. Тяпинський здійснив переклад Євангелія слов'яно-руською мовою. Активність православних мирян традиційно характеризувала українські терени, що дозволило дослідникам говорити про «внутрішн[ю] реформаційність українського православ'я» [11, с. 8]. Протестантськими явищами в православ'ї вони називають читання й інтерпретацію світськими особами біблійних текстів, утворення братств як пошук повноцінного общинного життя.

Соціально-психологічною передумовою медіатизації релігійної сфери України є існування активних реципієнтів релігійної публіцистики (книжної й пізніше пресо-

вої), які за згаданих умов долучалися до формування верстви протестантських комунікантів. У різний час православні українці вимагали демократизму в церковному житті, зрозумілості богослужіння, участі в церковних відправах нарівні з духовенством. Ці потреби зворотного зв'язку, рівноправ'я, раціональності перетворювали спостерігачів релігійних відправ на активних учасників церковного спілкування, породжували нову потенційну аудиторію релігійної комунікації. Читання усамітнює

богослужіння не випадково були імпровізованими й високо інтерактивними. Українці люблять церковний спів, а «секти» приваблювали можливістю співати разом. До того ж тодішні селяни «критикували православ'я як ідеологічне підґрунтя їх поневолення дворянством» [10, с. 59].

«Будь-яка усна культура прагне якомога швидше засвоїти писемність» [2], і попередні антихірографічні установки («нам не потрібні письмові настанови, бо нас веде Святий Дух») поступилися прагненню релігійних дисидентів засвоїти культуру релігійного читання. Невдовзі вони почали відрізнятися від решти селян найвищим рівнем грамотності; «після своїх зібрань штундисти зазвичай приходили додому й проводили усе свято, читаючи та обговорюючи релігійні книжки» [10, с. 196].

Селяни-розкольники «підтримували наявні початкові школи та засновували власні школи. Українські штундисти були першими селянами, котрі створили власну систему релігійної освіти на півдні Російської імперії. Їхні школи були першими в українському селі, що належали самим селянам» [10, с. 196]. Німецькі й голландські колоністи, меноніти за віровизнанням, учили грамоті селян, що працювали на них. Хоча видавнича діяльність менонітів реально розгорнулася лише на початку ХХ століття [17, с. 227-228], вони представили православним селянам життєздатний приклад протестантської культури: трудову етику й навички общинного життя – взаємодопомогу й філантропію.

Впродовж ХІХ століття зростав доступ селян до релігійної літератури. Діяльність Російського біблійного товариства (РБТ, 1813–1826) стала прецедентом масового релігійного просвітництва. Відділення РБТ

Впродовж ХІХ століття зростав доступ селян до релігійної літератури. Діяльність Російського біблійного товариства (РБТ, 1813–1826) стала прецедентом масового релігійного просвітництва

індивіда, сприяє індивідуалістичній, «авторській» свідомості, розвиває інтроспекцію, суб'єктивність, нахил до вироблення власної точки зору [2]. Як і в інших національних версіях Реформації, на українських землях біблійний текст (зрозумілою мовою) нерідко поставав центральною ідеологічною основою опору зловживанням церковної ієрархії.

У середині ХІХ століття традиції активного мирянства заклали основи євангельського пробудження серед селян півдня Російської імперії, їх пошуку святості в православному контексті й виходу цих активістів за межі православної традиції. Українські селяни виявляли стійке прагнення брати участь у здійсненні богослужіння нарівні з духовенством. Цьому перешкоджала, серед іншого, незрозуміла мова православної літургії. «Сектантські»

були створені в Кам'янці-Подільському (1814), в Харкові, Сімферополі та Одесі (1816), у Києві та Володимир-Волинському (1817), в Чернігові та Полтаві (1818). Продавалися окремі видання книг Єлизаветинської Біблії (1751). У 1858–1876 роках тривала робота Синодальної комісії над знаменитим перекладом Біблії, якому судилося для наступних поколінь російськомовних християн, а протестантів і поготів, набути статус «канонічного».

тирях, на ярмарках. Книгоноші привозили духовні видання у віддалені регіони імперії, проникали з нею у незвичні місця (ті ж шинки). Про обсяги поширеної ними книжкової продукції свідчать такі цифри: один книгоноша розповсюдив 58.000 Євангелій, інша активістка – 17.000 [19]. На початку ХХ століття на українських землях виникла протестантська журналістика. Усе століття вона була представлена журналами.

Найпомітніший комунікативний прорив українських протестантів полягає в легалізації та ствердженні біблійного тексту як авторитетного компоненту релігійного спілкування

Із 1960-х років самвидав став головним виявом громадського протесту євангеліків проти війни СРСР з релігією. Цю форму комунікації використовували незареєстровані церкви, переважно баптисти-ініціативники. Основною самвидавною продукцією були книжки: рукописні, виготовлювані на друкарській машинці, розмножені на саморобних друкарських верстатах. Зорієнтовані на

У 1860-х роках П. Куліш розпочав роботу над перекладом Біблії українською мовою. У 1874–1878 роках у Санкт-Петербурзі проповідував протестантський місіонер барон Редсток, що дало початок євангельському пробудженню серед російської аристократії. Редсток створював тексти для «літучих листків для народу», які перекладали його російські послідовники – редстокісти (пізніше їх називали пашковцями, згодом євангельськими християнами). Товариство заохочення духовно-морального читання (1876–1884) – один з проектів активних редстокістів – випустило більше 200 популярних брошур із середнім накладом кожної 10.000 примірників [18, с. 93].

виживання віряни створювали мало оригінальних текстів, прагнучи зберегти залишки доступного.

Підсумками друкарської діяльності українських протестантів XVI–XVII століть стали: актуалізація біблійного дискурсу в релігійній полеміці того часу, виникнення потреби перекладу Біблії зрозумілою мовою, прагнення до релігійного навчання, котре зумовило увагу протестантів до шкільництва й гуманітарної сфери в цілому. XIX століття сформувало егалітарний, пересічний образ активного читача релігійної інформації й заклало традиції нелегальної комунікації: орієнтацію на виживання, живучість, недовіру «зовнішньому» світові.

Дешева релігійна література популярного характеру («Євангеліє для народу. Ціна 1 копія») продавалася в храмах, монас-

Найпомітніший комунікативний прорив українських протестантів полягає в легалізації та ствердженні біблійного тексту

як авторитетного компоненту релігійного спілкування. Розповсюдилася думка про нормативний характер Біблії при обговоренні чи здійсненні ритуалів, церковного й громадського (президентська клятва на Пересопницькому Євангелії) життя й джерела мудрих афоризмів (шкільні уроки з літератури). Біблію дарують і отримують у подарунок в офіційній обстановці.

У сучасній Україні діє понад 30 протестантських видавництв. Із 1987 року сумарний наклад опитаних видавництв склав 16.637.000 примірників. Видавці-лідери опитування випустили до 600 назв книжок. Найбільше досягнення українських протестантів у галузі книжкової культури – це робота Українського біблійного товариства, заснованого 1991 року. Із трьох конфесій-засновниць товариства дві були протестантськими.

І в історії слов'янських народів, що традиційно асоціюють себе із православ'ям чи католицизмом, переклади Біблії здійснювалися за наскрізної участі протестантів. Польську Радзивіллову Біблію називають социніанською, Острозьку Біблію підготував міжконфесійний гурток, у складі якого були социніани та кальвіністи, у протестантських поглядах звинувачували П. Могилу, який розпочав (так і не завершений) проект перекладу Біблії. Діяльність Британського біблійного товариства (ББТ) спровокувала і роботу над Синодальним російським перекладом, і над українським перекладом П. Куліша, І. Нечуя-Левицького та І. Пулюя. ББТ випустило і цей переклад, і російський переклад єпископа Кас'яна (Безобразова) (1970).

Наймасштабнішим проектом за участі українських протестантів, пов'язаним із перекладом і поширенням Святого Письма, є діяльність Українського біблійного товариства (УБТ). Засновником УБТ є баптистський пастор Я. Духонченко, котрий з початку 1980-х років ділився мріями

про створення такої організації. Щойно Україна отримала незалежність, він виступив ініціатором створення УБТ. Із трьох



церков-засновниць УБТ дві були протестантськими. На сьогодні з 17 колективних членів 11 – протестантські конфесії. Протестанти є представниками Всесвітніх біблійних товариств, які координують діяльність УБТ, українські протестанти є референтами сучасного українського перекладу Біблії, активними покупцями й розповсюджувачами продукції УБТ.

Із 1995 року УБТ випускало (іноді в багатонакладів) повну Біблію або її частини українською, російською, болгарською, ромською, кримськотатарською мовами, різні видання Біблії для дітей, спортсменів, довідкову біблійну літературу. Святе Письмо представлено в аудіоформаті (касети, диски), виконано шрифтом Брайля для сліпих. Електронні формати включали версії біблійного тексту для Інтернету, мобільних телефонів, «читалок», iPhone, iPad. Мільйонний наклад підручника британських науковців Д. Гудінга і Дж. Леннокса «Світогляд: для чого ми живемо і яке наше місце у світі» з допомогою Міністерства освіти України розповсюджувався по школах і вищих навчальних закладах країни. На сьогодні УБТ розповсюдило близько 10 мільйонів видань Біблій, Нових Заповітів, частин Біблії та іншої літератури.

1. Ong W. The presence of the Word: some prolegomena for cultural and religious history / Ong. – Yale: Yale University Press, 1967. – 325 p.
2. Ong W. Orality and literacy. The technologizing of the Word / Ong. – Routledge: Yale University Press, 1982. – 179 p.
3. Мак-Люэн М. Галактика Гутенберга: Сотворение человека печатной культуры / М. Мак-Люэн. – Київ: Ника-Центр, 2003. – 432 с.
4. Ленем Ч. Електронне слово: демократія, технологія та мистецтво / Ч. Ленем. – Київ: Ніка-Центр, 2005. – 367 с.
5. Михайлин І. Історія української журналістики. Період становлення: від журналістики в Україні до української журналістики / І. Михайлин. – Харків: Прапор, 2005. – 320 с.
6. Тарасенко А. Еврейская миссия в эпоху Второго Храма – от обрезания к образованию / А. Тарасенко. // Богословские размышления. – 2011. – №12. – С. 84–97.
7. Lyubashchenko V. Protestantism in Ukraine: achievements and losses / V. Lyubashchenko. // Religion, State and Society. – 2010. – №3. – С. 265–289.
8. Popov A. The Evangelical Christians-Baptists in the Soviet Union as a hermeneutical community: examining the identity of the All-Union Council of the ECB (AUCECB) through the way the Bible was used in its publications / A. Popov. – Prague: International Baptist Theological Seminary, 2010. – 360 p.
9. Бонч-Бруевич В. Животная книга духоборцев / В. Бонч-Бруевич. – Петербург: Типография Б. М. Вольфа, 1909. – 326 с.
10. Zhuk S. Russia's lost Reformation. Peasants, millennialism, and radical sects in Southern Russia and Ukraine, 1830–1917 / Zhuk. – Washington: Woodrow Wilson Center Press – Baltimore and London : The John Hopkins University Press,, 2004. – 457 с.
11. Яроцький П. Історія релігій в Україні : у 10-и т. / П. Яроцький. – Київ: Світ знань, 2002. – 424 с.
12. Решетников Ю. История евангельско-баптистского движения на Украине (первые результаты исследования) / Ю. Решетников. // Богомыслие. – 1997. – №6. – С. 203–233.
13. Сітарчук Р. Діяльність протестантських конфесій у Радянській Україні в контексті її державної політики (20-30-і рр. XX ст.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 09.00.11 «історичні науки» / Сітарчук Р. – Київ, 2001. – 18 с.
14. Любашченко В. Історія протестантизму в Україні / В. Любашченко. – Львів: Видавничка спілка «Просвіта», 1995. – 350 с.
15. Miller M. The Russian YMCA Press: preserver and patron of Russian Orthodox culture / M. Miller. // East-West Church & Ministry Report. – 2007. – С. 9–11.
16. Wanner C. Communities of the converted: Ukrainians and global Evangelism / C. Wanner. – Ithaca: Cornell University Press, 2007. – 305 с.
17. Reimer A. The print culture of the Russian Mennonites 1870-1930 / A. Reimer. – Winnipeg, Manitoba: CMBC Publications, 1989. – 238 p.
18. Сарычев В. Особенности сектантской религиозной пропаганды среди молодежи / В. Сарычев // Актуальные проблемы научно-атеистического воспитания молодежи / В. Сарычев. – Москва: Молодая гвардия, 1963. – С. 91–97.
19. Каретникова М. Книгоноши / М. Каретникова. // Мирт. – 2000. – №2.
20. Клачков Я. Протестантська преса для українців у Польщі (1918–1939) / Я. Клачков // Збірник праць науково-дослідного центру періодики. / Я. Клачков., 2004. – (12). – С. 62–82.
21. Опря І. Становище та діяльність пізньопротестантських громад Правобережної України (1900-1917 рр.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01 / Опря І. – Київ, 2006. – 20 с. Никольская Т. Связь времен / Т. Никольская. // Мирт. – 2001. – №4.
22. Жукалюк М. Кризь бурі, шторми, лихоліття / М. Жукалюк. – Київ: Джерело життя, 2009. – 544 с.
23. Пазыч М. Не хлебом единым... История издательства «Христианин» / М. Пазыч. – Meinerzhagen: Миссия «Вестник Мира», 2001. – 244 с.
24. Sapiets M. True witness: the story of Seventh Day Adventists in the Soviet Union / M. Sapiets. – Keston: Keston College Publication, 1990. – 299 с.
25. Жакун Л. Розвиток євангельсько-баптистських періодичних видань кінця XIX ст. – кінця 80-х рр. XX ст. / Л. Жакун. – Київ: Київський християнський університет., 2009. – 47 с.
26. Bourdeaux M. Religious broadcasting into the Soviet Union / M. Bourdeaux. // Religion in Communist Lands.. – 1976. – №4. – С. 53–54.
27. Ротовский А. Клерикальная пропаганда: цели и средства / А. Ротовский. – Харків: Прапор, 1988. – 235 с.
28. Фомиченко В. Критический анализ клерикальной радиопропаганды / В. Фомиченко. – Киев: Общество «Знание», 1990. – 35 с.
29. Sawatsky W. Soviet Evangelicals since World War II / W. Sawatsky. – Scottdale: Pennsylvania : Herald Press, 1981. – 528 с.
30. Миронович Д. Характерні риси та тенденції розвитку релігійної сфери сучасного суспільства: український контекст / Д. Миронович. // ДонДУУ. – 2009. – №140. – С. 204–212.

**БАЛАКЛИЦЬКИЙ
Максим Анатолійович**

доктор наук із соціальних комунікацій,
доцент кафедри журналістики, Харківського
національного університету
імені В.Н. Каразіна





Телебачення протестантських конфесій сучасної України: функціональна, жанрова, змістова специфіка контенту

Сучасна інформаційна епоха викликає радикальні трансформації християнства. Виняткову роль у передачі та наданні інформації відіграють ЗМК, серед яких комунікаційний канал телебачення – один із найпотужніших і найефективніших, завдяки забезпеченню ним безпосередньо-чуттєвого сприйняття телевізійних образів, персоніфікації інформації та можливості трансляції в будь-якій точці, де поширюється зона дії передавача. Ці та чимало інших обставин активізують дослідження інформаційної діяльності протестантських конфесій, які становлять

близько 30% від усієї релігійної мережі України.

Актуальність роботи зумовлена потужним розвитком релігійних, зокрема протестантських медіа в Україні, що розглядаються самими конфесіями як засіб місіонерської та просвітницької діяльності.

У сфері гуманітаристики працює чимало дослідників, які вивчають проблему релігії та медіа. Так, А. Бойко досліджує багатовекторну сферу релігійної журналістики [3], М. Балаклицький вивчає медіатизацію протестантизму [2], Ю. Комінко відстежує



релігійну тематику на сторінках провідних загальнонаціональних видань [4], О. Мокренчук аналізує здобутки і втрати в сфері протестантських медіа [5], І. Скленар студіює сучасну церковну пресу України [6] та ін.

Метою статті є різноаспектний аналіз контенту й форм присутності протестантських конфесій у телепросторі. Об'єктом розвідки є протестантські конфесії сучасної України, а предметом – соціальні комунікації протестантських конфесій в українському телесегменті.

Авторка вже аналізувала позицію протестантських церков України щодо соціальних комунікацій, відтак констатуємо, що в своїх документах церкви усвідомлюють важливість інформаційної роботи в сучасному глобалізованому світі й активно працюють у сфері ЗМІ. Новітні протестанти, особливо харизмати, місію ЗМК бачать у тому, щоб через цей ресурс змінювати подекуди упереджене та міфологізоване ставлення українців до конфесії, а також для активного проповідування Євангелії, основ віровчення, активної благодійної та соціальної роботи.

Телебачення – потужний канал соціаль-

них комунікацій. Протестантські конфесії сучасної України активно виявляють свою присутність у телепросторі. На сьогоднішній день для українських телеглядачів є можливість перегляду телевізійних програм християнського змісту в кабельному і супутниковому форматі та в мережі інтернет.

1991 року в Україні розпочав свою роботу міжнародний медіахолдинг «Емануїл» (філія СВН). Мета роботи асоціації – надання благодійної допомоги потребуючим, а також створення і розміщення духовно-просвітницьких програм на телебаченні та в мережі інтернет [7, с. 2-а]. Здійснюючи різновекторну місіонерську, благодійницьку, соціальну роботу в Україні та в країнах пострадянського простору, в які також транслюються телепрограми «Емануїла», медіахолдинг використовує власний телепродукт як канал поширення та пропагування в суспільстві християнських цінностей.

Зокрема, «Емануїл» працює в сфері антикризової допомоги сім'ям (проблематика всиновлення, консультування сімейних пар, робота з неблагополучними підлітками тощо), волонтерської та благодійної роботи (відділ соціальних проектів охоплює у галузі боротьби з бідністю (примі-

Телебачення – потужний канал соціальних комунікацій. Протестантські конфесії сучасної України активно виявляють свою присутність у телепросторі. На сьогоднішній день для українських телеглядачів є можливість перегляду телевізійних програм християнського змісту

ром, ромам Закарпаття), екстреної допомоги вимушеним у із зони АТО, сиротам; відділ міських проектів спільно з фондом катастроф СВН і місцевими адміністраціями розпочав роботу з облаштування вод-

них свердловин (м. Славянськ, с. Красногорівка та ін.), зруйнованих будинків тощо [7, с. 4 – 5].



Аналізуючи контент телебачення «Емануїл», варто розпочати з нішевої сфери, яка практично відсутня на світському телебаченні – це програми для дитячої аудиторії. Так, 2014 року відбувся прем'єрний показ мультфільму «Суперкнига» в Києві та понад 250 містах і селах України, загалом його подивилися понад 28 тис. дітей, як наслідок – створена мережа 135 Клубів Суперкниги. «Клуб Суперкниги» - пізнавально-розважальна програма для дітей молодшого та середнього шкільного віку. Цей проект започаткували 1996 року як продовження пригод головного героя мультсеріалу «Суперкнига» робота Робіка. Сучасні декорації, гумор, невимушена атмосфера, яскрава анімація зробили програму улюбленою серед дитячої аудиторії. За близько 15 років виробництва створено та показано в ефірі понад 250 епізодів українською мовою (кілька років поспіль програму транслював Перший Національний; музичні кліпи з цієї програми популярні в інтернеті). Новий мультфільм не тільки заповнив пробіл у сфері дитячого телебачення, оскільки на загальнонаціо-

нальних та місцевих телеканалах через комерціалізацію та практичні інтереси власників каналів здебільшого відсутні якісні програми, які б враховували особливості та потреби дитячої аудиторії, але й виконує місіонерську та просвітницьку функції, адже знайомить юних глядачів із біблійними істинами в зрозумілій їм формі.

Телепрограма «180 градусів» (перший ефір відбувся 2012 року) – це серія документальних програм; в основі кожного з епізодів покладені реальні події, центром яких є релігійний катарсис. У передачі є елементи ігрового кіно, коментарі психолога та священика, що роблять її доступною широкій глядацькій аудиторії (окрім власних трансляційних ресурсів, ця програма знаходиться в сітці ранішнього мовлення загальнонаціонального 5 каналу).

«Клуб 700 інтерактив» - аналітичний жанр ток-шоу. Глядацька аудиторія може в режимі прямого ефіру долучитися до обговорення теми, поставивши питання ведучому та гостям студії. У грудні 2010 року програма вперше вийшла в форматі молитовного марафону, а впродовж ефіру консультанти лінії довіри отримували щохвилини близько 20 дзвінків. Нині програма виконує два завдання: відповідати



на духовні потреби глядачів, виконуючи просвітницьку та інтеграційну функції, а також надавати слово протестантським лідерам різноманітних служб.

Щотижня виходить в ефір інформаційний випуск «Світових християнських новин», програму виготовляє СВН, пере-

кладає російською та адаптує асоціація «Емануїл». Через цю програму організація намагається показувати біблійний погляд на події у світі для широкого кола глядачів, таким чином поширюючи християнські цінності та відстежуючи ситуацію зі свободою совісті, військовими конфліктами на релігійному ґрунті, розповідаючи про особливості сучасної християнської культури, про різноманітні форми соціальної та місіонерської роботи на різних континентах тощо [1, с. 12 – 13].

Студія «Емануїл» є лідером у виробництві, трансляції та архівуванні християнського відео. Для більшого покриття всіх сегментів цільової аудиторії, а також для вільного доступу до телепродукту всі програми зберігаються на відеохостингу YouTube, або ж мають окремі сайти в мережі. Зокрема, створена й підтримується відео-бібліотека телевиробництва студії «Емануїл» та партнерських організацій (video.emmanuil.tv). Особлива увага приділяється контенту для дітей, а також для людей із поганим слухом. Із 2014 року були запущені мобільні додатки для Android та iOS [7, с. 15]. Колекція християнського медіа ресурсу для всієї родини Perekrestok.tv оновлюється практично щодня й містить ексклюзивні аналітичні коментарі, проповіді, мультфільми, музичні кліпи, документальне кіно й новини [1, с. 21].

Якість контенту асоціації «Емануїл» засвідчують своєю співпрацею всі християнські конфесії України, а також світські телекритики. Так, два роки поспіль (у 2014 р. і 2015 р.) асоціація «Емануїл» здобувала престижну Національну премію «Телетріумф».

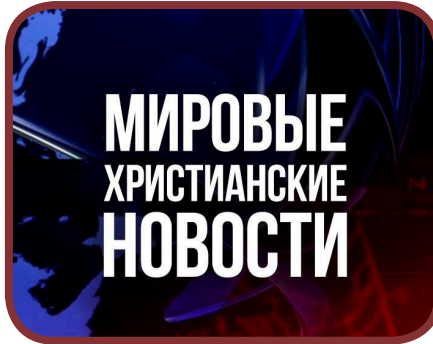
Адвентистський супутниковий телеканал «Надія» був заснований 2012 року, а з

2013 року розпочав цілодобову трансляцію. Цей канал також є в сітці місцевих кабельних мереж, що суттєво збільшує покриття цільової аудиторії. «Надія» - це

один із 43 каналів всесвітньої мережі Hope Channel.

Власне виробництво продукту, висловлене задекларованим гаслом «поглянути на все під кутом вічного і сучасного», забезпечує телеканал «Надія» великим розмаїттям програм за рубрикацією

духовно-просвітницькі (музична, медична, освітня, культурна тематика тощо), дитячі і молодіжні, сімейні тощо. Ці численні україно- та російськомовні програми власного виробництва й високої якості телеканал «Надія» продукує в інформаційних, аналітичних та художньо-публіцистичних жанрах: (інформаційний випуск новин «Вісті надії», молодіжні ток-шоу «Поспілкуймося» й «Так чи інакше», інтерв'ю «Сила одного», «Ваша думка», бесіди «В центрі уваги», «В контексті», «Под абажуром» тощо). Значний пласт соціально-просвітницьких програм («Мозаїка батьківства», «Детонація», «Дорогами християнства», «Счастье вопреки всему», «Дышите свободно», «Диагноз: здоровье», «... є Любов» та ін.), музичних передач («Музична скринька», «Джем», «Грани музики»), дитячих проєктів («Дружболандія», «В гостях у Добрячка», «Вечірні історії», «Малюваки», «ЛоМастер»), духовно-просвітницьких програм («Удивительные факты», «Філософський камінь», «Вознесіння колісниці спасіння», «Пророцтва збуваються», «5 хвилин для вічності», «Евангелие в современном мире», «Так промовляє Біблія», «Познаем истину»), трансляцій адвентистських богослужінь («Богослужение в Храме на Подоле», «Богослужіння у Львові») засвідчує активне виконання функції місіонерства й про-





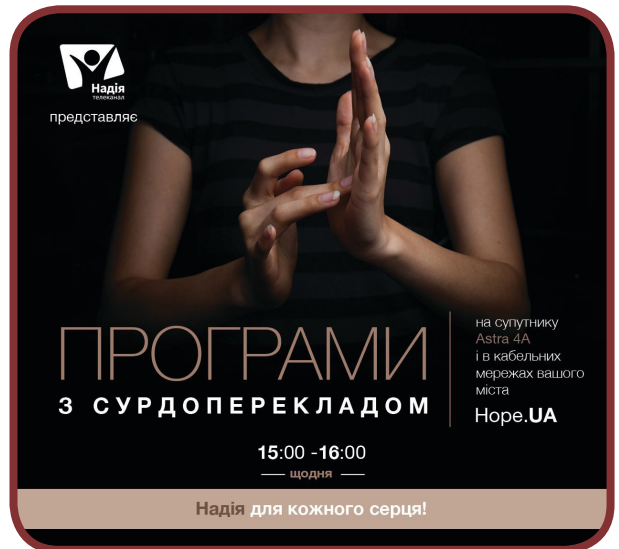
світництва через цей ЗМК, тим більше, що глядачі мають можливість і через гарячу лінію, і через інтерактивність у мережі долучитися

до обговорення актуальних для них тем і отримати зворотній зв'язок та консультативну допомогу, відтак адвентисти сьомого дня потужно використовують цей телевізійний ресурс для донесення широкому загалу українського населення, не тільки воцерковленого, контенту, який здатний покривати сегментовані потреби цільової аудиторії.

Сайт телеканалу «Надія» (<https://tv.hope.ua/>) здійснює онлайнтрансляцію, містить програму, архів, мобільні додатки для Android та iOS, програми з сурдоперекладом, надає можливість волонтерам долучитися до соціальних та благодійницьких проектів, які ініційовані конфесією та пропагуються каналом. Усі програми зберігаються на відеохостингу YouTube.

2016 року утворився ще один телевізійний протестантський канал – «Новий християнський» («Новый христианский»). Це міжнародний міжконфесійний супутниковий канал, який здійснює цілодобове мовлення в понад 50 країнах світу. Метою діяльності визначено проповідь Євангелії, популяризація християнських цінностей і способу життя, духовне оздоровлення суспільства, активне висвітлення соціально значимої роботи християн. В ефірі новоствореного каналу авторські програми й проповіді знаних протестантських лідерів нового покоління (здебільшого харизматів), християнські конференції, мюзикли, вистави, семінари біблійних шкіл та коледжів, телемарафони на актуальні соціальні теми, дитячі і молодіжні, музичні й гумористичні програми, програми, які

мотивують вести здоровий спосіб життя. Найактивніше заповнена рубрика новин, ток-шоу в форматі дискусійного клубу «Краеугольный камень», кулінарне шоу «Семья на кухне», молодіжне шоу-бесіда «Пальцем в небо», духовне інтерв'ю «Три вопроса пастору». Зауважимо, що контент каналу винятково російськомовний, що зумовлено мовленням на широку аудиторію; архів зберігається на відеохостингу YouTube [8, с. 3, 6].



Телебачення є надзвичайно капіталомістким медійним каналом. Відтак окремі конфесії, протестантські помісні церкви, пастори тощо засновують свої канали на відеохостингу YouTube, де й зберігаються всі програми. Так, відомий український п'ятидесятницький пастор із Маріуполя, батько 33 усиновлених дітей «Республіки Пілігрим» Геннадій Мохненко, який є надзвичайно активним і патріотичним у суспільно-гуманітарній площині, а не лише в церковній, завдяки своїй активній позиції стосовно всиновлення, подолання негативних явищ нарко- та алкозалежностей, посиленому волонтерському та капеланському служінням у зоні бойових дій на Сході України задля висловлення та висвітлення власної позиції й коментарів на щоденні події створив канал власного імені на YouTube. В авторській інфор-

маційно-аналітичній програмі «Другая перспектива» (щоденний телевізійний проект від ТБН-Україна, ведучим якого окрім нього є Сергій Демидович) Геннадій Мохненко подає власний погляд, щедро пересипаний гумором та образністю, на актуальні події в суспільно-політичній і релігійній царинах.

Отже, проаналізувавши найпопулярніші телеканали в релігійному сегменті українського телепростору, можемо констатувати:

1. Змістова та функціональна специфіка телевізійного протестантського контенту характеризується використанням цього медійного каналу як засобу реалізації власної релігійної місії, донесення і тлумачення позиції протестантських конфесій щодо різних аспектів життя суспільства і людини до вірян та широкого загалу, потужне духовне просвітництво.

2. Особливістю протестантського телебачення порівняно зі світським є займання нішевих тем та сегментів цільової аудиторії. Зокрема, через комерціалізацію та приватні інтереси в політико-бізнесовій сфері власників загальнонаціональних каналів практично відсутніми є дитячі, освітні, рекреаційні телепередачі. Відтак протестантський телепростір активно наповнює ці ніші, переслідуючи, першочергово, саме місіонерську мету.

3. Протестантські телевізійні канали сприяють поглибленню індивідуалістичного, й подекуди консюмеристичного підходу сучасної людини до релігії, до власного релігійного вибору та релігійної практики. Доступ до телевізійного продукту протестантських каналів у мережі інтернет та в додатках на мобільних пристроях підсилюють цей процес.

1. 20 років добрих справ і діалогу про вічне. – К.: Асоціація «Емануїл». – 24 с.

2. Балаклицький М. Медіатизація протестантизму в Україні 1991–2010 років : мо-



нографія / М. Балаклицький. – Х. : Харківське історико-філологічне товариство, 2011. – 379 с.

3. Бойко А. Релігійна журналістика : підручник / А. Бойко. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2016. – 307 с.

4. Комінко Ю. Релігійна тематика на сторінках провідних загальнонаціональних видань / Ю. Комінко // Наукові записки ін-ту журналістики. – 2006. – Т. 22. – С. 69–74.

5. Мокренчук Е. Христианская журналистика: 100 + 20 лет = ? [Текст] / Елена Мокренчук // ФОРУМ 20. Двадцать лет религиозной свободы и активной миссии в постсоветском обществе. Итоги, проблемы, перспективы евангельских церквей. Материалы к дискуссиям / Редактор-составитель М.Черенков. – К.: Дух і Літера, 2011. – С. 375 – 393.

6. Склена І. Сучасна церковна преса в Україні : головна проблематика / І. Склена // Вісн. Львів. ун-ту. Серія Журналістика. – 2003. – Вип. 23. – С. 258–259.

7. Служение в эпоху перемен. – К.: Ассоциация «Емануїл», 2015. – 16 с.

8. Телеканал «Новый христианский»: достигая миллионов сердец. – Б.м, 2017. – 8 с.

9. Филипчук С. В. Інтерпретація християнськими конфесіями власної інформаційної політики / Світлана Филипчук // Історія релігій в Україні : Науковий щорічник. Книга 1. – Львів: Логос, 2011. – С. 737-745.

ФИЛИПЧУК

Світлана Василівна

кандидат історичних наук
 доцент кафедри релігієзнавства
 і теології Національного університету
 «Острозька академія»





Розділ II

ПРОТЕСТАНТИЗМ У КОНФЕСІЙНОМУ ВИЯВІ





Протестантські течії в Україні в XVI-XVII ст: зародження, географічне поширення та богослов'я

В Україні, більша частина якої входила до складу Речі Посполитої та Великого Князівства Литовського, у XVI столітті склалися сприятливі умови для розвитку різних релігійних течій. Факторів, що впливали на це, було декілька. По-перше, географічне положення. Україна була буферною зоною між двома релігійними полюсами: католицьким Римом і православною Москвою. Після падіння Константинополя 1453 року, вплив Візантійської православної церкви поступово сходить нанівець, а у Москві ще не прокинулися великі політичні амбіції і, таким чином, зробити істотний вплив на релігійне життя вона не змогла.

По-друге, в Україні вже в XV столітті сформувалося досить толерантне суспільство, в якому співіснували різні релігії. Говорячи, «толерантне», я не хочу сказати, що в Україні не було релігійних конфліктів,

але присутність представників інших релігій не сприймалася гостро або вороже. Це можна пояснити тим, що саме населення було неоднорідним. На одній території зішлись представники католицизму, православ'я, іудаїзму і мусульманства.

По-третє, в Україні не було централізованої влади, яка нав'язувала б якусь релігію або ж переслідувала за сповідання іншої релігії. Хоча в Україні спалювали релігійну літературу і були випадки релігійних утисків, як наприклад, в Кам'янці-Подільському 1611 року, але ці явища не мали таких трагічних масштабів, як в Західній Європі.

Треба відзначити і той факт, що споконвічна християнська релігія Київської Русі, на відміну від Московської Русі, була за своїм духом дуже близька до протестантизму. Таким чином, не дивно, що Україна стала притулком для багатьох про-

тестантських течій, які почали проникати на її терени досить рано. Серед найбільш поширених релігійних рухів, які почали зароджуватися в Україні в XVI столітті, слід відзначити гуситів, лютеран, кальвіністів та соцініан. Мета цієї роботи – спробувати проаналізувати, яка саме протестантська течія стала найбільш поширеною серед української шляхти та якими причинами це можна пояснити.

ГУСИТИ В УКРАЇНІ

Точних відомостей про діяльність гуситів або чеських братів в Україні не збереглося. Наприклад, відомий дослідник А.В. Флоровський вказує на те, що гуситський рух не мав істотного впливу на українських землях. Єдиний вплив, про який згадує Флоровський – це вплив на літературну спадщину [1, с. 410-412]. Так, наприклад,

є підстави стверджувати, що перший слов'янський друкар, Франциск Скорина, у своїх релігійних переконаннях був послідовником вчення Гуса. Хоча існує полеміка про релігійну приналежність Скорини, залишилося свідоцтво уніатського архімандрита Анастасія Селяві, який називав Скорину гуситом: «І перед тим ще, задовго до предків ваших, Русь була добре отруєна: ще до унії був Скорина, єретик гуситський, которьтй для вас книги по-російськи друкував в Празі» [2, с. 16].

Також відомо, що Ієронім здійснив подорож у Литву (1412-1413), відвідавши такі міста як Вільно, Вітебськ і Псков. Сьо-

годні історики стверджують, що одним із завдань Ієроніма була агітація за реформу церкви і об'єднання слов'ян під прапорами однієї церкви [3, с. 23-31]. Також про зв'язки України і Чехії свідчить той факт, що українські князі брали участь у чеських війнах на боці гуситів, наприклад, князь Федір Острозький [3, с. 26].



Крім цього, необхідно сказати, що гусити, пригноблені на заході католиками, прагнули союзу з православними. Так, 1452 року утравісти (помірне крило гуситського руху) почали переговори з константинопольським патріархом про можливість унії. Візантії на той час була під загрозою захоплення турками, тому патріарх був не проти, однак падіння Константинополя поклато край усім планам [4, с. 259]. Уже сам факт планування

унії безсумнівно говорить про зв'язки між гуситами і православними. Цікаво, що ідея такого союзу була знову висловлена більш ніж через сто років. Перед тим, як була підписана відома Берестейська унія (1596), що об'єднала православних і католиків, була спроба створити унію між протестантами і православними. Ідеологом такого союзу виступив один з чеських братів, Теофіл Турновський. 1595 року скликано альтернативний собор церкви в Торуні, на якому було запропоновано ідею унії. Протестанти погоджувалися на таке об'єднання, однак, православні від нього відмовилися, вважаючи, що союз з като-

ликами для них буде більш вигідним [3, с. 28].

Ще один дуже цікавий факт, який свідчить про незаперечний вплив гуситських ідей на Україну, – це антигуситський трактат «Бесіда на ересь гуситів», який написано 1503 року на Поділлі (південно-західна

Ми можемо судити про їхнє віровчення тільки з «Бесідах», але й тут немає впевненості, що цей твір достовірно передає їхні погляди

Україна) і знайдено в 1970-х роках. Як вказує Ю.К. Бігунів, цей трактат свідчить про те, що вчення гуситів було дуже поширене на теренах України [5, с. 356 – 386]. У трактаті сказано, що гусити досить вільно почувують себе в Україні і розповсюджують своє вчення. Цей трактат також проливає світло і на шлях проникнення гуситів до України: через Трансільванію.

Необхідно зазначити, що дуже важко бути об'єктивним у питанні богословського вчення гуситів. Справа в тому, що твори українських гуситів до нас не дійшли і ми не знаємо, як сильно вони відрізнялися від уявлень гуситів у Чехії, які в свою чергу були дуже неоднорідними. Ми можемо судити про їхнє віровчення тільки з «Бесід», але й тут немає впевненості, що цей твір достовірно передає їхні погляди. Деякі дослідники бачать подібність віровчення українських гуситів і жидовілих, але це лише гіпотеза [5, с. 356 – 386]. Загалом, швидше за все, вони виступали проти обрядовості, за повернення до апостольської чистоти, за право читати і тлумачити Писання. Важко сказати, наскільки ця група була радикальною.

ЛЮТЕРАНИ В УКРАЇНІ

Для поширення лютеранства в XVI столітті в Україні створено дуже сприятливі умови. Німецькі купці та ремісники становили значну частину міського населення. Як зазначав Я. Ісаєвич, «в XV ст. більшість населення центральної частини Львова становили німці, і лише окремі квартали належали українцям, вірменам, євреям» [6, с. 26]. Такий же стан був у більшій частині Галичини. Іван Монолатій каже, що німці займали значну частину в багатьох містах Галичини, а російське населення було в меншості [7].

Хоча в наступному столітті німецьке населення міст зменшується, воно все одно продовжує відігравати істотну роль в житті суспільства. Так, у Львові у першій поло-



вині XVI століття, німці були на третьому місці за чисельністю національної громади [7]. Такий великий відсоток німецького населення створював сприятливі умови для розвитку лютеранства на українських землях і особливо в українських містах.

Значного утвердження набуло лютеранство на Закарпатті та Галичині [8]. Щодо поширення лютеранства в Угорщині можемо судити з листа угорського короля

Януша: «Мы того не можемъ разумѣти, да отпишете, како вы держите. То все учитъ один лжепророкъ, именемъ Лютор: онъ победы нѣмецкую страну и здѣ на угорской земли многія к нему приступиша и его ученіе пріяша» [8].

Українці сприймали лютеранські ідеї в основному під час навчання в протестантських навчальних закладах. Так, добре відомий приклад Станіслава Оріховського, який навчався спочатку в Краківському університеті, потім в університеті Віттенберга, жив у будинку Лютера, був добре знайомий з Меланхтоном. Повернувшись додому, він у сані каноніка, зятятю критикував католицьку церкву, виступав за реформи, в основному відстоюючи право священників на одруження [9, с. 73–89].

Цікаво те, що Оріхівський ніколи не ривав стосунки з католицькою церквою. І це можна пояснити тим, що лютеранські громади того часу склалися в основному

«Але поставити замість вітваря простий стіл, загасити церковні свічки, винести статуї і образи, замазати церковні фрески – це вважалося блюзнірством, безбожництвом»

з міщан і купців, відповідно, більш знатна шляхта не могла асоціювати себе з цими верствами населення. Тому для таких, як Оріхівський, просто не було альтернативи. Проблема, з якою стикалися протестанти в Україні, була така, що хоча місцеве населення розуміло порочність середньовічної церкви, але воно ледве-ледве йшло на зміни в чині богослужіння. З цього приводу А. Петров цитує Жилинського:

«Проповідникам з Євангелієм у руках легко було переконати слухачів, що вчення і інституції середньовічної римської церкви огидні Біблії, але не раз потрібно було слухачам подумати, перш ніж зважи-

тися на відпадання від цієї церкви – адже вона так тісно зливалася з історією і політичним устроєм нашої Батьківщини. Відкинути пост, розігнати ченців, розділити між собою єпископські володіння або віддати їх на користь держави і суспільства, на цілі благодійні – на це можна було схилити католицьке населення. Але поставити замість вітваря простий стіл, загасити церковні свічки, винести статуї і образи, замазати церковні фрески – це вважалося блюзнірством, безбожництвом» [8, с. 76].

Як далі зазначав Петров, до 1540 року лютеранство на Закарпатті швидше прагнуло до реформ, ніж працювало над самими реформами. У той час мало хто розумів, що означають реформи і як їх треба втілювати в життя [8, с. 76]. Таким чином лютеранство в Україні не пустило глибоке коріння. Проповідь лютеран була в основному спрямована на представників німецького населення і не враховувала інтереси місцевих.

Лютеранство в своїй суті підтримувало ідеї монархії, а Польща і Литва в той час були досить демократичними державами, практично єдиними країнами в Європі, де монархія не була абсолютна. Тому лютеранство не мало багато прихильників ні в Польщі, ні в Литві, ні в Україні. Як зазначають історики, важко назвати хоча б одне українське сімейство, яке б повністю перейшло в лютеранство. Богослов'я лютеран: священство всіх віруючих, право читати і тлумачити Біблію для мирян, повернення до апостольської простоти, боротьба з іконами, заперечення авторитету Папи.

КАЛЬВІНІЗМ

У порівнянні з лютеранством, кальвінізм дуже легко приймала польська шляхта, при чому її еліта. 1553 року кальвінізм відкрито став сповідувати великий князь Микола Радзивілл Чорний. Слідом за ним у кальвінізм перейшли інші знатні шля-

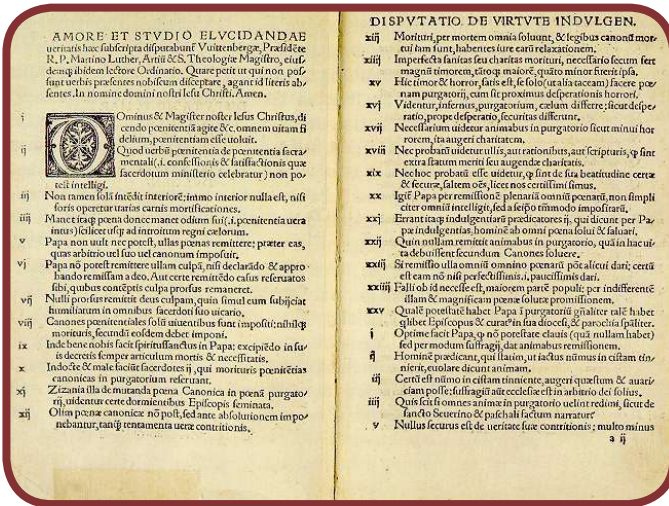
хетські родини: Сапеги, Волович, Ходкевичі і ін. Під патронатом Миколи Чорного кальвінізм починає розвиватися особливо бурхливо: засновано друкарні, перекладено Біблію (Брестська Біблія), з'явилося безліч шкіл. Особливо вільно кальвінізм розвивався при королі Польщі Сигізмунді

Деякі історики говорять, що більшість навернених у кальвінізм були представниками саме польської шляхти. Звичайно, дуже важко проводити розмежування між українськими і польськими шляхетськими родами, тому що дуже часто польська і українська знать була пов'язана між со-

бою кровними узами, особливо серед князівських родів. Але, хоча серед української шляхти також було чимало адептів кальвінізму, все-таки кальвінізм був більше розповсюджений саме серед польської та литовської шляхти.

Іншою проблемою вивчення релігійних поглядів шляхти є те, що шляхтичі протягом життя кілька разів змінювали свою релігію. Наприклад, князь Януш Заславський, народився православним, потім навернувся в кальвінізм, а потім в католицизм;

Михайло Чорторійський був православним, потім схилився до кальвінізму, але в кінці життя знову повернувся в православ'я. Серед найвідоміших кальвініст-



Августі II. Хоча він не став протестантом, але всіляко допомагав. Він підтримував стосунки з лідерами протестантів у Європі. Лютер присвятив йому свій переклад Біблії, а Кальвін – тлумачення на Послання до євреїв. З іншого боку, Папа Римський критикував короля за те, що він дозволяє протестантизм в своїх володіннях.

Модель навернення до кальвінізму в той час була така: найчастіше саме феодал магнат наvertався в нову віру і намагався наvertнути всіх своїх підлеглих. Треба зазначити, що навернення підданих, швидше за все, проходило без застосування будь-якого насильства, тому що немає даних про опір селян або інших підвладних феодалу. Про те, що багато шляхетських родів почало масово переходити в кальвінізм, особливо в другій половині XVI століття, може свідчити факт зміни ритуалу поховань. Так, якщо раніше багато українських шляхтичів вважали, що краще бути похованими в Києві (в Києво-Печерській лаврі), то в цей період найбільше поховань відбувається в родових маєтках [10, с. 112].

«...Найбільше громад було на Закарпатті та на Волині»

ських родин можна назвати Заславських, Збарзьких, Вишневецьких, Потоцьких. Що стосується останніх, то необхідно виділити Яна Потоцького, який у своєму маєтку в Панівцях під Кам'янцем-Подільським організував школу і друкарню, яка проіснувала до його смерті у 1611 року.

Найбільшими центрами розвитку кальвінізму були: на Галичині – Бучач, Бережани, Жовква та Зборів; на Волині – Берестечко, Олиці; на Поділлі – Кам'янець та Панівці; на Брацлавщині – Винниця. Дуже важко оцінити загальну кількість кальвіністських

громад в XVI столітті. Оскільки Україна не мала державності в той період, підрахунок вели на території Польщі або князівства Литовського. Тому важко сказати, скільки саме громад було на українських землях. Сьогодні історики нараховують до трьохсот громад, більшість яких було на Закарпатті та на Волині [11, с. 23]. Така велика кількість протестантських громад свідчить про значне поширення ідей Реформації в Україні.

Кальвіністське богослов'я, яким воно прийшло в Україну, було дуже схожим із лютеранським. Кальвіністи відстоювали принципи повернення до апостольської чистоти, право читати Біблію, священство всіх віруючих. Однак однією істотною

Кальвін вважав, що правитель – представник Бога на землі, а тому він повинен вести себе відповідно. Якщо він не відповідає цим вимогам, то тим самим паплюжить ідею божественної справедливості.

відмінністю кальвінізму було ставлення до влади. Кальвін вважав, що правитель – представник Бога на землі, а тому він повинен вести себе відповідно. Якщо він не відповідає цим вимогам, то тим самим паплюжить ідею божественної справедливості. Саме ця риса робила кальвінізм привабливим для польської та української шляхти.

УНІТАРІЇ ТА РАЦІОНАЛІСТИЧНІ ТЕЧІЇ

До цієї групи належить багато різних течій, в тому числі жидовілих, социніан та інші раціоналістичні секти. Дуже важко судити про погляди тих чи інших рухів. Наприклад, Огієнко так говорить про жидовілих: «На жаль повної науки жидівствуючих не знаємо – знаємо тільки, що пишуть їхні

противники, які дали їм саму назву жидівствуючих; але ці противники, звичайно, накидають сектантам багато й такого, чого ті не мали». Про жидовілих взагалі важко щось стверджувати конкретно. Вважається, що цей рух з Європи через Литву проник у Росію, а вже після його засудження в Росії, врятовані прийшли в Україну.

Що стосується їхнього вчення, то Огієнко характеризує його так: «вони не визнавали церков, образів, мощів, чернецтва, молитов за померлих; навчали, що Месія не прийшов іще, а тому поважали насамперед Старий Заповіт; вимагали волі пояснення Св. Письма і т. ін». Однак, така уява про жидовілих явно перебільшена. Саме в тому вигляді, в якому Огієнко її представляє, цей рух більше схожий на юдейську секту. Однак, відомо, що жодна з таких течій не виступала за перехід в юдаїзм, всі вони були різновидами християнства. Більше того, з огляду на високий рівень антисемітизму вже в XVI столітті, важко повірити, що така релігія могла користуватися великою популярністю. Тому, швидше за все, вони не заперечували месіанства Ісуса, а можливо і інші радикальні погляди їм були лише приписували.

СОЦИНІАНСТВО

Переважно социніан представлено радикальну реформацію в Україні. Цей рух отримав назву на честь Фаусто Соцціні, виник у Польщі і набув багато послідовників. З Польщі социніанство потрапило в Україну. Социніанство – різновид унітаризму. Про їхнє вчення можна судити з головного документа, так званого «Раківському катехізису». Цей документ стверджує, що Бог один, а Ісус Христос і Дух Святий – не особи Божества. Однак, Ісус набув божественність, яка не є частиною його природи, але сама по собі вторинна. А оскільки після воскресіння Він отримав ім'я понад

усяке ім'я, то Йому необхідно поклонятися. Крім того, социніани вчили, що людина має свободу вибору, тобто заперечували ідею приречення (таким чином, вони були дуже близькі до армініанства). Також, як анабаптисти, вони вважали, що хрестити необхідно повним зануренням у воду і тільки в свідомому віці (виступали проти хрещення немовлят). На обряді Вечері практикували обряд обмивання ніг (як знак покори).

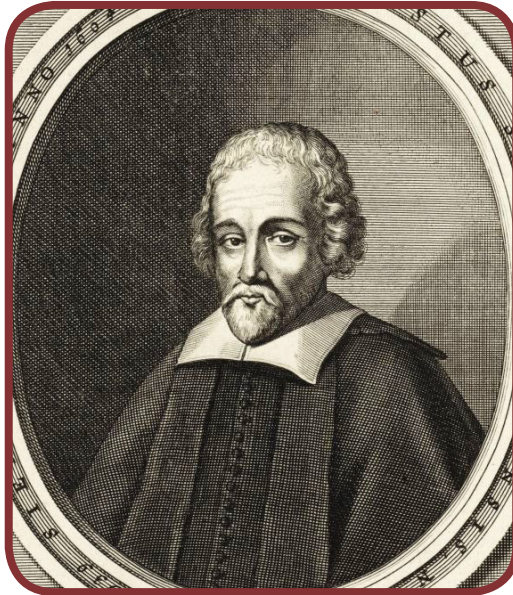
Вчення Социніан, дуже логічне і раціональне за своєю природою, привернуло безліч прихильників. Можливо саме цим пояснюється той факт, що Социніанство знайшло послідовників не тільки в Польщі та Україні, а й у всій Європі. Раків став центром поширення вчення. Там організовано школу, яка отримала статус академії, де навчалося до 1000 студентів усіх віросповідань, та друкарню, що випускала літературу социніан. Також треба згадати, що така ж школа виникла на Волині, в містечку Кисилін 1614 року. Це містечко стало центром социніанства на Волині, а після ліквідації школи в Ракові можна сказати, що центр всього польського социніанства перейшов саме сюди. Найбільшими центрами социніанства можна вважати Волинь і Київщину [10, с. 96].

Польський дослідник Генрік Літвін зробив детальний аналіз конфесійної структури Київської шляхти XVI–XVII століть. Він називає 270 імен чоловіків-шляхтичів, серед яких було 155 православних, 25 католиків, 11 аріан (социніан), 9 кальвіністів, а віросповідання решти неможливо визначити [12, с. 188-213]. Огієнко називає родини, які перейшли на бік социніан: Ча-

плічі, Гойські, Сенюти, Холоневські, Чеховичі, Любенецькі. Необхідно відзначити відомих особистостей, які стали социніанами: Ян Кішка та Юрій Немирич. Також социніанами опікувався князь Василь Острозький.

Отже, що социніанство було, напевно, найбільш розповсюдженою гілкою протестантизму серед української шляхти. Аналіз прізвищ, наведених Літвіном виявляє, що більшість социніан (Літвін маркує їх як аріан), була саме з української шляхти [12, с. 188 - 213]. Така популярність вчення Социна

може бути пояснена його простотою та раціональністю. А також тим що православні шляхтичі не хотіли змінити своє віровізнання через відсутність вад, притаманних католицькій церкві (продаж індульгенцій, інквізиція, провладна політика, тощо). Таким чином, проповідь кальвіністів могла не мати резонансу серед православної



*Щодо лютеранства,
то воно не змогло знайти
достатньо прихильників на
українських землях*

шляхти, в той же час, социніанство могло запропонувати радикальніші реформи, які були більш доречними в українських реаліях XVI–XVII століть.

ВИСНОВКИ

В XVI столітті в Україні, як і в Польщі, до складу якої входила Україна, ідеї Реформації стають дуже популярними. Серед польської шляхти найбільш поширюється стає

вчення Кальвіна. Якщо не всі наважуються відкрито перейти на його бік, то принаймні, серед польської шляхти дуже багато прихильників кальвінізму, які розділяють протестантські погляди. Серед української шляхти найбільш розповсюдженим стає соцініанство. Це можна пояснити тим, що на відміну від католицизму, православ'я не мало стільки вад, які б вимагали реформації (не було індульгенцій, інквізиції, православ'я не мало політичної влади тощо). Через це українське населення не відчувало необхідності переходу в кальвінізм чи в лютеранство. Соцініанство було більш радикальним і змогло привабити багато послідовників саме серед української шляхти.

Щодо лютеранства, то воно не змогло знайти достатньо прихильників на українських землях. Так само, важко робити якісь остаточні висновки щодо розповсюдження гуситських ідей. Хоча є свідчення, що вони проникали на територію України і мали багато послідовників, але джерел вивчення цих рухів поки що недостатньо. Також треба зазначити, що протестантські ідеї були дуже популярними короткий час, в кращому випадку впродовж життя двох-трьох поколінь у другій половині XVI століття. Після католицького реваншу в Західній Європі позиції протестантів у Польщі та Україні значно послабшали, а потім ідеї протестантизму відкинули та забули.

1. Флоровский А. В. Чехи и восточные славяне / А. В. Флоровский // Очерки по истории чешско-русских отношений (X-XVIII вв.) / А. В. Флоровский. – Прага, 1935. – (1). – С. 410–412.

2. Немирівский Е. Л. Франциск Скорина: Жизнь и деятельность белорусского просветителя / Е. Л. Немирівский. – Мн.: Мастацкая літаратура, 1990. – 597 с.

3. Любащенко В. Чеський реформаційний рух і православ'я: сторінка з історії київської митрополії / В. Любащенко. // Проблеми

слов'янознавства. – 2012. – №61. – С. 23–31.

4. Дворник Ф. Славяне в европейской истории и цивилизации / Ф. Дворник. – Москва: Языки славянской культуры, 2001. – 800 с.

5. Бегунов Ю. К. Ян Гус и восточное славянство (По материалам новонайденного источника) / Ю. К. Бегунов // Немеркнувший свет: из истории книжных связей Болгарии и России / Ю. К. Бегунов. – Велико Търново, 1996. – С. 356–386.

6. Ісаєвич Я. Братства та їх роль в розвитку української культури XVI–XVII століття / Ярослав Ісаєвич. / Я. Ісаєвич. – Київ: Наукова думка, 1966. – 252 с.

7. Монолатій І. Німці Галицької Русі у структурі міської колонізації Польського королівства [Електронний ресурс] / І. Монолатій. – 2006. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.history.iv-fr.net/article.php?id=267>.

8. Петровъ А. Отзвукъ Реформаціи въ Русскомъ Закарпатьи XVI в. Няговскія поученія на Евангеліе / А. Петровъ. – Прага: Типографія Д-ра Ед. Грегра и сына, 1923.

9. Вирський Д. С. «Жонатий ксьондз»: Справа з одруженням Станіслава Оріховського-Роксолана 1551 р / Д. С. Вирський. // Український історичний журнал. – 2014. – №1. – С. 73–89.

10. Яковенко Н. Дзеркала ідентичності. Дослідження з історії уявлень та ідей в Україні XVI — початку XVIII століття / Н. Яковенко. – Київ: Laurus, 2012. – 472 с.

11. Демчук О. Вибрані питання української Реформації: історичний перебіг, причини невдачі, вагомості досягнення / О. Демчук. // Реформатський погляд. – 2017. – №3. – С. 7–70.

12. Літвін Г. З народу руського. Шляхта Київщини, Волині та Брацлавщини (1569-1648) / Г. Літвін. – Київ: Дух і Літера, 2016. – 616 с.

ПОНЯТОВСЬКИЙ
Фелікс Климентійович

MA in Religion, університет Ендрюса, США;
PhD in Old Testament, AIIAS, Philippines





Діяльність чеських братів в Україні у XV–XVII ст.

Вже у XV ст. жителі України були знайомі з працями реформаторів, що потрапляли сюди через Польщу та Чехію. Наприклад, праці Джона Вікліфа переклав польською студент Краківського університету, гусит Андрій Галка з Добчина [1, с. 54]. Польський хроніст реформаційних рухів Анджей Венгерський наводить дані про існування в XIV ст. вальденсів у Чехії, Моравії, Сілезії, Польщі, згадуючи

про викриття інквізицією 1330 р. цілої колонії прихильників цього євангельського руху в Кракові [1, с. 52]. І. Власовський зазначає: «Ніде в Європі не було стільки протестантських гуртків, як в Польщі» [2].

ГУСИТИ ТА ЖИДОВІЛІ

Багато дослідників пов'язували між собою рухи «жидовілих» та гуситів. Наприклад, В. Боцяновський вважає, що вчення

«жидовілих» потрібно порівнювати з гуситськими та таборитськими ідеями, що поширилися у Литві [3]. На думку Д. Чижевського, література «жидовілих» доводить її зв'язок із чеським гуситством [4, с. 210-211]. Про їх зв'язки може свідчити книга «Беседа на ересь гуситов», яка стверджує, що таборити намагалися в усьому уподібнитись ессеям, там навіть присутня інтерполяція із «Юдейської війни» Й. Флавія, яка описує життя та звичаї ессеїв [5, с. 368]. Характерно, що трактат ототожнює вчення гуситів з богомільством та з «жидовілими». Та й для всіх антигуситських творів XV ст. на Балканах і в Молдові було звичним ототожнювати гуситів та богомилів.

Ідеї гуситів, а особливо – таборитів, мають багато спільного з поглядами «жидовілих». Таборити, як і «жидовілі», не визнавали ікон, відкидали пости, не святкували жодних церковних свят, виступали проти чернецтва, не визнавали мощів, а молитви до святих, матері Божої і апостолів вважали поклонінням ідолам [6, с. 112-143]. Як і «жидовілі», вважали, що всі народи мають слухати Слово Боже рідною мовою [7, с. 86]. Таборитські священники використовували народну мову в богослужінні та релігійній літературі – відомий переклад із чеської на «просту мову» «Пісні пісень» відомий за списком кінця XV – початку XVI ст. [8; 9].

ПОШИРЕННЯ ГУСИТСТВА В УКРАЇНІ

Гусизм активно поширювався в Україні. Про це свідчить трактат «Беседа на ересь гуситов» («гусов»), написаний в Україні на межі XV-XVI ст.: «Сій бо новопросвещенни, колми сут лучшеи тех, яко не токмо во едином граду или веси жилище имьют и пребываніе, якоже они тога, но много

множество монастырей, церкви по всей вселенней воздрузишася» [5, с. 367].

Згідно трактату, гусити прийшли в Україну з Молдови, де їх патроном був князь Олександр Добрий. У творі також вказано, що гусити живуть в Україні громадами, займаються торгівлею та ремеслом, проповідують своє вчення. Зокрема вони навчали: «Церковь есть толиково сердце наше»; «Мы хощем послушати токмо книги пророческия и Мойсеевы книги, и Псалтырь, и Еуангеліе, и Апостольская ученіа и откровеніе святого Іоанна Богослова» [5, с. 367-368].

ЧЕСЬКІ БРАТИ – ВІДРОДЖЕННЯ ГУСИТСТВА В ПОЛЬЩІ ТА ЛИТВІ

Після взяття імператором Фердинандом повсталі Праги в 1548 р. чеських братів вигнали з Чехії й Австрії. Близько тисячі їх осіло в Польщі, де ще жива була пам'ять про гуситство, і яка, за висловом І. Власовського, «нагадувала озеро, до якого вливались численні води» [2]. Вони прибували

*Пробудження, спричинене
колись гуситством,
відновилося з приходом
до Польщі цих «чеських
братів», або «Братської
єдноти»*

цілими караванами, з жінками й дітьми. Прихильність та свою опіку до них виявили староста Великопольщі Андрій Гурка та Станіслав Остророг. Пробудження, спричинене колись гуситством, відновилося з приходом до Польщі цих «чеських братів» або «Братської єдноти», як вони себе називали.

ними діячами чеського братства в Україні були Єжи Ераст, уродженець Межибіжжя на Поділлі, та Войцех Максим з Вишні, колишній ксьондз «на Русі» [16; 17, с. 137].

Чеськими братами були брати Кришков-

тестантів і православних Речі Посполитої.

На протестантському з'їзді в Торуні (1595 р.) він заявив про близькість «євангеліської релігії» (протестантизму) до грецького християнства (православ'я),

що ґрунтувалась на спільності слов'янських народів та їхніх мов [20]. Т. Турновський радив проводити спільні наради, богослужіння, відкривати школи. На Віденському з'їзді протестантів і православних у 1599 р. він був редактором проекту угоди, яка складалася з 18 пунктів

*Ми віруємо і сповідуємо
єдиного в Трійці Бога, маємо одне
і те ж одкровенне Слово Боже і
Господа Ісуса Христа визнаємо
єдиним та істинним главою
Церкви*

ські, передусім Лаврентій – співвидавець «Катехизису» Симона Будного. На Берестейщині бував Іван Рокита – активний діяч чеського братства, літератор, знавець латинської, німецької, слов'янських мов. У складі посольства Сигізмунда Августа до Росії (1570 р.) Рокита відвідав Москву й проповідував своє вчення цареві Івану IV. Іван Грозний, побачивши у цих проповідях спільність із поглядами «люторів», неприхильно поставився до місіонерства Роки-ти. Відповідь Грозного «еретику Рокитці» відома під назвою «Відповідь государева», увійшла в історію як пам'ятка слов'янської полемічної літератури [18; 19, с. 542-567].

ПРАГНЕННЯ ДО УНІЇ МІЖ ЧЕСЬКИМИ БРАТАМИ ТА ПРАВОСЛАВНИМИ

Суперінтендант Теофіл Симон Турновський (1544–1608 рр.) – випускник Краківського і Віттенберзького університетів, автор твору «Дзеркало віри християнської в Польщі» (Вільно, 1594 р.), активний діяч на міжпротестантських синодах. Він доклав чимало зусиль для об'єднання про-

вчення, у яких протестанти й православні не мали суттєвих розходжень. Один із пунктів: «Ми, чини, вельможне панство, радники, вершники та інші жителі Польського Королівства, Великого князівства Литовського та інших прилежних земель... прихильники як грецької церкви, так і євангеліцького сповідання, віруємо і сповідуємо єдиного в Трійці Бога, маємо одне і те ж одкровенне Слово Боже і Господа Ісуса Христа визнаємо єдиним та істинним главою Церкви» [21; 17, с. 244].

Цей проект підтримали лютерани й кальвіністи (від їх партії на соборі були проповідники – Піотровський, Хржанстовський, Яницький та інші, та світські – князі Христофор, син Миколи Чорного, і Юрій, син Миколи Рудого, Радзивілли, воевода смоленський Іван Абрамович, воевода берестейський Христофор Зенович, магнати Андрій Лешинський і Григорій Сапега, Якуб і Христофор Сененські, Ієронім Чижевський, Якуб Семашко, Мартін Броневський, ймовірно автор «Апокрисису», та ін.) та православні – князі Костянтин і Олександр Острозькі, Сангушко, Ви-

шневецький, Корецький, Соломирецький, Рожинський та ін. Проти угоди виступали православні єпископи, які прагнули до унії з Римом в обмін на сенаторські звання. Угода все-таки була підписана, але стосувалася вона більше спільного відстоювання прав і взаємної допомоги. Союз протестантів і православних не був реалізований – у результаті програли обидві сторони.

1. Любащенко В. І. Історія протестантизму в Україні: Курс лекцій: Навч. посібник для студ. вищ. навч. закл / В. І. Любащенко. – Київ: ПОЛІС, 1996. – (2-е вид., доп. і випр.).

2. Власовський І. Нарис історії української православної церкви [Електронний ресурс] / І. Власовський – Режим доступу до ресурсу: <http://www.hram.kiev.ua/index.php?mode=books&cat=6>.

3. Боцяновський В. Ф. Русские вольнодумцы XIV-XV вв. / В. Ф. Боцяновський. – Харьков: Новое слово, 1896. – 170 с.

4. Чижевський Д. Історія української літератури / Дмитро Чижевський. – Тернопіль: Феміна, 1994.

5. Бегунов Ю. К. Ян Гус и восточное славянство (По материалам новонайденного источника) / Ю. К. Бегунов // Труды Отдела древне-русской литературы. / Ю. К. Бегунов., 1996. – С. 49.

6. Лаврентий И. Гуситская хроника / из Бржезовой Лаврентий. – Москва: АН СССР, 1962.

7. Наливайко Д. Гуситський рух і Україна. / Д. Наливайко // З історії чесько-українських зв'язків. Хроніка / 1999. – С. 76–88.

8. Грушевський М. Історія української літератури / М. Грушевський. – Київ: Либідь, 1995. – 135 с. – (1).

9. Флоровський А. В. Чехи и восточные славяне / А. В. Флоровський. – Прага, 1935. – 415 с. – (1).

10. Тимошук О. В. Паростки європейського протестантизму у Великому князівстві Литовському (XIV— поч. XVI ст.) / О. В. Тимошук

// Філософські науки. / – (26). – С. 264.

11. Любащенко В. Історія протестантизму в Україні / В. Любащенко. – Львів, 1995. – 92 с.

12. Грушевський М. Історія української літератури / Київ: Либідь, 1995. – 352 с. – (5 кн. 2).

13. Grabowski T. Literatura Braci czeskich w Polsce XVII w / Grabowski. – Lwów, 1938. – 12 s.

14. Мітюров Б. Н. Педагогічні ідеї Яна Амоса Коменського на Україні: [монографія] / Б. Н. Мітюров. – К.: Рад. школа, 1971. – 107 с.

15. Франко І. Студії над українськими народними піснями / І. Франко // Зібрання творів. / 1984. – С. 38–45.

16. Jukaszewicz J. WiadomoŹi Historyczna o Dyssydentach / J. Jukaszewicz. – С. 173, 176, 184.

17. Jukaszewicz J. O koŹcioŹach Braci Czeskich w dawnej Wielkiej Polsce. / J. Jukaszewicz. – Poznań, 1835.

18. Цветаев Д. Памятники к истории протестантизма в России. / Д. Цветаев // Ч 1 / Д. М. Цветаев. – Москва, 1888. – С. 409–424.

19. Цветаев Д. Протестантизм и протестанты в России до эпохи преобразования: Историческое исследование Дм. Цветаева. / Д. Цветаев. – Москва: Унив. тип., 1890. – 794 с.

20. Krofta K. O braterskem de jepisectvi. / K. Krofta. – Praha, 1946. – 124 с.

21. Документи, объясняющие историю Западно-Русского края и его отношения к России и к Польше – Спб: Тип. Эдуарда Праца, 1865. – 658 с.

НЕРОБА

Віталій Володимирович

магістр філософії, науковий співробітник,
викладач Українського гуманітарного
інституту



AMORE ET STUDIO ELVCIDANDAE
 ueritatis haec subscripta disputabunt Vvittenbergae, Praesidete
 R. P. Martino Luthero, Artium & S. Theologiae Magistro, eius-
 demque ibidem lectione Ordinatio. Quare petit ut qui non pos-
 sunt uerbis praesentes nobiscum disceptare, agant id literis ab-
 sentes. In nomine domini nostri Iesu Christi. Amen.



Omnino & Magister noster Iesus Christus, di-
 cendo poenitentiam agite &c. omnem uitam si-
 delium, poenitentiam esse uoluit.
 Quod uerbum poenitentiae de poenitentia sacra-
 mentali (i. confessionis & satisfactionis quae
 sacerdotum ministerio celebratur) non po-
 teit intelligi.

- iij Non tamen sola intēdit interiorē; immo interior nulla est, nisi
 foris operetur uarias carnis mortificationes.
- iiij Manet itaq; poena donec manet odium sui (i. poenitentia uera
 intus) scilicet usq; ad introitum regni caelorum.
- v Papa non uult nec potest, ullas poenas remittere; praeter eas,
 quas arbitrio uel suo uel canonum imposuit.
- vj Papa nō potest remittere ullam culpā, nisi declarādo & appro-
 bando remissam a deo. Aut certe remittēdo casus reseruos
 sibi, quibus contēptis culpa prorsus remaneret.
- vij Nulli prorsus remittit deus culpam, quia simul eum subijciat
 humiliatum in omnibus sacerdoti suo uicario.
- viii Canones poenitentiales solū uiuentibus sunt impositi; nihilq;
 mortuis, secundū eosdem debet imponi.
- ix Inde bene nobis facit spiritus sanctus in Papa; excipiēdo in sus-
 ceptis semper articulum mortis & necessitatis.
- x Indocēte & male faciūt sacerdotes ij, qui mortuis poenitēcias
 canonicas in purgatorium referunt.
- xj Zizania illa (i. imbecillitas) in purgatorio non nascitur.
- xij Olla poena contēpti non potest ante absolutionem imponi
 nebanitur, tanq; tentamenta uerae contritionis.

- xij Morturi, per mortem omnia soluunt, & legibus canonū mor-
 tui tam sunt, habentes iure earū relaxationem.
- xiiij Imperfecta sanitas seu charitas morturi, necessario secum fert
 magnū timorem, tūtoq; maiore, quāto minor fuerit ipsa.
- xv Hic timor & horror, satis est, se solo (ut alia taceam) facere poe-
 nam purgatorij, cum sit proximus desperationis horrori.
- xvj Videntur, infernum, purgatorium, caelum differre; sicut despe-
 ratio, prope desperationem, securitas differunt.
- xvij Necessarium uidetur animabus in purgatorio sicut minui hor-
 rorem, ita augeri charitatem.
- xviii Nec probatū uidetur ullis, aut rationibus, aut scripturis, q; sint
 extra statum meriti seu augendae charitatis.
- xix Nec hoc probatū esse uidetur, q; sint de sua beatitudine certae
 & securae, saltem oēs, licet nos certissimū simus.
- xx Igit̄ Papa per remissionē plenariā omnium poenarū, non simpli-
 citer omnia intelligit, sed a seipso tūmodo impositarū.
- xxj Errant itaq; indulgentiarū praedicatores ij, qui dicunt per Pa-
 papae indulgentias, hominē ab omni poena solui & saluari.
- xxij Quia nullam remittit animabus in purgatorio, quā in hac ui-
 ta debuissent secundum Canones soluere.
- xxiij Si remissio ulla omnium omnino poenarū pōt alicui dari; certū
 est eam nō nisi perfectissimis, i. paucissimis dari.
- xxiiii Falli ob id necesse est, maiorem partē populi; per indifferentē
 illam & magnificam poenae soluta promissionem.
- xxv Qualē potestatem habet Papa i purgatorij gñaliter talē habet
 quibet Episcopus & curat̄ in sua dioecesi, & parochia spāliter.
- i Optime facit Papa q; nō potestatem clauis (quā nullam habet)
 sed per modum suffragij, dat animabus remissionem.
- ij Hominē praedicant, qui statim, ut factus nūmus in cistam tin-
 nient, euolare dicunt animam.
- iiij Certū est nūmo in cistam tinniente, augeri quæstum & auari-
 tiam, sed non in cistam tinniente, auari-
 tiam dei solius.
- v Nullus securus est de ueritate suae contritionis; multo minus

Социніанство: основи вчення та його поширення в Україні

Реформація, започаткована діяль-
 ністю німецького теолога Мар-
 тіна Лютера, поширилась далеко за межі
 самої Священної Римської імперії німець-
 кої нації. При цьому, лютеранська форма
 не залишилась єдино можливою. Виступ
 Лютера надихнув й інших детально ви-
 вчати Святе Письмо, проповідувати його
 та переосмислювати більш ранні релігійні
 пошуки, які були у часи Середньовіччя за-
 тавровані як «ересь».

Одним із нових напрямів, інспірованих
 Реформацією, стало соцініанство. Соці-
 ніанство є однією з гілок антитринітарно-
 го (аріанського) напрямку християнської
 релігії, засновником якої став Фаусто Со-
 ццині (1539 – 1604). Спільним для всіх
 антитринітаріїв є заперечення одного з

основоположних християнських догматів
 – Трійці. Вони вважають, що Богом є лише
 Бог-Отець, у той час як Ісус Христос є єди-
 нородним Сином Божим, проте тварною
 істотою, на противагу Богу. Соцініанське
 вчення мало свої особливості у порівнянні
 як з традиційними християнськими кон-
 фесіями (православ'ям, католицизмом),
 так і з іншими протестантами. Наведемо
 основні положення соцініанського вчен-
 ня, відповідно до Раківського катехізису
 (1605) [1], єдиного повного зводу соціні-
 анського вчення:

1. Невизнання Трійці. Божественність
 Христа повністю не заперечується, проте
 він не є єдиносущним з Богом, але створе-
 ну істотою, єдинородним Божим Сином,
 через котрого діяв Бог.

2. Єдине джерело віри – Святе Письмо. Уся традиція (твори Отців Церкви, Передання тощо) необов'язкова християнину, а радше шкідлива.

3. Людина має осягати Святе Письмо і вірою, і розумом.

4. Тлумачення Святого Письма та релігія загалом мають бути раціональними, не суперечити логіці та здоровому глузду людини. Якщо щось є незрозумілим людині, то не є істиною, якої навчає Святе Письмо.

5. Заперечення значення будь-якої релігійної атрибутики та символіки (ікони, хрести, релігійні свята).

6. Хрещення людина має приймати у дорослому віці.

7. Людська душа смертна і помирає разом із тілом.

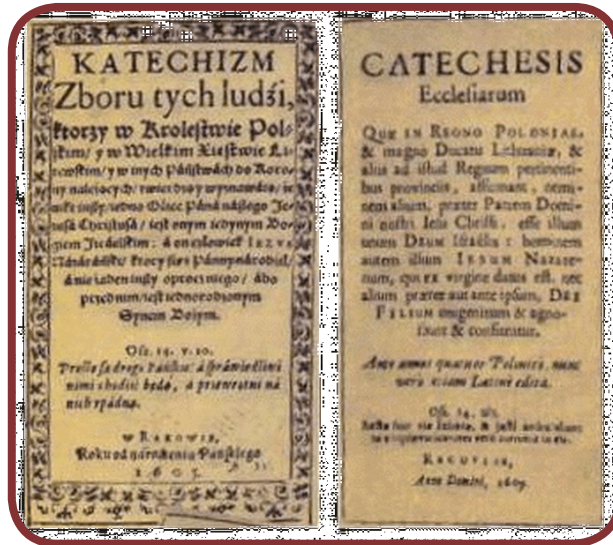
8. Людина має бути освіченою, бо розумом вона осягає Бога. Тому освіта та заснування освітніх закладів є пріоритетними для громади.

9. Людина від природи є однаково схильною і до зла, і до добра.

На початку XVII століття головним осередком руху соцініан стало містечко Раків у Малій Польщі. Його активна діяльність припадає на період з 1600 р. по 1638 р. У цей час в Ракові проводились синоди соцініан, було засновано школу – так звану Раківську академію, відому та шановану далеко за межами містечка. До академії з'їжджались учні з різних країн Європи. Навчались у ній і українці. Там викладали латинську, французьку, німецьку, польську мови, основи логіки, етики, риторики, політики, математики та природничих наук. Соцініани заснували при академії і

друкарню, яка належала Себастьяну Стернацькому. За майже сорок років її діяльності Стернацький видав 246 найменувань.

Однак 1638 рік став останнім у діяльності Раківської академії. Студенти-соцініани, вороже налаштовані до будь-якої релігійної символіки, яку вони вважали за язичницьку, сплюндрували придорожній хрест. Католицьке духовенство,



скориставшись цим випадком, домоглося закриття академії. Коли Раківський осередок соцініанства було ліквідовано, значна кількість його учасників – як студентів, так і проповідників, переїхала на Волинь [2], де їх прийняла шляхетська родина Чапличів – Юрій, Андрій та Олександр. У такий спосіб новим центром соцініанства стало містечко Кисилин (сьогодні село Локачинського району Волинської області).

Вперше Кисилин згадується вже як містечко у документі від 1451 року, укладеному під час продажу Кисилина Петру Линевичу Кердею Мильському, волинському землянину [3, с. 13]. На початку XVII століття Кисилин залишався у власності родини Чапличів-Шпановських гербу Кердея. Вже з 1612 р. тут діяла громада соцініан, а у 1614 р., знову-таки за підтримки Чапличів, було засновано соцініанську школу. Її очолив Євстафій Гізель (Остап Кисіль), письменник, геленніст, поліглот. Його вважають автором полемічного твору «Антапологія», в якому Гізель критикував унію православних та католиків. Не менш значним є його переклад із грецької «Наслідвання Христу», що вийшов друком 1626 р.,

авторства нідерландського містика Фоми Кемпійського, головного ідейного натхненника руху «Нового благочестя», протечі Реформації.

Після розформування центру у Ракові 1638 р., Кисилінська школа перетворила на академію стараннями видатних социніанських викладачів – Матвія Твердохліба, Луки (Юхима) Рупневського та Якова Гриневич-Гіжановського. Тоді ж засновано філія Кисилінської академії в іншому містечку на землях Чапличів – Береську (Березьку). Основою програми Кисилінської академії

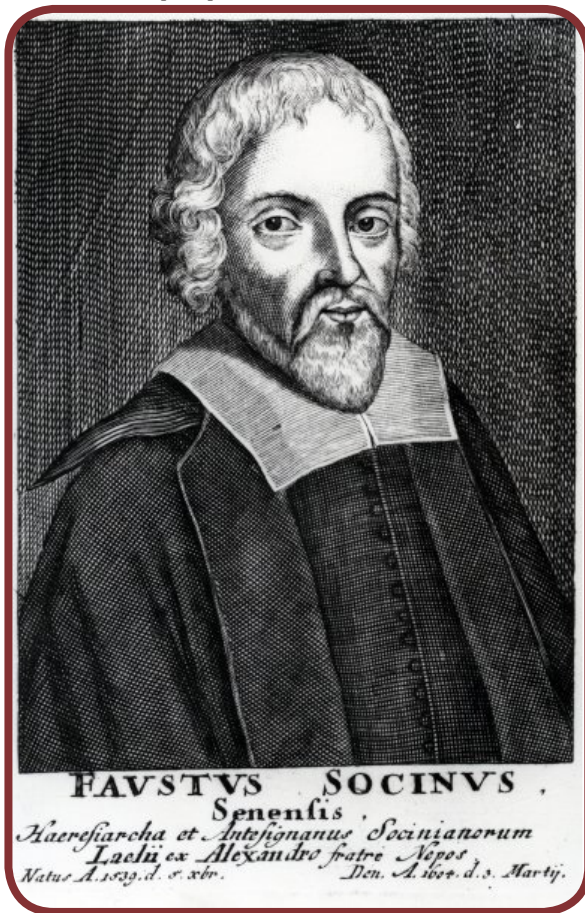
нано із поглибленим вивченням латини та грецької мови, а також основ віровчення.

Отже, основними напрямками діяльності релігійного та культурного социніанського осередку в Кисиліні стали вже традиційні для послідовників Фаусто Социні освіта, книгодрукування, проведення синодів та активна проповідницька діяльність. Проте такий розквіт протестантського осередку у межах Контрреформаційної Речі Посполитої не міг не звернути на себе увагу католицького духовенства та близької до нього шляхти. З кінця 30-тих років XVII ст. активізується та переслідування протестантів. До репресивних дій щодо некатоліків долучилась і королівська влада. Тому вже в 1640 р. розпочинається судовий процес проти Чапличів, спрямований на знищення осередку социніанства у Кисиліні.

Головним звинуваченням луцького католицького єпископа Анджея Гембіцького та володимирського декана Станіслава Урбановича проти Чапличів стало те, що шляхтичі підтримують «заборонену сеймовими і трибунальськими рішеннями аріанську секту» [4] та надають притулок «аріанським», тобто социніанським, діячам з інших міст. Судовий процес тривав аж до 1644 р., коли люблінський трибунал оголосив свій суворий вирок. Відповідно до нього Чапличі мали вигнати сповідників социніанства з Березька та Кисиліна, розформувати социніанські школи та громади. 1645 р. на Луцькому сеймику волинські шляхтичі протестували проти рішення Люблінського трибуналу, однак безуспішно.

Часи відносної свободи дії для шляхтичів на власних землях вже були позаду. Юрію Чапличу та іншим проповідникам социніанства оголошено «інфамію» – позбавлен-

1578 рік: Видання одного з ключових трактатів Фаусто Социні «De Jesu Christo Servatore»



був традиційний для гуманістичних шкіл трівіум – граматики, діалектики (логіки) та риторики. Ці основні дисципліни поєд-

ня шляхетської честі, що в межах кордонів Речі Посполитої вело до позбавлення будь-яких прав та, як наслідок, екзилу. В умовах посиленого тиску з боку королівської влади три социніанські діячі змушені були виїхати з Кисилина. Однак кисилинсько-береська громада існувала до кінця 1650-х років [3, с. 30]. Зрештою, Чапличі до 1658 р. оскаржували винесені вироки. Однак, незважаючи на їхні зусилля, за рішенням трибуналу, социніанські школи та осередок загалом було розформовано остаточно.

Хронологія поширення социніанства у Речі Посполитій:

1578 р.: переїзд Фаусто Соцціні до Польщі, де він активно починає проповідувати своє вчення. Згодом більшість польських антитринітаріїв стали социніанами.

1578 р.: видання одного з ключових трактатів Фаусто Соцціні «De Jesu Christo Servatore».

1600 – 1638 рр.: діяльність Раківської социніанської академії та социніанської друкарні, заснованої Себастьяном Стернецьким (у період з 1602 р. по 1638 р. там було видано 246 книг).

1600 – 1638 рр.: проведення 44 социніанських синоди у Ракові.

1605 р.: видання Раківського катехізису, який став социніанським сповіданням віри.

1612 р.: заснування кисилинського осередку социніанства (молитовна громада) під покровительством шляхтичів Чапличів.

1614 р.: відкриття кисилинської социніанської школи, першим ректором якої став Остап Кисіль (Євстафій Гізель).

1638 р.: закриття Раківської академії, друкарні та громади.

1638 р.: перетворення Кисилинської школи на академію стараннями видатних педагогів Матвія Твердохліба, Якова Гриневича, Луки Рупневського. Заснований філіал академії у Березьку (Береську) та

друкарня у Кисилині.

1638 – 1640 рр.: три з'їзди (синоди) социніан у Кисилині. У кожному брало участь до 3 тис. чоловік із різних куточків Речі Посполитої та Європи.

1644 р.: Люблінський трибунал наказав Чапличам закрити всі школи та молитовну громаду і сплатити пеню за розповсюдження «еретичного» вчення.

1647 р.: вийшла сеймова постанова з приводу видання социніанином Шліхтичем «Сповідання віри». Автора засуджено до смертної кари. Социніани мали закрити всі друкарні та школи. Збереження та розповсюдження социніанських творів каралось вигнанням із країни та конфіскацією майна.

1650-ті роки: остаточна заборона та знищення Кисилинського социніанського осередку. Вишоватий та інші проповідники социніанства мігрували у більш толерантні Нідерланди та інші європейські країни.

1658 р.: польський сейм ввів смертну кару за сповідання социніанства.

1. Katechizm [Електронний ресурс]. – 1619. – Режим доступу до ресурсу: https://uupl.files.wordpress.com/2010/10/katechizm_rakowski2.pdf.

2. Нічик В. М. Гуманістичні і реформаційні ідеї на Україні (XVI - початок XVII ст.) / В. М. Нічик. – Київ: Наукова думка, 1990. – 113 с.

3. Сокол В. Нариси історії містечка-села Кисилин / В. Сокол // Волинські Старожитності. – С. 13.

4. Історія української культури. У 5 Т – Київ: Наукова думка, 2001. – 503 с. – (2).

5. Сокол В. Нариси історії містечка-села Кисилин / В. Сокол // Волинські Старожитності. – С. 30.

КОВБАСЮК
Стефанія Андріївна

кандидат історичних наук, історик 1-ої
 категорії НДЧ історичного факультету КНУ,
 асистент кафедри історії мистецтв



Kisielin 1916.



Протестантизм в місті Кисилін

У XVII ст. Кисилін (зараз село Локачинського району Волинської області) був одним із найвідоміших центрів протестантизму на Волині, важливим осередком освіти і науки. Адже в Кисиліні був один із центрів релігійного та просвітницького руху социніан – течії в протестантизмі, що дістала назву від свого засновника італійця Фаусто Соціні (1539–1604). Социніани турбувалися про загальнодоступні школу та освіту, що приваблювало широкі верстви населення, социніани засуджували також використання зброї, виступали проти смертної кари. Прихильники социніанства приділяли увагу проповіді і колективному читанню Біблії. Вони прийшли до висновку, що розум стоїть над вірою і Біблію можна вважати джерелом істини лише тоді, коли вона не суперечить розуму. Тому вони від-

кидали християнські догмати Трійці та боготвілення, заперечували існування пекла, первородного гріха тощо.

У Кисиліні з 1612 р. існувала социніанська громада під покровительством родини Киселів, була заснована протестантська святиня. Із 1614 р. тут уже працювала школа социніан. Перший її ректор – Остап Кисіль (Євстафій Гізель), імовірний автор полемічного твору «Антапологія...», в якому критикувалась ідея унії православних із католиками, автор виступав вуролі захисника православ'я (та й не дивно: пропагандистський наступ католицької церкви вівся як щодо православних, так і серед протестантів). Гізель належав до високоосвічених людей, володів багатьма мовами. Йому приписують переклад грецькою мовою книжки Томи (Фоми) Кемпійського «Про наслідування Христу», що поба-

чила світ 1926 р. у Франкфурті-на-Одері (Німеччина).

Після того, як влада 1638 р. закрила знаменитий центр социніанства в м. Ракові (Мала Польща), значна частина социніанських лідерів переїхала на Волинь, де підтримку їм надали шляхтичі Юрій, Андрій



та Олександр Чапличі. Головним їхнім осередком стало містечко Кисилин, на той час – власність цих шляхтичів.

Завдяки социніанським педагогам Матвію Твердохлібу, Якову Гриневичу-Гіжановському (Яну Трембіцькому) та Луці (Юхиму) Рупневському Кисилинська школа після ліквідації Раківського центру перетворилась у вищий навчальний заклад (академію) з філією в Береську (тепер – село в Рожищенському районі Волинської області). Її вважають однією з перших вищих шкіл на теренах України. Як свідчать документи, тут навчалися молоді люди різних станів. Рівень студій в академії був достатньо високий; окрім класів поетики й риторики, в ній існував ще один вищий клас, у якому вивчали філософію й теологію. Діяльність школи сприяла піднесенню рівня науки та освіти на Волині у XVII ст.

Вважається, що до Кисилинської академії причетний Андрій Вишоватий (1608–1678), онук Ф. Социна і один із провідних ідеологів пізнього социніанства. Наприкінці 30-х років, у 40-х роках XVII ст. він пе-

ребував на Волині, виступав перед своїми одновірцями, був пастирем школи в Кисилині. Вишоватий відомий як автор теологічного твору «Релігія, відповідна розуму», що був своєрідним гімном людині, її розуму й природним здібностям. В цьому творі запропоновано концепцію «розумної релігії». Пізніше її використали представники французького просвітництва, а в період Великої французької революції навіть запроваджено культ розуму.

У 1638 р., 1639 р. та 1640 р. в Кисилині відбувалися социніанські з'їзди, на яких було до трьох тисяч осіб! Сюди приїздили представники громад не лише зі всіх куточків Речі Посполитої, а й з інших країн. Соціальний склад громади социніан не був однорідним. Провідна роль належала шляхтичам, але членами були й міщани. Серед останніх социніани вели активну пропаганду. Покровителя социніанства на Волині й водночас власника Кисилина, Юрія Чаплича, звинувачували в тому, що він «деяких попів грецької релігії та підданих, дозволяючи їм вільність від всіляких робіт, на ту блюзнірську секту... приводив та привів». Реєстр кисилинсько-берестської социніанської громади

У Кисилині народився один із найвідоміших польських социніанських поетів Якуб Теодор Трембіцький

свідчив, що до її складу, окрім шляхтичів, входили міщани українського походження і навіть деякі селяни.

У Кисилині народився один із найбільш відомих польських социніанських поетів Якуб Теодор Трембіцький (1643 – 1720

рр.). Він уклав об'ємну збірку поетичних текстів польських авторів XVI–XVII ст., зокрема творів авторів-социніан. Цю збірку можна вважати антологією поезії польського ренесансу й раннього бароко. До цієї ж антології ввійшли твори й самого Я. Трембіцького.

Після того, як социніани перенесли свій центр із Ракова до Кисилина, католицьке духовенство Волині розпочало дуже активну боротьбу з ними. Зокрема, 1640 р. було подано скаргу на Чапличів із звинуваченням їх в організації социніанських шкіл та вільній проповіді свого вчення. 1644 р. Люблінський трибунал наказав Чапличам закрити засновані школи та громади на Волині. Тривалий час вважалося, що кисилинсько-берестський осередок социніан було ліквідовано саме цього року. Насправді він, як встановив Я. Тазбір, проіснував до кінця 50-х років XVII ст. До того ж часу, очевидно, й проіснувала Кисилинська академія. Слід відзначити, що наприкінці 1640-х – на початку 1660-х років в Речі Посполитій відбувається активний наступ на социніан, що супроводжувався закриттям всіх социніанських друкарень і шкіл, позбавленням социніан правового захисту, вигнанням прихильників цього віровчення за межі країни. Наступ католицької церкви, що спиралась на підтримку влади, можна вважати основною причиною припинення існування социніанської громади в Кисилині. Слід враховувати також вороже ставлення з боку повстанців, що діяли під проводом Б. Хмельницького, до неправославних, особливо шляхтичів.

Таким чином, протестантизм у Кисилині представлено социніанством – раціоналістичною течією, що відкидала важливі християнські догмати. Социніанська громада містечка, незважаючи на своє короткотривале існування (1612–1650-рр. XVII ст.), справила позитивний вплив на розвиток освіти і науки на Волині, сприяла впровадженню стандартів європейської

гуманістичної школи. Тут діяв вищий навчальний заклад – знаменита Кисилинська академія. Социніани, що були пов'язані з Кисилином, зробили також помітний вклад у релігійно-філософську думку та літературу XVII ст. про що свідчать їхні твори, згадані в цій статті.

1. Дем'янов В. Протестантські храми на Волині від найдавніших часів до сьогодення / В. Дем'янов, П. Ричков // Записки наукового товариства імені Шевченка . Т. ССXLIX. Праці комісії архітектури та містобудування. / В. Дем'янов, П. Ричков. – Львів, 2005. – С. 163–176.

2. Кисилин. [Електронний ресурс] / Кисилин – Режим доступу до ресурсу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D0%B8%D1%81%D0%B8%D0%BB%D0%B8%D0%BD..>

3. Кралюк П. Кисилинська академія — одна з перших вищих шкіл [Електронний ресурс] / П. Кралюк – Режим доступу до ресурсу: <http://incognita.day.kiev.ua/kisilinska-akademiya-odna-z-pershix-vishhix-shkil.html..>

4. Кралюк П. На межі віри та розуму. Социніанство на Волині та Київщині [Електронний ресурс] / П. Кралюк – Режим доступу до ресурсу: http://gazeta.dt.ua/SOCIETY/na_mezhi_viri_ta_rozumu_sotsinianstvo_na_volini_ta_kiyivschini.html..

5. Любащенко В. Й. Історія протестантизму в Україні [Електронний ресурс] / В. Й. Любащенко – Режим доступу до ресурсу: http://anabaptist.ru/obmen/hystory/ist1/files/books/book_005/0100_t.html..

6. Социніанство [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Социніанство>.

7. Яковенко Н. М. Протестантські і католицькі школи. Замойська академія [Електронний ресурс] / Н. М. Яковенко – Режим доступу до ресурсу: <http://litopys.org.ua/istkult2/ikult239.htm>.

ДРОБОТЬКО
Тарас Валентинович

Вчитель історії,
КЗ "Луцька вечірня (змінна) школа
Луцької міської ради"





Лютеранство в Україні

Лютеранство – один з основних напрямів католицизму, що виник під час Реформації у XVI ст. в Німеччині на основі вчення М. Лютера (1483–1546 рр.). Відкидає папську владу, а єдиним авторитетом визнає Святе Письмо – Біблію. Основна теза – виправдання тільки вірою, що дарується людині безпосередньо Богом, без посередництва церкви. Головну увагу лютерани приділяють не обрядам, а проповідям. У них спрощений культ, відсутнє протиставлення духовенства мирянам, чернецтво, целібат, визнаються лише два таїнства (хрещення та причастя), відсутній культ Богородиці, святих, ангелів, ікон та ін.

В Україні лютеранство відоме з 30 – 40-х років XVI ст. на Волині, Галичині, Київщині, Поділлі, Побужжі. До цієї течії належали деякі представники української шлях-

ти (Радзивілли). Центрами лютеранських впливів на Україну були Вільно, Краків, Люблін. Лютеранство, яке пропагували переважно німецькі місіонери і німецькою мовою, насамперед, через німецьку літературу і проповідь, поступово поширювалося і на українських землях.

Національний характер лютеранства визначив особливості його соціального складу. Воно охоплювало купецькі, міщанські та ремісничі стани, тобто ті, що переважали серед німців-колоністів, які мешкали, здебільшого, у містах – головних центрах реформаційних рухів Західної та Східної Європи. За переліком протестантських осередків, складеним М. Грушевським, в Україні у XVI–XVII ст. лютеранські громади діяли у Львові (однак, є „тільки глуха згадка“), Венгрові, Мордах, Нурці та Найдорфі на Берестейщині, Язлівці на Поділлі.

Широкої підтримки місцевої шляхетської верхівки в Україні лютеранство не отримало. У XVI–XVII ст. лютеранські осередки існували на Закарпатті. Тут конфесія досягла певних успіхів, отримуючи сприяння угорських та румунських володарів.

Принципово новий етап проникнення лютеран на українські землі принесла епоха Катерини II та її колонізаційна політика, продовжена Олександром I. Німецькі колоністи, заохочені царським маніфестом від 22 липня 1763 р., утворили більше 300 колоній на півдні України – в Херсонській, Катеринославській та Таврійській губерніях, де виникли і численні лютеранські громади зі своїми церквами.

У другій половині XIX ст. в результаті другої імміграційної хвилі такі громади також масово з'явилися у Київській, Подільській і Волинській губерніях. У всіх вищеназваних адміністративних одиницях Російської імперії на початку XX ст. існувало 1093 німецькі колонії, більшість мешканців яких, а саме до загальної кількості, сповідували лютеранство. Цього часу лютеранські громади функціонували не лише в сільській місцевості. 1767 р. провели своє перше богослужіння лютерани Києва, 1768 р. – Харкова. В Одесі така громада конституювалася 1803 р.

Єдині правові основи існування і загальні богослужбові правила дав лютеранам «Закон про євангелічно-лютеранську церкву в Росії» від 28 грудня 1832 р. Цього ж року розроблено Статут євангелічно-лютеранської церкви Росії, який чітко регламентував її діяльність. Згідно з цими документами, всі лютеранські громади об'єднувалися в єдину церкву, на чолі якої стояла Генеральна консисторія. За посередництвом міністра внутрішніх справ остання підпорядковувалася імператору.

У складі Генеральної консисторії було й так зване «Особливе засідання» для реформатських громад. У віданні Генеральної консисторії перебувало вісім консисторіальних округів, які очолюва-



ли генерал-суперінтенданти. Консисторії склалися з пробств, а ті в свою чергу – із парафій. Діючі на українських землях лютеранські парафії входили до Санкт-Петербурзького і Московського (Харківська губернія) консисторіальних округів. Загалом у двох південноросійських пробствах євангелічно-лютеранської церкви Росії налічувалося 43 парафії, багато з яких склалися з кількох громад.

Новий закон забезпечив лютеранській церкві державну підтримку та сприяв розвитку форм солідарної підтримки сильними громадами слабких. Він дав потужний поштовх будівництву лютеранами культових споруд, освітніх та добродійних установ. У цьому ж напрямку діяла утворена 1859 р. «Допоміжна каса для євангелічно-лютеранських громад у Росії», котра також забезпечувала платню і пенсію духовенству та їх сім'ям у віддалених бідних громадах.

Власним коштом та частково за підтримки Генеральної консисторії німці-колоністи будували кірхи і молитовні будин-

ки не лише у містах (Одеса, 1827 р.; Київ, 1857 р.; Харків, 1896 р.), але нерідко і в колоніях. При громадах діяли школи, притулки, богадільні. У південних губерніях виникли сестринства євангелічних сестер милосердя, які поширили справу будівництва й утримання лікарень, притулків, будинків престарілих на численні німецькі колонії Півдня Росії, Північного Кавказу і Волги.

Вища церковна влада в парафії належала загальним зборам лютеран, які скликалися не рідше одного разу на рік. Постійним виконавчим органом стала церковна рада, яку очолювала світська особа – президент, пастор був її обов'язковим членом. Лютеранські богослужіння поділялись на громадські та приватні (духовні треби). Оскільки один пастор опікав велику кількість колоній, то в них він бував лише кілька разів на рік.

Характерною особливістю лютеранства серед німецьких колоністів було глибоке задоволення парафіян, коли вони могли самовіддано виконувати обов'язки, які диктувала їхня віра. Їм була притаманна релігійна терпимість. Також колоністська релігійність дуже тісно пов'язана з патріотизмом. На їх думку, опір владі був тожний безбожжю. «Любов колоністів до батьківщини, – зауважував російський дослідник початку ХХ ст. Я. Штах, – зосереджується, головним чином, на їх церкві. Такою є релігія колоністів, ця релігія селян, що стоїть набагато вище будь-якого віросповідання і будь-якої національності, і звертає на ці відмінності мало уваги, але при цьому до такої міри загартує характер, що колоніст віддає перевагу смерті, аніж легковажному ставленню до вищезгаданих святих для нього речей. Адже душу кожного народу можна найкраще пізнати за його ставленням до церкви і виконанням ним своїх релігійних обов'язків».

Перша світова війна ускладнила становище німців-лютеран у Російській імпе-

рії (до 700 тис. парафіян). Було прийнято низку постанов, які обмежили громадянські права і свободи осіб німецької національності з метою боротьби з «німецьким засиллям». З наближенням фронту 1915 р. їх було депортовано углиб Росії.

Після встановлення в Україні більшовицької влади і поширення на її територію антицерковних декретів становище лютеранської церкви докорінно змінилося. За статутом 1924 р. євангелічно-лютеранська церква СРСР складалася із 17 синодальних округів, у тому числі Волинського, Одеського, Запорізького і Харківського в Україні (станом на 1 січня 1928 р. в УСРР

Більша частина парафій залишилася без провідників через еміграцію, репресії, залишення пасторського служіння

було майже 63 тис. лютеран, які входили до 188 громад). Більша частина парафій залишилася без провідників через еміграцію, репресії, залишення пасторського служіння.

З весни 1929 р., тиск влади на релігійні організації посилювався. Постанова ЦВК і РНК «Про боротьбу з контрреволюційними елементами в керівних органах релігійних об'єднань» від 11 березня 1930 р. вимагала під час реєстрації органів церковного управління виключати з них куркулів та інших «ворожих владі осіб». Під таку категорію найчастіше потрапляли священнослужителі, кістери, проповідники. Розгорнулися арешти пасторів.

Зазвичай їм пред'являли звинувачення у контрреволюційній діяльності, шпигунстві, антирадянській пропаганді, зв'язках із закордоном. Одночасно з арештами священнослужителів закривали храми. На

початку 1930-х років лютеранська церковна організація в УСРР була практично зруйнована. Всі пробсти в країні було арештовано або заслано. На основі постанов політбюро ЦК КП(б)У (1935 р., 1936 р.) відбулося масове виселення німецьких господарств із прикордонної смуги. 1937 р. арештовано останніх пасторів, а 1938 р. закрито всі лютеранські парафії.

Традиції лютеранської церкви, закладені німецькими колоністами у ХІХ – на початку ХХ ст., у міжвоєнний період, знайшли своє продовження і розвиток на території Галичини та Західної Волині, які увійшли до складу Другої Речі Посполитої. На початку 1920-х років у Малопольщі (а це Західна і Східна Галичина) налічувалося 39 810 німців, з них 31 920 лютеран. Станом на 1931 р. у Волинському воєводстві проживало 46 883 німців, 94,1 % яких були лютеранами. У 1930-х роках із 27 тис. вірних, якими опікувалося найбільше у західноукраїнських землях протестантське об'єднання – Союз церков Аугсбурзького-гелівського сповідання, 89% склали німці, 7% – поляки, 4% – українці. Євангелістсько-лютеранські парафії на західноукраїнських землях, котрі склалися з кількох десятків канторатів, увійшли до складу Варшавської консисторії.

На західноукраїнських землях у 1920-і роки лютеранство починає поступово позбуватися рис національної релігії німців-колоністів. Група православних і греко-католицьких священників у 1926 р. об'єднала значну кількість вірних в Українську євангельську церкву аугсбурзького віровизнання, прямою спадкоємицею якої є сучасна Українська

лютеранська (Євангельська) церква. Вона налічувала 25 громад, чимало місій у Галичині та на Волині (Микитинці, Крехівці, Луцьк, Старі Богородчани, Камінна, Зарваниця, Антонівка, Побережжя та ін.). Основний осередок церкви діяв у Станіславі. Українським духовним провідником став пастор Теодор Ярчук. Будувалися церкви, діяли недільні школи, видавництво.

Початок Другої світової війни, німецько-радянські договори 1939 р. стали ще одним випробовуванням для німців-лютеран західноукраїнських земель. Відповідно домовленостей у грудні 1939 р. – січні 1940 р. більшість німців було репатрійовано до Німеччини. У результаті з історичної карти регіону зникла значна конфесійна група. На початковому етапі радянізації західноукраїнських земель зазнали репресій провідники українського лютеранства, що призвело до фактичного знищення церкви.

Відродження лютеранської церкви в Україні розгорнулося з проголошенням її незалежності. Сьогодні лютеранство представлене трьома основними конфесіями: Українською лютеранською церквою (42 організації), Німецькою євангелічно-лютеранською церквою (43 організації) і Шведською лютеранською церквою (с. Вербка, Херсонська обл.).

Також діє 18 організацій інших лютеранських церков. Окрім зареєстрованих лютеранські конфесії мають ще з десятків фактично діючих громад.

Свого часу лютеранство ототожнювалося здебільшого лише з німецькою меншиною, що мешкала на теренах України. Нині переважна більшість парафіян – українці,



а також представники інших національностей. Українське лютеранство має свою власну літургічну традицію, використовуючи у богослужіннях літургію Івана Златоуста. Лютеранська церква намагається активно долучатись до всіх релігійних та інших процесів, які відбуваються в Україні.

1. Багалеї Д. І. Колонізація Новоросійського краю і перші кроки його по шляху культури / Д. І. Багалеї. – Київ: Типографія Г. Т. Корчак-Новицького, 1989. – 115 с.

2. Бобылев А. Евангелічно-лютеранська церква / А. Бобылев, Г. Штриккер // Немці Росії: енциклопедія. / А. Бобылев, Г. Штриккер. – Москва: ЕРН, 1999. – (1). – С. 750–757.

3. Васильчук В. М. Німці в Україні. Історія і сучасність (друга половина XVIII – початок XXI ст.) / В. М. Васильчук. – Київ: Вид. центр КНЛУ, 2004. – 341 с.

4. Евангелічно-лютеранська Церква в Росії, Україні, Казахстані і Середній Азії. // Православна Енциклопедія / – Москва: Єгипет, 2008. – (17). – С. 15–28.

5. Євтух В. Б. Німці в Україні (1920–1990-ті роки) / В. Б. Євтух, Б. В. Чирко. – Київ: ІНТЕЛ, 1994. – 183 с.

6. Історія релігій в Україні: у 10-ти т. – Київ: Український видавничий консорціум, 2011. – 600 с. – (7).

7. Костюк М. П. Німецькі колонії на Волині (XIX – початок XX ст.) : монографія / М. П. Костюк. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2003. – 384 с.

8. Кулинич І. М. Нариси німецьких колоній в Україні / І. М. Кулинич, Н. В. Кравець. – Київ: Ін-т історії України НАН України, 1995. – 272 с.

9. Курило О. Лютерані в Росії: XVI–XX вв. / О. Курило. – Санкт-Петербург: Фонд «Лютеранське насліддя» World Wide Printing, 2002. – 400 с.

10. Кьон Н. Німці і німецька культура в Україні / Н. Кьон, Л. Новохатько, Е. Плеська. – Київ, 2003. – 176 с.

11. Лиценбергер О. А. Евангелічно-лютеранська церква в Російській історії (XVI–XX вв.) / О. А. Лиценбергер. – Москва: Фонд «Лютеранське культурне насліддя», 2004. – 544 с.

12. Лиценбергер О. А. Евангелічно-лютеранська церква і Радянське державство (1917–1938). / О. А. Лиценбергер. – Москва: Готика, 1999. – 432 с

13. Любащенко В. І. Історія протестантизму в Україні: Курс лекцій. / В. І. Любащенко. – Львів: Видавничий спілка «Просвіта», 1995. – 350 с.

14. Лютеранська церква в Радянській Росії (1918–1950 гг.) : Док. і матеріали – Москва: ІЗА, 1997. – 178 с.

15. Насліддя Лютера в Росії : К 400-літньому ювілею Реформації, відзначаємому евангел.-лютер. громадами в Росії – Москва: Готика, 2003. – 231 с.

16. Повторєва С. З історії реформаційних рухів у Західній Україні XVI ст. / С. Повторєва, В. Савельєв // Історія релігій в Україні: Праці XII-ї міжнар. наук. конф., м. Львів, 20–24 трав. 2002 р. / С. Повторєва, В. Савельєв. – Львів: Логос, 2002. – (1).

17. Повторєва С. Специфіка виховання в лютеранській традиції / С. Повторєва, В. Савельєв // Історія релігій в Україні: Матеріали IX Міжнар. конф., м. Львів, 11–13 трав. 1999 р. / С. Повторєва, В. Савельєв. – Львів: Логос, 1999. – (2).

18. Чирок С. В. Лютеранські колонії Південної України кінця XVIII – початку XX ст.: історико-демографічний аспект : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01 «Історія України» / Чирок С. В. – Дніпро, 2016. – 20 с.

19. Cichocka-Petrazycka Z. Żywioł niemiecki na Wołyniu / Cichocka-Petrazycka. – Warszawa, 1933. – 170 s.

НАДОЛЬСЬКА Валентина Василівна

доцент кафедри документознавства і музейної справи, Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки





Євангелічно-лютеранська церква Христа Спасителя у Луцьку

19 вересня 2017 р. євангелічно-лютеранській церкві Христа Спасителя у Луцьку виповнюється 110 років. Збудована німецькими колоністами колишнього повітового центру та навколишніх колоній впродовж 1906 – 1907 рр., вона залишається єдиною пам'яткою готичної архітектури Старого Луцька та єдиною культовою пам'яткою одного із напрямів протестантизму – лютеранства.

Питання спорудження нової кірхи у західній частині Волинської губернії виникло ще в кінці XIX ст. Воно було нерозривно пов'язане із розширенням створеного

тут у 1862 р. Рожищенської євангелічно-лютеранської парафії. Стрімке збільшення чисельності німецьких колоністів та колоній у цьому регіоні в 70-х – 80-х роках XIX ст., а також розкиданість їх на значній території призвели до того, що єдиний пастор, який був у містечку Рожище, вже не міг упоратися зі своїми обов'язками. Виникла гостра необхідність створення нових церковних адміністративних структур. Ними стали ад'юнктури: у 1891 р. – у Володимирі-Волинському, а в 1899 р. – у Луцьку.

Утворення Луцької ад'юнктури виклика-

ло необхідність придбати або ж побудувати приміщення для здійснення культової діяльності. Певний час використовувався звичайний житловий будинок, що, звичайно, не відповідало релігійним потребам громади. Тому невдовзі зайшла мова про будівництво нової кірхи, яка мала б стати центром релігійного життя і слугувала б усій новоствореній парафії.

Як згадував луцький пастор А.Кляйндинст у статті «25 років євангелічної кірхи у Луцьку», опублікованій 1933 р. у німецькомовній газеті волинських німців «*Wolhynischer Bote*» («Волинський вісник»), якийсь час колоністи не могли визначитись із населеним пунктом, де б мали будувати нову церкву. Справа в тім, що на території новоутвореного церковного округу таких було два: Луцьк і Торчин, кожен з яких претендував на першість у питанні будівництва. В кінцевому результаті вибір випав на Луцьк. Мотивували тим, що він розташований ближче до залізниці, ніж Торчин, а також тим, що саме у Луцьку є повітові адміністративні органи, з якими лютеранські священники повинні були б підтримувати тісні стосунки і узгоджувати різноманітні питання як в процесі підготовки, так і під час самого будівництва церкви.

Визначившись із містом, німцям довелося вирішувати питання з конкретним місцем будівництва. 21 січня 1902 р. Луцька міська дума ухвалила постанову, згідно якої лютеранській громаді для будівниц-

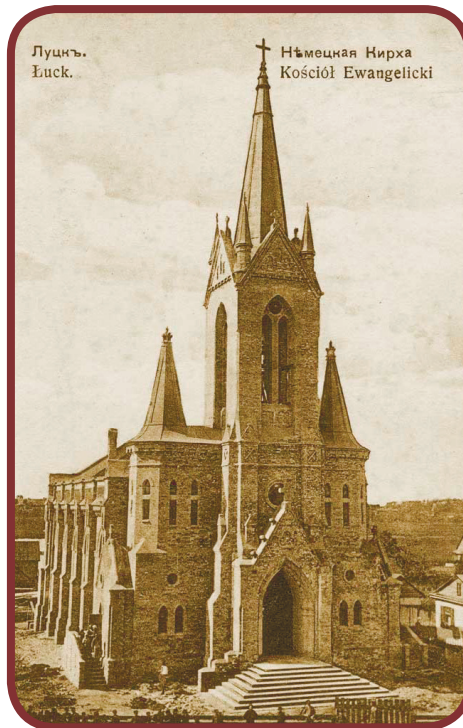
тва церкви виділено ділянку землі площею 600 квадратних сажнів на правому березі Стиру на місці колишнього кармелітського монастиря. Землю було надано безко-

21 січня 1902 р. Луцька міська дума ухвалила постанову, згідно якої лютеранській громаді для будівництва церкви було виділено ділянку землі площею 600 квадратних сажнів на правому березі Стиру на місці колишнього кармелітського монастиря.

штовно, але за умови вимощення бруківкою вулиці Кармелітської. Про виконання цієї умови луцькі лютерани відзвітували лише 8 червня 1905 р., а вже 24 червня лютеранська громада провела урочисту церемонію закладення наріжного каменя у фундамент майбутньої церковної споруди.

Автором проекту Луцької кірхи був архітектор Християн Байтельспахер (Christian Beutelspacher). Розробляючи план нової церковної споруди, він звернувся до давнього стилю готики, доволі вдало надавши кірсі характерний готичний силует стрункою і високою вежею над центральним входом і двома меншими з боків, використавши контрфорси для фасадів, стріловидні форми прорізів для перспективного порталю головного

входу та вікон, кольорові вітражі і т.п. Це не було відвертим копіюванням давніх витончених зразків, а лише гра на тему готики в межах вимог замовників початку ХХ ст. Тому цей стиль і назвали неоготикою.



Будівельний комітет очолював пастор Вальдемар Шлупп. До складу комітету входили найбільш впливові та заможні члени Луцької лютеранської парафії. Зав-

Побудова нового храму стала своєрідним знаком волевиявлення, дієздатності, впливовості та значимості лютеранської громади як в житті міста, так і всього повіту.

дяки ентузіазму та різнобічній допомозі прихожан церква була споруджена досить швидко – за неповних 15 місяців. Багато хто із колоністів безоплатно допомагав під час будівництва, виконуючи різні підсобні роботи. Деякі будівельні елементи нової споруди дарували місцеві заможні німці. Так, середнє вікно вітваря подарував Ю. Розенбаум – член церковної ради, стільці – Ф. Свобода, прикраси для вітваря – Л. Кляйндінст і Ф. Берендт. Тому загальна вартість будівництва такої об'ємної споруди за тими часами склала досить прийнятну суму – приблизно 43 000 руб.

Пропорційно й гармонійно церква прикрашена і всередині. На середньому вікні вітваря було видно зображення Христа із Торвальдсена. У храмі змонтували орган з 16-ма регістрами, виготовлений відомою органною фабрикою «Брати Рігер» із Єгерндорфа, що в Моравській Сілезії, вартістю 3000 рублів. До дня освячення на центральній вежі було встановлено великий, майже в людський зріст, дзвін із сталюого литва, привезений із німецького міста Бохума. Ходили чутки, що через деякі вади зовнішнього вигляду його вдалося купити за досить низькою ціною, всього за 1000 рублів.

На початок вересня 1907 р. будівництво нової кірхи в Луцьку було практично завершено. Освячення призначили на 19

вересня. Цей день став незабутнім святом не лише для задіяних у підготовці і в самому процесі будівництва, але й для всіх прихожан Луцької євангелічно-лютеранської ад'юнктури, для багатьох гостей, що приїхали на урочистість, і для представників інших конфесій, які проживали у повітовому центрі. Побудова нового храму стала своєрідним знаком волевиявлення, дієздатності, впливовості та значимості лютеранської громади як в житті міста, так і всього повіту.

Газета «Вольнская жизнь», що виходила тоді в губернському місті Житомирі, для висвітлення цих урочистостей на своїх сторінках відрядила до Луцька спеціального кореспондента. Він був настільки вражений від побаченого, що вирішив за потрібне написати не лише невеличку замітку про саме свято освячення нової кірхи, але й помістив у газеті цілу статтю про німців-колоністів на Волині, в якій спробував проаналізувати різноманітні аспекти їхнього життя та їхній вплив на розвиток регіону. Відкриття храму не означало



завершення всіх необхідних робіт. Завершення потребував внутрішній інтер'єр. Тому впродовж трьох років (1908–1911) художник Яків Штерн проводив у храмі оздоблювальні роботи.

У 1914 р. мирне життя було перервано Першою світовою війною. Більшість волинських німців-лютеран за наказом ви-

щого військового керівництва російської армії впродовж 1915-1916 рр. була примусово виселена до віддалених губерній імперії. Із всіх культових споруд Луцька у роки війни найбільше постраждала саме лютеранська кірха. В ній розташовувалися російські військові частини. Під час обстрілів міста було пошкоджено фасад, розбито більшість стільців і лавок, знищено орган, кольорові вікна вівтаря та інші

Відкриття храму не означало завершення всіх необхідних робіт. Завершення потребував внутрішній інтер'єр.

елементи інтер'єру.

Повернення волинських німців із заслання розпочалося вже у 1917 р. Час був дуже тяжкий. Господарства поселенців зруйновано, коштів для ремонту церкви не було. В залі для конфірмації, який розташовувався під будівлею кірхи, діяв шпиталь. Впродовж 1919–1921 рр. церква не мала постійного пастора і релігійні потреби громади почергово задовольняли священники з інших парафій.

З 1921 р. новим луцьким пастором став А. Кляйндінст. Саме він активно займався відродженням громадського життя в парафії у нелегкі повоєнні роки. З часом матеріальне становище волинських німців Західної Волині покращилось і з'явилися можливості для ремонту кірхи. Основні відновлювальні роботи відбувалися впродовж 1923 – 1924 рр. Почали із найнеобхіднішого: засклили вікна, відремонтували лавки, згодом відновили інтер'єр. 1927 р. поряд із церквою були споруджені пасторський будинок і одноповерхова будівля школи. Того ж року було придбано і змонтований новий орган [30]. 1937 р. відремонтували дах.

З середини 20-х і до кінця 30-х років ХХ ст. Луцька євангелічно-лютеранська кірха

стала найвпливовішим центром релігійного, культурного та громадського життя лютеран не лише Луцька і Луцького повіту, але й всієї Західної Волині. Взимку 1939 – 1940 рр. волинських німців за взаємною домовленістю німецького і радянського керівництва переселено із Західної (колишньої польської) Волині на територію окупованої Німеччиною Польщі в район Вартегау. Так закінчилася історія їхнього більш ніж 100-літнього перебування в цьому регіоні України. Але історія Луцької лютеранської кірхи не завершилася.

Після виселення колоністів кірху було закрито і вона довгий час стояла пустою. Храм почав повільно руйнуватися. У травні 1960 р. ураганом знесло центральний шпиль над нартексом – вхідним приміщенням. Це нанесло значної шкоди не лише будівлі, але й силуету всього старого міста. 1965 р. обговорювалась пропозиція реконструювати кірху під музей. Але ремонтні роботи відкладались. Пожежа 1972 р. знищила дерев'яну стелю і дах, пошкодила бокові шпилі, після чого їх розібрали зовсім. Лише 1974 р. почався капітальний ремонт кірхи, щоб використати будівлю для потреб Волинського обласного державного архіву. Внутрішній простір храму розділили перекриттями на поверхи. На них розмістили документальні фонди. 1981 р. місцева влада визнала кірху пам'ятником архітектури місцево-



го значення, вона отримала спеціальний паспорт.

У середині 80-х років, коли архів переїхав у нову будівлю, почали розробляти ідею реорганізації кірхи під органний зал. Незабаром розпочалися підготовчі

*Пропорційно й гармонійно
була прикрашена церква і
всередині. На середньому вікні
вітаря було видно зображення
Христа із Торвальдсена.*

заходи, під час яких виявлено залишки фундаментів колишнього кармелітського монастиря. Їх розібрали остаточно. У 1988 р. почалися ремонтні роботи, темпи яких через нестачу коштів були повільними. Незабаром місцева влада відмовилась від ідеї реконструкції будівлі під органний зал. Будівля стояла у напівзруйнованому стані.

23 липня 1990 р. рішенням Волинської обласної ради народних депутатів приміщення кірхи передано в оренду місцевій громаді євангельських християн-баптистів, що започаткувало новий етап її історії. Нові власники провели масштабні ремонтно-реставраційні роботи і 12 червня 1994 р. відбулося урочисте посвячення кірхи під назвою «Дім Євангелія». Унікальна пам'ятка архітектури нашого міста постала оновленою у всій красі і зажила новим життям. Вона знову зайняла своє органічне місце в архітектурному пейзажі Старого Луцька. Її стрункі готичні форми, що стрімко рвуться в небо, створюють незабутнє враження. Без неї силует старої заповідної частини міста безсумнівно втратив би притаманну йому гостроту, виразність, своєрідність і унікальність.

1. Волинская жизнь. – 1907. – 14 (27) сентября. – №267.
2. Державний архів Волинської області, Ф. 3, Оп. 1, Спр. 51; Ф. 296, Оп. 1, Спр. 1.
3. Зубчук К. В Луцьку буде орган // Радянська Волинь. – 1986. – 7 жовтня;
4. Князева Е. Е. Лютеранские церкви и приходы на Украине: исторический справочник. Ч.2. – СПб., 2003.
5. Колосок Б. В. Римо-католицькі святині Луцька. – К., 2004.
6. Костюк М., Колосок Б. Памятка протестантської архітектури Старого Луцька (До 100-річчя Луцької євангелічно-лютеранської кірхи) // Старий Луцьк: Науково-інформаційний збірник. Вип. IV. – Луцьк, 2008;
7. Костюк М. П. Німецькі колонії на Волині (XIX – початок XX ст.). – Тернопіль, 2003;
8. Костюк М.П. Євангелічно-лютеранська кірха в Луцьку. – Луцьк, 2010.
9. Лиценбергер О.А. Евангелическо-лютеранская церковь в Российской империи (XVI-XX вв.). – М., 2003;
10. Amburger E. Die Pastoren Der Evangelischen Kirchen Russlands: Vom Ende des 16. Jahrhunderts bis 1937. Ein biographisches Lexikon. Erlangen, Lüneburg 1998.
11. Hennig M. Die evangelisch-kutherische Kirche in Polnisch-Wolhynien: phre Geschichte, die Form ihres Dienstes und die Ausserungen ihrer Frommigkeit, Zentralkanzlei des Gustav-Adolf-Verein. Leipzig 1933.
12. Kleindienst A. 25 Jahre evangelische Kirche in Luzk // Wolhynischer Bote. – 1933. – Nummer 2; 8.
13. Kniefel E. Die evangelisch-ausburgischen Gemeinden in Poltn 1555-1939, Selbstverlag des Verfassers, Vierkirchen 1971.
14. Orłowicz M. Ilustrowany przewodnik po Wołyniu. – Łuck, 1929.
15. Schmidt H.-K. Die evangelisch-lutherische Kirche in Wolhynien. Marburg, 1992.
16. Teleżyński K. Łuck w czasie okupacji austriackiej // Ziemia Wolyńska. – Łuck, 1939;
17. Wolhynischer Bote. – 1933. – Nummer 2, 3.

КОСТЮК
Михайло Петрович

доцент кафедри інженерної педагогіки,
психології та українознавства
Луцького національного
технічного університету





Пізній протестантизм у Волинській губернії у другій половині XIX - на початку XX ст.: географія поширення

Друга половина XIX ст. стала поворотним етапом у релігійному житті України, що було пов'язано з активним поширенням на її теренах пізнього протестантизму (баптизму, адвентизму, євангельського християнства). Одним із великих осередків поширення ідей «духовної революції» стала Волинська губернія, що входила до складу Російської імперії. Для розуміння місця пізнього протестантизму на цих землях доцільно розглянути географію його поширення, проаналізувавши

розповсюдження баптизму, адвентизму та євангельського християнства і провівши диференціацію за національним складом.

Отож, інформацію про перші німецькі баптистські громади знаходимо у відомостях, поданих Волинським губернатором, а також у повідомленнях Готфріда Фредеріка Альфа у журналі «Місіонерський листок». Зокрема, відомо, що 1862 р. група із 40 баптистів на чолі з Матіасом Кельмом переїхала на Волинь з Царства Польського. Вони оселилися біля Сорочина, по-

близу Житомира [15]. 1863 р. на Волинь переїхав Готфрід Ф. Альф та оселився із громадою баптистів, чисельністю 300 чол. за 16 км від Сорочина в колонії Нейдорф. У травні 1864 р. було утворено громади в с. Сорочин та с. Горщик, а 1866 р. – офіційно створено громаду в Нейдорфі. Впродовж наступних двох років утворено громади в с. Луцинів (Рівненський повіт) та с. Протовка (Житомирський повіт) [14]. В 70-их роках XIX ст. виникли нові громади, здебільшого завдяки праці німецьких проповідників «серед своїх». Так, впродовж цього часу з'явилися баптисти в с. Коловерт (Рівненський повіт), Холосно і Тгорище (Житомирський повіт) [15]. Після проголошення 1879 р. баптизму віротерпимою сектою в Російській імперії значно зросла кількість громад, насамперед, завдяки активній діяльності як місцевих баптистських місіонерів, так і представників Німецького баптистського союзу (далі – НБС), а також завдяки новому потоку переселення німців на Волинь. Так, протягом 80-90-х років XIX ст. було утворено громади в Ново-Рудні та Мойсеївці (Новоград-Волинський повіт), Івановичах, хуторі Рудковського (Житомирський повіт), Порозовому (Острозький повіт). На початку XX ст. зареєстровано громади в Юстинівці, Житомирі, Пулині [14]. 1894 р. подано відомості про



*Готфрід Фредерік Альф –
піонер баптистського
руху на Волині*

наявність великої кількості баптистів у колоніях Максимівка, Варварівка та Рудня-Непоминуцівка Новоград-Волинського повіту. З повідомлень священика Стефана Шумковського дізнаємося, що послідовники баптизму проживали в кол. Топча Рівненського повіту [2, арк. 1 – 55]. Як бачимо в основному географія розміщення німецьких баптистських громад зосереджена в східній частині губернії (в Житомирському та сусідніх із ним повітах).

У відповіді на Циркуляр Департаменту духовних справ № 5700 від 2 червня 1910 р. «Про представлення відомостей про євангельсько-лютеранські, євангельсько-реформатські та відпавші від інослав'я баптистські громади», Волинський губернатор зазначав, що на початку XX ст. німецькі баптистські громади існували вже у 8 з 12 повітів губернії, зокрема в Луцькому (с. Рожище), Овруцькому (кол. Альбертовка, кол. Лісна, с. Горщик, с. Андріївка), Дубенському (кол. Лопавша, кол. Редкодуби), Новоград-Волинському (кол. Мойсеївка, кол. Ново-Рудня), Житомирському (кол. Холосно, с. Івановичі, кол. Сорочин, кол. Нова, кол. Пулини, кол. Вязовець, с. Протовна, хутір Рудковського, с. Топорище), Ізяславському (кол. Капітульщина), Острозькому (колонії Глупанин, Порозово, Новомильськ), Рівненському повітах (кол.

*Зокрема, відомо, що в 1862 р.
група із 40 баптистів на чолі
з Матіасом Кельмом переїхала на
Волинь з Царства Польського.
Вони оселилися біля Сорочина,
поблизу Житомира*

Луцинів, м. Костопіль, с. Пісків, с. Стара Любомирка, с. Берестовець, с. Маща, с. Нові Кургани, с. Пухова, с. Александрівка, с. Мар'янівка, с. Соломки, с. Сергіївка, с. Станіславівка, с. Перелисянка, с. Анелівка, с. Томашів, с. Домбровка, с. Дебриця, с. Воронка, с. Мидськ, с. Гутова, с. Каменка)



Освячення баптистського дому молитви у Нейдорфі, 16 вересня 1907 р.

[13, арк. 1 – 14]. 1912 р. було зареєстровано німецьку баптистську громаду в Черняхові, хоча про її існування відомо ще з 1890-их років [16].

Чеські баптистські громади з'явилися на Волині наприкінці 60-х років XIX ст. 1871 р. Київським генерал-губернатором О. Дондуков-Корсаковим було дозволено діяльність громади «євангелістів» у с. Куличів Володимир-Волинського повіту. У 1875 р. з 1500 чеських родин на Волині 84 сім'ї сповідували євангельське християнство і баптизм. Вони проживали в основному в Луцькому та Дубенському повітах (Губин, Будки Губинські, Йогожелиці, Підгайці, Лутгард) [17]. Як із відомостей благочинних округів, так і зі звітів губернської влади дізнаємося, що наприкінці XIX ст. існували чеські громади в с. Копич, с. Михалівка Рівненського повіту; с. Малин, с. Борохів, с. Звірів, Борейець Луцького повіту; с. Лупанин (чи Глупанин) Острозького повіту [10, с. 527-529; 11]. Чехи-прихильники баптизму були в с. Гульча-Урвени та Залісся Острозького повіту [12].

Українські баптистські громади почали формуватися наприкінці 70-их років XIX ст. Зокрема, невеличкі громади баптистів було засновано 1878 р. в с. Пекарщина, с. Горошки та с. Дашенка. Їх члени проповідували в навколишніх селах – Бражники та Чулнова [7]. На початку 1880-х років існували громади в с. Тудорів Острозького повіту та с. Синів Рівненського повіту [2, арк. 1-59]. Наприкінці XIX ст. громади баптистів були у с. Суємець Новоград-Волинського повіту [4, арк. 84]. На початку XX ст. поширення баптизму зафіксоване в с. Конотопи Заславського повіту, в с. Фасівська Рудня Житомирського повіту, група баптистів була в с. Смолдирево Новоград-Волинського повіту [6]. 1908 р. баптисти з'явилися у Житомирі і приєдналися до Пекарсько-Дашинської громади [5, с. 55].

Громади євангельських християн були засновані на Волині після легалізації російського євангельського руху. Деякі дослідники зазначають, що в 1902 р. у Дубно були євангельські віруючі. Припускаємо, що ці ідеї потрапили сюди завдяки відвідинам княгині Шувалової, члена Петербурзької громади євангельських християн, яка мала будинок у цьому містечку. Проте активно поширюватися євангельське вчення у Дубно і повіті почало лише після закінчення війни і входження цього



Дім молитви баптистів у Сорочині, збудований 1906 – 1910 рр. Фото 1920-х років



Баттистський дім молитви у с. Горцик, збудований на поч. ХХ ст. Фото 2003 р.

краю до Польщі завдяки діяльності місіонерів Жембровського, Олексія та Макарія Ничипоруків. [1]. 1908 р. утворилася громада євангельських християн в Ковелі. Її членами були вихідці з різних повітів Волинської губернії (Володимир-Волинський та Старокостянтинівський) та жителі білоруських земель (Кобринський повіт, Гродненська губернія), що дає підстави говорити, що волиняни поширювали ідеї євангельського християнства і там. 1913 р. Василем Гібеліндою, одним із навернених у Ковелі, було засновано громаду в Луцьку. Того ж року в м. Здолбунів переїхали місіонери-євангельських християн Григорій Руцький та Макарій Ничипорук. Їхня діяльність заклала основу для організації громади в цьому місті (zareєстрована 1916 р.). 1912 р. розпочалася місійна діяльність в м. Рівне, що пов'язана з іменем Устима Білици, який навернувся до євангельського християнства через віруючих Кам'янця-Подільського. 1915 р. існувала поліетнічна громада євангельських християн в с. Холосно [1].

Перші адвентистські громади на території Волинської губернії виникли у 80-90-ті роки ХІХ ст. На думку окремих дослідників, сюди також приїжджав відомий адвентистський місіонер Михайло Чеховський, і його місія мала успіх. Вже 1888 р. у селі Жарнувка, поблизу міста Дубно, виникла

перша місцева адвентистська група. Через два роки було засновано громаду під Луцьком [4; 9, с. 16-17, 26-27]. Її очолив Карл Рейвен, який приїхав із Таврійської губернії до місцевих колоністів. 1895 р. адвентистське вчення поширилося в Новоград-Волинському повіті серед німецьких колоністів завдяки діяльності Готліба Шульца, який проповідував в с. Недбаївка та сусідніх селах [8].

Отож, на початку свого становлення (1860-ті роки) у Волинській губернії пізньопротестантські громади з'являлися в німецьких та чеських колоніях Житомирського, Новоград-Волинського, Рівненського та Луцького повітів. Поширення пізньопротестантських ідей серед українського населення зумовило зростання громад та розширення їх мережі в губернії.

На початку ХХ ст. баптисти були у всіх повітах губернії.

На початку ХХ ст. баптисти були у всіх повітах губернії. Громади євангельських християн існували в Рівненському, Луцькому та Житомирському повітах. Діяльність адвентистів зафіксована в Новоград-Волинському, Острозькому та Дубенському повітах. Здебільшого пізньопротестантські громади організовувалися в селах, колоніях та хуторах. В містах громади з'явилися після проголошення віросповідних свобод 1905-1907 рр.

1. Гапонюк Л. А. Євангельський рух на Волині в документах і долях людей [Текст] / Л. А. Гапонюк, М. О. Пирожко, В. Г. Чайка – Луцьк: ХМ «Українська місія благовістя», 2009. – 448 с.

2. Державний архів Житомирської області (далі Держархів Житомирської обл.). – Ф.1,

оп. 22, спр. 1336, арк.1-55.

3. Держархів Житомирської обл. - Ф.1, оп 25, спр. 1688, арк. 84.

4. Жукалюк Н. История церкви христиан-адвентистов седьмого дня в Украине. [Текст] / Н. Жукалюк, В. Любашенко. - К.: Джерело життя, 2003.

5. История евангельско-баптистского движения в Украине: Материалы и документы / [Ред.кол. Головащенко С. И и др.]. - Одесса: Богомыслие, 1998. - 277 с.

6. Меры против распространения штундизма в с. Суемец Волынской губернии. [Электронный ресурс]: Документ / Евроазиатская Аккредитационная Ассоциация // История евангельского движения в Евразии. Материалы и документы. 1.0. - Одесса: EAAA, 2001. - 1 электр. Опт. диск (CD-ROM): цв; 12 см. - (Электронная христианская библиотека).

7. Начало евангельского движения на обширной (тогда) Волыни. [Электронный ресурс]: Документ / Евроазиатская Аккредитационная Ассоциация // История евангельского движения в Евразии. Материалы и документы. 1.0. - Одесса: EAAA, 2001. - 1 электр. Опт. диск (CD-ROM): цв; 12 см. - (Электронная христианская библиотека).

8. О распространении в д. Недбаевка мещанином Готлибом Шульцем адвентистского учения. [Электронный ресурс] Документ / Евроазиатская Аккредитационная Ассоциация // История евангельского движения в Евразии. Материалы и документы. 1.0. - Одесса: EAAA, 2001. - 1 электр. Опт диск (CD-ROM): цв; 12 см. - (Электронная христианская библиотека).

9. Парасей А. Ф. «Бедная, бросаемая бурею...». Исторические очерки к 110-летию юбилею Церкви адвентистов седьмого дня в Украине. [Текст] / А. Ф. Парасей, Н. А. Жукалюк. - К.: Джерело життя, 1997. - С. 16-17, 26-27.

10. Рапорт священников с. Квасилова Ровенского уезда Феодора Гейды и с. Дидыч Дубенского уезда Владимира Заха, на имя Высокопреосвященнейшего Антония, Ар-

хиепископа Волынского и Житомирского, от 21 сентября сего года за № 24 // Волынские епархиальные ведомости. - 1906. - № 30. - С. 527-529

11. Распространение баптизма среди чешских колонистов. [Электронный ресурс]: Документ / Евроазиатская Аккредитационная Ассоциация // История евангельского движения в Евразии. Материалы и документы. 1.0. - Одесса: EAAA, 2001. - 1 электр. Опт. диск (CD-ROM): цв; 12 см. - (Электронная христианская библиотека).

12. Сведения и расследование священника о распространении жителями п. Залесье штунды. [Электронный ресурс]: Документ / Евроазиатская Аккредитационная Ассоциация // История евангельского движения в Евразии. Материалы и документы. 1.0. - Одесса: EAAA, 2001. - 1 электр. Опт. диск (CD-ROM): цв; 12 см. - (Электронная христианская библиотека).

13. Державний історичний архів України у м. Києві. - Ф.442, оп.860, арк. 1-14.

14. Miller D. Volhynian Baptist Churches and Pastors 1864-1940. [Electronic resources] / Donald N. Miller // Point of access. - <http://www.inthemidstofwolves.com/articles/churchsandpastors.pdf> - Назва з екрану].

15. Miller Donald N. The german baptist movement in Volhynia [Electronic resources] / Donald N. Miller // Point of access - <http://www.inthemidstofwolves.com/articles/germanbaptistmovement.pdf> - Назва з екрану.

16. Šrajbr I. Čeští náboženští exulanti jejich život a působení baptistů mezi nimi v Polsku, na Volyni a na Ukrajině / I. Šrajbr. // Point of access. - <http://notabene.granosalis.cz/modules.php?name=News&file=article&sid=184>.

ЛЕВТЕРОВА

Галина Володимирівна

к.і.н., доцент кафедри гуманітарних та загальнотехнічних дисциплін,
Надслучанський інститут НУВГП
(м. Березне)





Євангельсько- баптистський рух в Україні

Історія євангельського руху в Україні є непростю. Він розпочався одночасно одразу в декількох різних регіонах, не маючи між собою видимого зв'язку. Це явище не було пов'язане з місіонерським служінням баптистів з інших країн. Воно стало результатом духовних пошуків певної частини українського народу і, від початків, пройшло якісний етап росту, що було виражено в розвитку богослов'я і в практичних змінах життя.

Основною причиною виникнення євангельського руху у формі баптизму на теренах України є духовний застій ортодоксальної церкви. Це визнавали відомі дослідники православ'я А. Рождественський та С. Маргаритов. Практичне життя більшості християн не відповідало заповідям Ісуса Христа. Сильним поштовхом до духовного відродження серед українського народу стала поява друкованої Біблії зрозумілою для більшості мовою. Прості люди вчилися читати і навчив-

шись, читали Біблію, яка давала духовні підвалини їхньому життю.

Початок євангельського руху пов'язаний з іменем Федора Онищенка, що проживав в 50-их роках XIX ст. в селі Основа Одеського повіту Херсонської губернії. Цей щирий православний чоловік шукав глибшого пізнання Бога, що привело його до правдивого покаяння, але він не знав, що робити далі. Свої переживання Федір описував так: «Я був раніше, як свиня, навіть гірше худоби, бо ж худоба робить те, що їй належить; а я чинив гріх. І одного разу я молився на полі, плакав і кричав: Господи, врозуми мене, виправ мене! Не знаю хто – я цього не бачив, - немов зняв з мене стару і брудну одягу, і мені стало легко і вільно. Я пізнав Бога». Онищенко, працюючи сезонно у німців-менонітів, зблизився з ними і почав відвідувати їхню громаду, яка в народі отримала назву «штундисти», що походить від німецького слова «штунде» - година. Саме на стіль-

ки збиралися ці віруючі для спілкування. 1852 р. Федір Онищенко прийняв святе за вірі водне хрещення.

Основною причиною виникнення євангельського руху у формі баптизму на теренах України є духовний застій ортодоксальної церкви.

Одним із перших про нові погляди Онищенко дізнався Михайло Ратушний. Приймавши штундизм, Михайло, на відміну від свого сусіда, почав публічно проповідувати Євангелію і 1865 р. у с. Основа утворив першу громаду віруючих, яка нараховувала 20 осіб. 1870 р. вона нараховувала вже 219 членів на чолі з М. Ратушним та Г. Балабаном.

Євангельський рух розвивався також у селищах Карлівка і Любомирка Єлисаветградського повіту Херсонської губернії. Там утворилися громади штундистів, які дали початок баптистському руху в Україні. Спочатку віруючі в Основі не залишали православної церкви, збираючись після служби для дослідження Євангелії. А от у Карлівці і Любомирці перші віруючі одразу ж відмежували себе від православної церкви. Яскравим представником цих громад був Юхим Цимбал, який прийняв хрещення 1869 р. від німця-меноніта Абрама Унгера, після чого хрестив усіх своїх однодумців. Це був початок українського баптизму. Цимбал охрестив також Івана Рябошапку (1831 – 1900 рр.), який став активним місіонером євангельських переконань.

Євангельське пробудження відбувалося також в Київській, Таврійській та Катеринославській губерніях. Наприкінці XIX ст. в Україні нараховувалося близько п'яти тисяч віруючих євангельсько-баптистського спрямування. Серед відомих віру-

ючих того часу варто згадати Якова Білого та Йосипа Тишкевича, які загинули за свої переконання у в'язниці. А книгоноша Яків Деляков був активним розповсюджувачем Біблії.

На Волинь баптизм потрапив у 70-80-х роках XIX ст. завдяки благовістю Івана Рябошапки. Таким чином український штундизм став першим етапом еволюції національного протестантизму, який наприкінці XIX ст. набув форми баптизму. Тоді життєдіяльність євангельських віруючих на українських теренах відбувалися в умовах жорстоких переслідувань та утисків із боку державної влади та панівної церкви.

У XX ст. євангельсько-баптистський рух почав своє організаційне утвердження. З 1908 р. регулярно відбувалися з'їзди громад євангельських християн. 1918 р. в Києві пройшов Перший всеукраїнський з'їзд баптистів, 1921 р. у Єлисаветграді – Другий всеукраїнський з'їзд баптистів, на якому було проголошено створення Всеукраїнського союзу баптистів.

Активного розвитку набуває євангель-



ський рух на Волині та баптистський у Галичині в умовах міжвоєнної Польщі. 1921 р. утворено Союз євангельських християн Волині, а 1923 – Союз слов'янських громад євангельських християн і баптистів у Польщі, куди входили й українські громади.

ських конфесій.

Нову хвилю переслідувань віруючих, яка досягла свого піку у 1959 – 1964 рр., розпочав М. С. Хрущовим. Внутрішнє життя євангельських громад знаходилося під пильним наглядом владних органів. Під



В умовах радянської України на етапі її становлення протестанти отримали певну свободу, що дало можливість євангельським громадам досягти успіхів у духовній, освітній, організаційній та економічній сферах. Однак з 1929 р. почалися систематичні та сплановані переслідування протестантів. Служителів і активних віруючих було репресовано, будинки молитви закрито, а громадам заборонено офіційну діяльність. Більшість євангельських громад у 30-х роках ХХ ст. діяла підпільно.

В умовах німецької окупації євангельсько-баптистська спільнота мала можливість діяти легально і навіть 1943 р. утворити Всеукраїнський союз євангельських християн і баптистів. Радянська влада з 1941 р. також тимчасово припинила утиски віруючих. 1944 р. за ініціативою і під контролем влади відбулося об'єднання громад євангельських християн і баптистів усього Радянського Союзу. До Союзу євангельських християн-баптистів у наступні роки силоміць було приєднано більшість пізньопротестант-

тиском атеїстичної влади у грудні 1959 р. Всесоюзна рада євангельських християн-баптистів прийняла «Інструктивний лист старшим пресвітерам ВРЄХБ» та ухвалила «Положення про союз ЄХБ в СРСР», які суттєво обмежували внутрішню діяльність церкви. Наслідком цих рішень стало розділення євангельсько-баптистської спільно-

ти. Незгодні з такими ухвалами утворили Ініціативну групу на чолі з Г. Крючковим. Церкви, які підтримали цю групу, вийшли зі складу союзу і діяли нелегально, внаслідок чого зазнали ще більших переслідувань. 1965 р. їх очолила Рада церков євангельських християн-баптистів. 1966 р. віруючі, що увійшли до складу Ради церков, провели пікет під стінами будинку ЦК КПРС та Кремля, протестуючи проти жахливих переслідувань. Всіх демонстрантів було ув'язнено на 15 і більше діб, а керівників арештовано на більший строк. У 70-х роках ХХ ст. від Ради церков відокремилася течія «автономних, або





незалежних євангельських баптистських церков».

Нові умови для діяльності євангельських християн-баптистів у Радянському Союзі відкрилися з проголошенням 1985 р. «перебудови», а особливо 1988 р., коли в країні офіційно відзначали 1000-ліття хрещення Русі. Зміни в політичному житті спонукали зміни у законодавстві, що дозволяло церквам вийти з підпілля та розгорнути широку євангелізаційну діяльність.

1990 р. на XXI з'їзді євангельських християн-баптистів України було оголошено утворення самостійного Союзу ЄХБ України, який нараховував близько 1100 церков, що об'єднували 96 000 віруючих. 1994 р. було ухвалено назву: Всеукраїнський союз об'єднань євангельських християн-баптистів, який сьогодні об'єднує понад 2500 громад, до яких належить близько 125 000 віруючих. Євангельські християни-баптисти займають одну із найактивніших позицій у суспільстві. Віруючі розвивають соціальне служіння: реабілітаційні центри для людей з різними залежностями,

служіння безпритульним дітям та звільненим із місць позбавлення волі, християнські театри, табори для людей різного віку, молодіжні клуби різні види благодійності тощо. Варто відзначити, що євангельські християни-баптисти високо цінують освітою. Союз веде підготовку служителів, маючи два університети, п'ять семінарій, двадцять три біблійні коледжі тощо. Загалом нараховується 66 навчальних закладів та програм різного рівня та спрямованості. Також діє понад 1500 недільних шкіл для дітей. Євангелізаційну діяльність євангельські християни-баптисти звершують не тільки в межах власної країни, але й закордоном.

Отже, українська євангельсько-бап-



тистська спільнота знайшла своє місце в сучасному суспільстві та відіграє значну роль у релігійних та соціальних процесах в Україні.

ЛЕВЦЕНЮК Анатолій Леонідович

магістрант Південно-американської баптистської теологічної семінарії, пастор церкви





Діяльність євангельських християн на західноукраїнських землях у міжвоєнному двадцятилітті

Євангельські християни-баптисти є однією з найбільших пізньопротестантських спільнот у сучасній Україні. На початкових етапах свого історичного розвитку євангельські християни і баптисти діяли у складі окремих релігійних об'єднань.

Євангельські християни з'явилася в другій пол. XIX ст. у Петербурзі і поширили свій вплив також на українські етнічні землі. Найактивнішими лідерами цієї протестантської течії були полковник

В. О. Пашков, барон М. М. Корф, граф О. П. Бобринський, графиня Є. І. Чертова, княгині Н. Ф. Лівен і В. Ф. Гагаріна, а згодом І. С. Проханов. Завдяки місіонерській діяльності євангельських християн Одеси у 1909 р. утворилася перша громада на Волині (м. Ковель). Вже 1910 р. вона налагодила стосунки з євангельськими християнами Петербурга і ввійшла до Всеросійського союзу євангельських християн. Міграція населення під час і після Першої світової війни сприяла активному поши-

ренню ідей євангельських християн та швидкому збільшенню чисельності громад. На західноукраїнських землях, що перебували у складі Польщі, євангельські християни набули найбільшого поширення на території Волині й Полісся (96 %) і майже не були представлені у Галичині [1].

Утвердження спільноти євангельських християн на цих територіях відбувалося завдяки духовно-організаційній діяльності Л. Шендеровського, М. Ничипорука, О. Ничипорука, Ф. Венцкевича, які свого часу мали тісні контакти з євангельськими християнами царської Росії, пройшовши світоглядне та місіонерсько-практичне становлення під впливом І. С. Проханова

з'їзд відбувся у Бресті 7-10 червня 1923 р. за участі 84 делегатів від 40 громад євангельських християн і баптистів. На з'їзді було розглянуто можливі розбіжності у віровизнанні і культурі та обумовлено способи їх врегулювання [4, с. 229-235]. Однак діяльність двох конфесій у спільному об'єднанні не була тривалою. Вже 1924 р. у середовищі українських баптистів Галичини з'явилися тенденції до відокремлення, а 1927 р. відбувся офіційний вихід баптистських громад із складу Союзу і утворення ними власного об'єднання [5, с. 154]. Цей етап діяльності євангельських християн був важливим, бо саме впродовж 1923 – 1927 рр. відбувався процес реєстрації Статуту Союзу слов'янських

громад євангельських християн і баптистів у Польщі.

Незважаючи на організаційні зміни, які відбулися у 1927 – 1928 рр., об'єднання продовжувало діяти до 1930 р. під назвою «Союз слов'янських громад євангельських християн і баптистів у Польщі». Рішенням з'їзду, який відбувся у травні-червні того року складову власної назви «і баптистів» було вилучено з назви об'єднання і, відповідно, зі статуту



Хрещення у громаді євангельських християн м. Костополя, 1928 р.

[4, с. 432 – 442].

Першим організаційним утворенням став Союз євангельських християн на Волині, заснований 1921 р. Макарієм та Олексієм Ничипоруками. Відомо, що на цій території існувало на той час 19 громад євангельських християн [3, с. 17 – 18]. Наступним кроком в організаційному становленні євангельського християнства стала спільна діяльність громад євангельських християн центральних і східних воєводств Польщі з громадами баптистів у Об'єднанні слов'янських громад євангельських християн і баптистів (із 1925 р. – Союз слов'янських громад євангельських християн і баптистів у Польщі). Об'єднавчий

[1, с. 77].

В кінці 20-х – 30-х років ХХ ст. Союз слов'янських громад євангельських християн був представлений 7-ма територіальними відділами, чотири з яких охоплювали українські землі: 3 територіальні відділи діяли на Волині (рівненський, луцький, ковельський), один – у Галичині (малопольський) [1, с. 78]. Союз слов'янських громад євангельських християн у Польщі активно розвивався у місіонерській, благодійній, молодіжній, музично-хоровій, освітній та видавничій сферах життєдіяльності.

Задля активізації місіонерської діяльності Союз слов'янських громад євангель-



*Духовно-організаційний з'їзд Союзу слов'янських громад
евангельських християн і баптистів, Рівне, 1930 р.
У центрі – Іван Проханов.*

ських християн у Польщі співпрацював із закордонними місіями та польським Товариством взаємної допомоги євангельських християн, які надавали фінансову підтримку благовісникам, забезпечували духовною літературою та сприяли підвищенню рівня духовної освіти. З метою налагодження місіонерської співдіяльності євангельські християни вступили до Міжконфесійного протестантського комітету, у складі якого перебували ще 8 протестантських церков [7].

За сприяння керівників Союзу та місцевих пресвітерів при громадах створювалися молодіжні гуртки. Станом на 1939 р. їх нараховувалося 71. 1935 р. лідери молодіжного руху уклали «Статут християнської молоді в Польщі», відповідно до якого молодіжні гуртки при громадах мали розвиватися в таких напрямках: 1) духовно-літературний, 2) освітньо-виховний, 3) хоровий, 4) музичний, 5) опікунський, 6) ручної роботи, 7) господарчий, 8) рільничий [8]. Особливим видом молодіжного зібрання були злети. Вони відбулися у м. Рівному, м. Луцьку та с. Малеві Волинського воєводства, хоча мали загальнопольське значення.

Благодійність євангельських християн реалізовувалася переважно за допомогою жіночої частини громад. При Союзі

існував спеціальний відділ, який об'єднував жіночі гуртки при найчисельніших і найкраще організованих громадах. Станом на 1934 р. таких гуртків нараховувалося 11, при чому 10 із них діяло на Волині. Впродовж наступних п'яти років їх кількість збільшилася до 25. Робота відділу полягала у проведенні спеціальних богослужінь та конференцій для жінок, організації «кормашів» (розпродажів), з метою здобуття коштів на потреби громад [6].

Особливим напрямом жіночої благодійної роботи були освітні програми при протестантських семінаріях, де навчали дияконис. Такими навчальними закладами були дияконати у Венцборку та Сколімові. Союз слов'янських громад євангельських християн у Польщі опікувався сиротинцем у м. Ковелі.

З 1928 р. при Союзі діяв відділ регентів, який організував регентські курси на базі громад у різних регіонах, видавав підручники з теорії музики та пісенники для загального та хорового співу, сприяв організації хорів і оркестрів. До відділу на-

Перед євангельськими християнами стояло дві нагальні освітні проблеми: подолання малограмотності у середовищі громад та запровадження духовного навчання. Ці освітні завдання взяли на себе недільні школи, в яких поряд із вивченням Біблії, учні оволодівали основами елементарної грамотності.

лежало біля 100 регентів, серед яких були й композитори Б. Ставинський та А. Казимирський [3, с. 32-34; 1, с. 60-61].

Формами духовного впливу на євангельських християн були проповіді під час богослужінь, духовні з'їзди, які відвідували відомі протестантські діячі, та меншою мірою – читання духовної літератури та релігійної періодики. Перед євангельськими християнами стояло дві нагальні освітні проблеми: подолання малограмотності

ня євангельські християни прагнули здійснювати за допомогою видання та розповсюдження релігійної періодики. Союз видавав журнали «Вільний християнин» польською мовою, «Євангельський християнин» польською, а з 1938 р. і українською мовами. Хоча польськомовний варіант видання не користувався популярністю серед українського населення, все ж керівництво Союзу наполягало на виданні журналу саме державною мовою. Редактор

Л. Шендеровський свою позицію пояснював тим, що «Євангельський християнин» покликаний висвітлювати духовну і добродійну діяльність церкви, інформувати членів про важливі події, що відбуваються у внутрішньому житті Союзу, а також репрезентувати Союз слов'янських громад євангельських християн у Польщі перед державною владою.



*Біблійні курси євангельських християн у м. Ковелі, 1930 р.
 Викладачі: у третьому ряду 4-й – Олексій Ничипорук,
 5-й – Володимир Марцинковський, 6-та – Неллі Марцинковська,
 7-й – Людвіг Шендеровський (батько), 8-й – Франц Венцкевич.*

у середовищі громад та запровадження духовного навчання. Ці освітні завдання взяли на себе недільні школи, в яких поряд із вивченням Біблії, учні оволодівали основами елементарної грамотності. Окрім того, грамоті та основам християнської етики навчали усіх бажаючих також у молодіжних гуртках.

Духовна освіта євангельських християн забезпечувалася в недільних школах, біблійних та регентських курсах, у біблійних школах, семінаріях та дияконатах. Союз слов'янських громад євангельських християн у Польщі лише у 1937 р. організував власну Біблійну школу. До того він користувався послугами навчальних закладів у Лодзі, Венцборку, Сколімові, Радості, що належали іншим протестантським спільнотам [4, с. 248-251].

Освітньо-виховні та місіонерські завдан-

ня Союз користувався послугами відомого протестантського видавництва «Компас», яке діяло у м. Лодзь [1, с. 72 – 76].

Паралельно з утвердженням внутрішньоцерковного життя відбувалися процеси юридично-правового визнання євангельських християн у державі. На теренах Волинського і Поліського воєводств євангельські християни легалізували свої громади на підставі Вищого Іменного Указу Російської імперії від 17 жовтня 1906 р. У Львівському і Тернопільському воєводствах (території колишньої Австро-Угорської імперії) вони могли здійснювати богослужіння виключно з дозволу офіційної влади, в той же час не мали права реєструвати громади, будувати молитовні будинки, проводити публічні зібрання. Упереджене ставлення до євангельських християн з боку державних чиновників

Євангельські християни виступали за невтручання держави у внутрішні питання церкви. У той же час вони визнавали, що в питаннях суспільного життя церква повинна підпорядковуватися державним законам, якщо вони не суперечать сумлінню євангельських християн.

різних рівнів ускладнювало процес легалізації та діяльності громад [2].

Окрім реєстрації громад необхідно було досягнути повного юридично-правового визнання церкви шляхом врегулювання державно-церковних відносин законодавчим шляхом. З цією метою Об'єднання слов'янських громад євангельських християн і баптистів у Польщі 25 червня 1923 р. подало до Міністерства внутрішніх справ текст статуту. Процес його розгляду тривав аж чотири роки.

І тільки 21 лютого 1927 р. документ було затверджено у Міністерстві релігійних визнань та народної освіти [9].

Взаємовідносини євангельських християн і держави торкалися також проблемних питань ведення книг громадянських станів, навчання дітей євангельських християн Закону Божого у школах, участі у виборах і ставлення до влади, а також служби в армії.

Усталена система ведення записів громадянських станів представниками традиційних церков ускладнювала правове існування осіб, які вийшли з їх складу. Відповідно до Вищого Іменного Указу від 17

жовтня 1906 р. записи до метричних книг євангельські християни мали здійснювати у магістратах та гмінних управах. Проте, питання ведення книг громадянських станів представники влади на місцях трактували на власний розсуд і часто робили записи лише для членів зареєстрованих громад, виключно за наявності у них довідок про зміну віросповідання. У результаті цього, частина євангельських християн опинялася у складних ситуаціях (шлюби не реєстрували, не здійснювали записів про народження дітей або записували дітей як незаконнонароджених). Наявність записів про народження у книгах громадянських станів та довідки про зміну батьками віросповідання впливала на можливість навчання дітей євангельських християн у загальноосвітніх школах. Міністерство релігійних визнань та народної освіти вимагало від батьків, діти яких вступали до школи, подати витяги з метричних книг, де вказувався вік дітей, а також віросповідання, у якому вони були народжені. Оскільки гмінні чи міські управи часто не здійснювали записів у книгах громадян-



Вихованці та опікуни сиротинця євангельських християн у м.Ковелі, 1937 р.

ських станів для євангельських християн, або останні самі не бажали записувати своїх дітей як незаконнонароджених, то таких метричних посвідчень євангельські християни надавати не могли [2].

Євангельські християни виступали за невторчання держави у внутрішні питання церкви. У той же час вони визнавали, що в питаннях суспільного життя церква повинна підпорядковуватися державним законам, якщо вони не суперечать сумлінню євангельських християн. Владу визнавали як таку, що поставлена від Бога. Керівники союзу, особливо поляки за національністю, прагнули виховувати добродетельних польських громадян, друкуючи у журналі «Євангельський християнин» статті патріотичного характеру. Правління Союзу слов'янських громад євангельських християн у Польщі закликала рядових членів до участі у виборах, видаючи відозви та публікуючи роз'яснення та заклики, які стосувалися виборів, у своєму друкованому органі.

Євангельські християни визнавали військову службу як державну повинність, однак питання використання зброї залишали на вибір кожного члена церкви. Два моменти, що стосувалися служби в армії, суперечили сумлінню євангельських християн: використання зброї та присяга. Для вирішення першої проблеми необхідно було змінити вид служби. У розпорядженні Міністерства військових справ від 1928 р., яке стосувалося лише євангельських християн і баптистів, зазначалося, що служити у санітарних і адміністративних батальйонах можуть лише ті протестанти, які стали членами церкви не менше 20 місяців до дня призову і засвідчили це довідкою від керівника зареєстрованої у воєводстві громади. Євангельські християни не виголошували клятву на вірність державі, а складали присягу лише у формі слова «так». Водночас зустрічалися випадки, коли призовники не могли за допомогою довідок ідентифікувати себе з євангельськими християнами, бо часто належали до тих громад євангельських християн, які не були зареєстровані або знаходилися у процесі реєстрації

[2; 3, с. 43 – 46].

Таким чином, відносно сприятливі умови для розвитку євангельських християн у міжвоєнній Польщі та запозичення ними випрацюваних раніше моделі церковної структури й віровчення сприяли тому, що євангельські християни на західноукраїнських землях утвердили свої позиції у державі і розвинули різноманітні напрями діяльності.

1. Бородинська Л. І. Становлення та розвиток євангельських християн у Польщі (1918-1939 рр.): дис. ... к. і. н.: 09.00.11 / Л. І. Бородинська / Інститут філософії імені Г.С. Сковороди НАН України. – К. 2009. – 214 с.

2. Галуха Л. Державно-церковні відносини пізньопротестантських течій у Польщі (1918-1939 рр.) / Любов Галуха, Ліна Бородинська // *Prosopon. Europejskie Studia Społeczno-Humanistyczne*. – 2012. – № 2. – Str. 215-226.

3. Зерна пам'яті. Історія церкви євангельських християн-баптистів м.Рівного (з нагоди 100-річчя) / Упорядник: Л. Шевчук. – Рівне: Дятлик М., 2016. – 424 с.

4. Шендеровский Л. Євангельские христиане. Возрожденное евангельское движение в исторической христианской церкви: исторический очерк (XIX-XX вв.) / Л. Шендеровский. – Торонто: Издание Канадского Союза евангельских христиан. – 1980. – 517 с.

5. Bednarczyk K. Historia Zborów Baptystów w Polsce do 1939 roku / Krzysztof Bednarczyk. – Warszawa: Słowo Prawdy, 1997. – 368 str. – S. 154.

6. Dział siostr // *Ewangeliczny Chrześcjanin*. – 1935. – № 12. – Str. 12.

7. Odezwa Komitetu Międzywyznaniowego w Warszawie do wszystkich wyznawców Ewangeliji Chrystusowej w Polsce // *Ewangeliczny Chrześcjanin*. – 1935. – № 1-2. – Str.14.

8. Statut chrześcijańskiej młodzieży przy ewangelicznych zborach // *Ewangeliczny Chrześcjanin*. – 1936. – № 1. – S. 12-14.

9. Statut Zjednoczenia Ewangelicznych Chrześcjan i Baptystów w Polsce. – Archiwum Akt Nowych w Warszawie, Zespół «Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego», sygn. 1442.

БОРОДИНСЬКА

Ліна Іллівна

кандидат історичних наук, доцент
Рівненський інститут Університету «Україна»





Становлення адвентизму на Галичині та Волині в умовах Другої Речі Посполитої

П процес виникнення, становлення та розвитку більшості протестантських деномінацій серед українського населення Галичини та Волині на початку 20-х років ХХ ст. супроводжувався постійним контролем та переслідуванням з боку місцевих державних органів влади та поліції [3, с. 155]. Варто відзначити, що дії урядовців суперечили своїй же Конституції, яку прийнято 17 березня

1921 р. Під сильним впливом демократичного руху в результаті установчого сейму статтею 111 затверджено: «Всім громадянам гарантується свобода совісті і релігії... жоден громадянин не може бути через свої релігійні вірування обмеженим у правах, якими користуються інші громадяни. Всі жителі польської держави мають право вільно сповідувати, чи публічно, чи приватно свою віру і дотримуватися пра-

вил їхньої релігії або обряду, якщо це не суперечить громадському порядку або суспільній моралі» [1, с. 9].

Незважаючи на затверджені в Конституції права та свободи, ідеологічна політика Речі Посполитої бачила загрозу в поширенні реформаторсько-протестант-

них рухів на території сучасної України. Зокрема в матеріалах про спостереження за забороненими релігійними організаціями Президіальний відділ воєводства від 23 червня 1924 року у справі Товариства дослідників Святого письма дозволив adeptам юридично не визнаних, але й не заборонених віросповідань проводити домашні богослужіння, якщо вони не суперечать праву чи моралі Речі Посполитої [4, с. 2]. По суті цей документ забороняв публічно проповідувати релігійні принципи, але й водночас дозволяв збиратися членам церкви в неофіційних спорудах для проведення служінь.

Незважаючи на затверджені в Конституції права та свободи, ідеологічна політика Речі Посполитої бачила загрозу в поширенні реформаторсько-протестантських ідей на території Західної України

ських ідей на території Західної України. Польські урядовці, аналізуючи вчення протестантизму, зауважили, що вона є небезпечним суспільним чинником, здатним порушити релігійне та національне життя населення Речі Посполитої.

Наприклад, у вченні більшості протестантських конфесій акцентується увага на заповіді «не вбивай», котра записана в П'ятикнижжі Мойсея. Дотримання цієї біблійної постанови на думку урядовців приносило шкоду польській державі, оскільки саме «сектанти роблять супротив у використанні зброї» [2, с. 1]. До того ж поглиблення національної проблеми, на думку представників державної адміністрації, ускладнювалося тим, що на територіях Волині та Галичини основну частку населення становив елемент українізму, тобто корінні жителі Західної України були схильними до національної ідентифікації та утворення локальних груп [3, с. 155].

Державні структури, діяльність яких поширювалася на теренах Східної Галичини та Волині, намагалися законодавчо обмежити розвиток протестантських релігій-

Парадоксально те, що декларуючи повну свободу релігії, польський уряд направляв секретні циркуляри органам влади, а особливо поліції, в яких містилися вказівки щодо трактування і дотримання деяких статей офіційних законів. Наприклад, Львівське воєводство і Магістрат (орган міського самоврядування) в 1924 році отримали документ під назвою: «Вказівки щодо спостереження за забороненими релігійними організаціями» [4, с. 22]. В ньому урядовці розділили протестантські конфесії на три категорії: дозволені, законодавчо не визнані і заборонені. Дозволеними були: римо-католицька, греко-католицька церкви, три єврейські громади і одна Євангелічна церква, котра отримала статус дозволеної від Австро-Угорського уряду в 1892 році. Статистичні дані за 1933 рік свідчать про те, що у Львові найбільше було греко-католицьких – 56 та римо-католицьких – 30 парафій [4, с. 45].

Віросповідання, що належали до категорії «законодавчо невизначені, але й не-заборонені» згідно циркуляру мали право

на: «проведення домових відправ, якщо вони не є противниками законодавства чи моральності» [4, с. 45]. Визнання, котрі належали до третьої категорії «заборонені» мали право переходити в інші категорії. До заборонених за даними департаменту і Міністерства у справах релігії та народної освіти Речі Посполитої (1929) на території Західної України було 22 громади в тому числі і церква Адвентистів сьомого дня (АСД) [4, с. 45].

Оскільки церква АСД виконувала четверту заповідь, яка закликає утримуватись від будь-якої роботи в суботу, та категорично відмовилася визнавати діву Марію як святого заступника людського роду та з огляду на деякі інші пункти свого віровчення адвентисти довго не могли перейти від категорії заборонених до категорії законодавчо невизнаних. Зауважимо, що 25 травня 1932 року Міністерство у справах релігії та народної освіти сформувало інструкцію щодо сект, в якій містилася така характеристика церкви АСД: «Адвентисти сьомого дня, найбільш фанатична секта на пункті відмови від військової служби і схильності до громадського (соціального) анархізму... Адвентиська спільнота сприяє негативній суспільній практиці і має небажану політичну ідеологію» [5, с. 152-153].

Отже, церква АСД у міжвоєнний період на території Галичини не здобула офіційного статусу церкви, хоча конституція Речі Посполитої передбачала свободу віросповідання своїм громадянам. В результаті своєї діяльності адвентисти отримали статус «толерованої секти». Тобто, члени цер-

кви АСД мали право здійснювати свою діяльність на основі загальних толерантних гарантій, наданих владою. Підкреслимо,

Через те, що церква АСД виконувала четверту заповідь, яка закликає утримуватись від будь-якої роботи в суботу, адвентисти довго не могли перейти від категорії заборонених до категорії правно невизнаних

що на Волині, яка у минулому належала до Російської імперії, існував окремий, виданий для церкви правничий акт, котрий на підставі розпорядження Міністерства внутрішніх справ від 6 листопада 1906 року під номером 4532 гарантував, принаймні формально, релігійну свободу.

Неодноразово керівництво церкви АСД на території Галичини намагалося починаючи з 1921 року отримати легальний статус та врегулювати стосунки церкви з державою, хоча їхні спроби так і не мали позитивних результатів на відміну від громад, які функціонували на Волині, оскільки з 1906 року були офіційно визнані в Російській імперії. І коли територія Волині перейшла під владу Другої Речі Посполитої у 1921 році, волинські адвентисти на основі їхнього, попереднього легального статусу мали від польського уряду більше привілеїв, хоча й не були визнані урядом офіційно [8].

На основі агентурних даних видно, що представники польської влади з недовірою ставилися до діяльності адвентистських громад. Наприклад, на думку Тернопільського воєводи: «адвентисти є непевним

елементом з політичної точки зору, про що свідчить факт співпраці деяких членів сект з українськими підривними організаціями» [6, с. 158]. В своєму повідомленні воєвода зауважував, що «адвентисти не володіють жодними інституціями, фундаціями, але отримують підтримку з головного центру керівництва у Варшаві...і у Львові вони знаходяться по вулиці Кубасевича буд. 3., під керівництвом пастора Павла Енглєрта... і до того ж відносини з місцевою владою є у них лояльними» [4, с. 63].

Якщо проаналізувати міжконфесійні стосунки церкви АСД з іншими офіційно визнаними церквами в міжвоєнний період, то згідно судових протоколів проти членів церкви АСД зі сторони керівників римо-католицької церкви були необґрунтовані звинувачення. Наприклад, 1929 році проти Михайла Неретка відкрито кримінальну справу, в якій його звинувачували: «у злочині в зневазі релігії за пунктом 122 Австрійського карного кодексу». Тобто члена церкви АСД винили: «що він допустив зневагу католицької релігії» [6, с. 54].

Наголошуючи на сумнівному походженні адвентистського вчення, дивних способах їхнього проповідування та нетрадиційному архітектурному оформленні протестантських церковних будівель, автори публікацій у пресі називали їх дуже підозрілою сектою. Греко-католицька церква активно виступала проти поховання адвентистів на громадських кладовищах. Наприклад, коли в одного із членів Богданівської громади – Семена Бойка, померла донька, місцевий священник разом зі

старостою суворо заборонили їм ховати її на загальному цвинтарі, щоб таким чином «не осквернити» землі, де лежать інші покійники. І коли дійшло до того, що батько вирішив поховати доньку у власному саду, повітовий староста врешті-решт дозволив поховати небіжчицю на своєму полі за 500 метрів від села. З тих пір в с. Богданівка протестанти ховали своїх небіжчиків саме на цьому клаптику землі. Це гіркий досвід нелегкого становлення церкви АСД не тільки в цій місцевості, але й на території усїєї Галичини [7 с. 45].

Також за повідомленням Станіславського (Івано-Франківського) Воєводського управління 11 січня 1937 р. близько 10-ї години в с. Тумеж у помешканні Анни Березівської сектанти проводили збори. Мешканці села повибивали вікна, били сектантів, коли ті виходили з будинку, так били що Юрко Кокура помер. Напад спровокував священник греко-католицької церкви Ярослав Дерлиця. В акції взяло участь близько 20 нападників. Вбивця Михайло Стебницький. Постраждало 16 осіб. Звичайно, офіційна влада з приводу інциденту завела карну справу, навіть відбувся виїзний суд, на якому священник свою причет-

Майже усі протестантські церковні союзи: «не змогли легалізувати своє становище в міжвоєнній Польщі»

ність категорично заперечив. Ця гучна справа тяганина практично закінчилась тим, що нікого до відповідальності не притягнули [9].

На нашу думку, такого роду акції своїм

успіхом великою мірою завдячують ефекту натовпу. Це припущення має право існувати, оскільки, судячи з доступних історичних матеріалів, більшість актів агресії населення проти протестантів, які описано в джерелах та в літературі, були колективними. Понад те, майже завжди ініціатором і навіть безпосереднім учасником подій були місцеві греко-католицькі священники. Аналіз архівних документів, преси та тодішньої публіцистики свідчить, що релігійна діяльність адвентистів не привертала надмірної уваги державних структур та населення. Причиною цього стала відстороненість течії від активного громадського життя та відсутність масового проповідування та демонстративності. Місцеві чиновники переважно характеризували представників церкви АСД як: «елемент малоактивний, неінтелігентний і убогий» [4, с. 20].

Саме тоді місцевий староста легко міг знайти «вагому причину», щоб опечатати молитовний дім, оскільки влада доручила йому затверджувати бюджет чи кошторис місцевих протестантських громад. До того ж місцеві чиновники не дозволяли проводити обряд хрещення у відкритих водоймах і якщо воєводське управління дозволяло проводити релігійні протестантські з'їзди, то староста чи довірений Магістратури повинен був переписати усіх присутніх, імена та прізвища яких вносились у «чорні» списки польських спецслужб [7, с. 43].

Зберігаючи вигляд поборників громадських свобод, уряди європейських країн робили вигляд, що дотримуються принципів свободи совісті, однак запліщували очі, коли місцеві духовні пастирі домінуючих релігій застосовували методи боротьби з «протестантською ерессю». Майже усі протестантські церковні союзи: «не змогли легалізувати своє становище в міжвоєнній

Польщі. Протягом усього проаналізованого періоду їхня діяльність в регіоні супроводжувалася постійними спостереженням та протидією з боку державних та церковних органів» [3, с. 151], хоча в конституційному праві польський уряд офіційно дозволив вільно сповідувати свої релігійні переконання.

1. Конституція Речі Посполитої від 17 березня 1921 року // Відомості Польської Ради. – 1921. – № 111. – 10 с.

2. Державний архів Волинської області, ф. 46, оп. 9, спр. 1861. – арк. 1.

3. Леда А. Я. Протестантські течії в релігійному житті українців Галичини у міжвоєнний період (1919-1939 рр.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. : спец. 07.00.01. «Історія України» / Леда А. Я. – Львів, 2006. – 208 с.

4. Державний архів Львівської області ф. 1, оп. 14, спр. 1950. арк. 2.

5. Archiwum Akt Nowych Warszawa, AAN, V, 1374, s.152-153.

6. Lyko Z. Sytuacja prawna Kosciola Adwentystycznego w Polsce Miedzywojennej 1918-1939 / Lyko. – Warszawa: Znaki Czasu, 1979. – 380 с.

7. Жукалюк М. Кризь бурі, шторми, лихоліття / М. Жукалюк. – Київ: Джерело життя, 2009. – 543 с.

8. Шевчук В. Особистий архів. Відеозапис розмови з Антоном Володимиром Ананійовичем, 1925 року народження, уродженцем села Пожарки Рожищанського р-н. Волинської області. – 26.12. 2009.

9. Шевчук В. Особистий архів, аудіозапис розмови з Грицюком Дмитром Дмитровичем, уродженцем села Пожарки Рожищанського р-н. Волинської області. – 16.05, 2010.

ШЕВЧУК

Валентин Авдійович

Львівський національний університет
імені Івана Франка, історичний факультет,
кафедра Давньої історії України
та архівознавства





Соціальна доктрина Церкви адвентистів сьомого дня як концентрова- ний виклад форм служіння суспільству

Протестантські громади з'явилися на теренах України в останні десятиліття XIX століття. Ці організації принесли ідеї релігійних свобод, культури підприємництва та механізмів трансформації суспільства. Указом Президента, 2017 рік названо роком Реформації. Це не заслуга одного із релігійних напрямків, а свідчення того, що в Україні окреслюють соціально-культурні зміни, які відбувалися в Європі після оголошення М. Лютером знаменитих 95-ти тез.

На прикладі історичних подій можемо побачити як світоглядні свободи, співпраця держави і церкви, соціальні програми можуть докорінно змінити суспільство. Протестантські деномінації складають близько 30% релігійної мережі України, їх кількість, як і кількість їхніх послідовників, щороку зростає. Ці організації не відсторонені від суспільних процесів, а докладають всіх зусиль, щоб Україна, як і Європа, яка в більшості є протестантською, стала заможною та була в перших рядах

цивілізованих країн.

На прикладі однієї із протестантських течій – Церкви адвентистів сьомого дня (АСД) – в цій статті показано, як протестантські організації долучаються до соціальних процесів, своїм служінням покращують моральний та духовний стан суспільства. Для цього проаналізовано її соціальну доктрину, тобто церковне бачення служіння суспільству.

Адвентизм (від. лат. *Adventus* – пришестья) – релігійна течія, яка виникла у 30-тих роках XIX століття в США. Ідейним натхненником і організатором вважається баптистський проповідник Вільям Мілер (1782 – 1849) [1, с. 10]. Адвентисти переконані, що їхній рух-явище передбачене пророцтвами про виникнення «Церкви залишку», яка візьме на себе особливу місію – спасіння людства. Пророчими передумовами, які викликали адвентистський

ні революції в Західній Європі); економічні (розвиток капіталізму та науково-технічна революція); соціальні (боротьба за скасування рабства в США та рівні права, рух за здоровий спосіб життя, реформи в сфері освіти); релігійні (проникнення в богословську науку принципу вільного дослідження, розвиток ідей хіалізму, розповсюдження спіритизму, дослідження Вільяма Мілера) [5, с. 341 – 347].

Витоки адвентистського руху на теренах України сягають, на думку М. Жукалюка та В. Любащенко XV – XVII століття, коли з'явилися перші протестантські місіонери [1, с. 14]. Вважається, що перша громада із 19 членів була сформована 1886 р. в містечку Бердубулаті Таврійської губернії в Криму [3, с. 70]. На 1907 р. громади були уже в Олександрівську, Бердянську, Григоріополі, Євпаторії, Одесі, Севастополі і нараховували 137 членів [7, с. 292]. Сьогодні Церква АСД має 828 громад та 273 групи з 47642 членами.

Соціальна доктрина Церкви АСД викладена в «Основах соціального вчення Церкви християн адвентистів сьомого дня в Україні» (далі – «Основи»), який було затверджено 28 жовтня 2010 р. виконавчим комітетом Євро-Азійського дивізіону. Можна вважати, що «Основи» стала першою



рух, називають «ознаки останнього часу». Ці ознаки, на їхню думку, викладені в новозавітніх пророцтвах (Мт. 24; Мк. 13; Лк. 21; «Об'явленні») [5, с. 337].

Окрім пророчих передбачень виникнення адвентистського руху, адвентистські богослови виокремлюють об'єктивні історичні фактори: політичні (війни організовані Наполеоном, буржуазно-демократич-

спробою систематизованого викладу позиції Церкви АСД щодо нагальних проблем сучасної людини. Ставлячи в центр своєї діяльності пропаганду неминучого Другого приходу Христа (Мк. 9:1; 13:30; Рим. 13:11-12) і вважаючи цю подію основою християнської надії на повернення втраченого раю, Церква АСД, разом з тим, велике значення надає

реалізації в суспільстві таких функцій, як легітимізує (формування у віруючих громадянської позиції), добродійна і філантропічна (різноманітні форми соціального служіння). Програма

ва повинні дбати про загальний добробут людей, створювати такі політичні, економічні й соціальні умови, за яких людина могла б розвиватись як вільна, гармонійна й відповідальна особистість [7, с. 13-18].

Церква вважає, що суспільство й держава повинні дбати про загальний добробут людей, створювати такі політичні, економічні й соціальні умови, за яких людина могла б розвиватись як вільна, гармонійна й відповідальна особистість

«Глобальної стратегії», прийнята на 55-му з'їзді Генеральної Конференції, передбачає широкомасштабну євангелізацію і різноманітне соціальне служіння людям. «Основи», на думку керівництва церкви, не лише декларація намірів, а й заклик до активного і відповідального служіння членів церкви.

«Основи» вміщують 13 розділів, у яких викладено ставлення церкви до сім'ї, суспільства, держави, культури, економіки, екологічних проблем, християнської етики, права, а також висвітлені основні форми соціального служіння. В розділі «Людина і сім'я» описана природа церкви у її співвідношенні з людиною і сім'єю. Тут проаналізовано соціальну і духовну сутність людини, унікальність якої, як зазначено, полягає в ініціативі, свободі, відповідальності та сумлінні; вона – істота соціальна, стверджують «Основи». Тому кожен віруючий повинен брати участь у процесі соціалізації, щоб бути сформованою гармонійною особистістю і, водночас, багатством суспільства, джерелом та рушійною силою його розвитку.

Церква вважає, що суспільство й держа-

ва повинні дбати про загальний добробут людей, створювати такі політичні, економічні й соціальні умови, за яких людина могла б розвиватись як вільна, гармонійна й відповідальна особистість [7, с. 13-18].

Адвентистська етика вимагає від батьків бути прикладом для своїх дітей, а їхні стосунки повинні свідчити про люблячого, терплячого, справедливого і милостивого Творця. В адвентистських сім'ях існують демократичні стосунки. Вони вважають, що вступ у члени церкви має завершуватися добровільно і свідомо. Тому дітям надається право самим обирати свій життєвий шлях.

Церква АСД виступає проти розлучень і бореться за збереження сім'ї, дотримуючись принципу: «Тож що Бог спарував, людина нехай не розлучає!» (Мк. 10:9; Мт. 19:3-9; 1 Кор. 10).

Оскільки моральне здоров'я і моральний стан суспільства безпосередньо пов'язані зі станом сім'ї, Церква закликає віруючих зміцнювати свої стосунки, будуючи їх на любові, повазі, відповідальності як перед Богом, так і одне перед одним і перед суспільством.

З цією метою в громадах створено такі відділи: сімейний, жіночий, молодіжний,

Для реалізації своєї соціальної доктрини Церква АСД розробила низку програм соціально значущого характеру

Тавіфи та здоров'я. Відділ здоров'я проводить різні заходи (семінари, курси, гурткову роботу, табірні збори), на яких члени громад та всі охочі навчаються як зміцню-

вати родинні стосунки, вирішувати конфлікти, розуміти одне одного в подружжі, виховувати дітей, допомагати нужденним, жити за принципом здорового способу життя.

членів, керуватися принципом солідарності, який ґрунтується на гармонійному поєднанні особистісного та соціального блага (Рим.12:15; Фил. 2:4). Така позиція церкви дала поштовх створити розвинену

інфраструктуру добродійної та філантропічної роботи.

Церква АСД позитивно оцінює роль засобів масової інформації у формуванні суспільної думки, зберігаючи позицію, що свобода слова не

Програми «Зупинися й поміркуй», «Дихай вільно», «Покоління Next обирає» формують у молоді відразу до наркотиків, алкоголю, тютюну, ранніх статевих зв'язків

Для реалізації своєї соціальної доктрини Церква АСД розробила низку програм соціально значущого характеру. Допомога самотнім матерям, програми для зміцнення здоров'я молоді й підвищення самооцінки. Програми «Зупинися й поміркуй», «Дихай вільно», «Покоління Next обирає» формують у молоді відразу до наркотиків, алкоголю, тютюну, ранніх статевих зв'язків. За допомогою різних програм та семінарів Церква намагається сприяти моральному оздоровленню суспільства [7, с. 387-389]. Соціальне кредо церкви – «Людина зможе досягти своєї повної реалізації лише в жертвній самовіддачі» [4, с. 37]

повинна бути засобом пропаганди чи обману (1 Сол. 2:3-4). Вона також підтримує принцип відокремлення церкви від дер-



Адвентисти вважають, що оскільки благополуччя особи залежить від загального добробуту, вона має бути зацікавлена у його створенні. Церква закликає своїх

жави, посилаючись на Мт. 22:2 вважаючи, що таке відокремлення реально гарантує свободу церкви, але не відокремлює її від суспільства [8, с. 34-48]. Аналізуючи стан науки й релігії, визначивши деякі історичні факти протиріч між ними, адвентисти

стоять на позиції, що принципового, нерозв'язного конфлікту між ними немає, вони доповнюють одна одну, створюючи всеосяжне бачення світу.

Важливу роль у розбудові культури церква відводить освіті як інституту становлення особистості. Водночас, встановив-

не вищеназвані моральні якості і наголошує на тому, що вони повинні формувати людську солідарність, турботу про бідних і немічних. Звідси головна мета економіки – благо людини, а не примноження багатства як такого. Ці принципи, на нашу думку, слід взяти Україні для трансформації суспільства на сьогоднішніх європейських цінностях [7, с. 402]. Церква АСД як відкрите співтовариство має свою концепцію співробітництва з іншими релігіями і будує свої стосунки на основі поваги, відкритості й толерантності [7, с. 408-410].

Церква АСД має своє бачення і щодо подолання екологічної кризи. Взнявши на озброєння природоохоронний принцип «Міркуй глобально, дій локально», Церква заохочує особисту участь членів у справі охорони природи, розуміючи це служіння як особливу форму доброчинства. Воно виховує почуття відповідальності не тільки за свою країну, але й за всю планету. За допомогою різноманітних добродійних організацій співтова-

Квінтесенцією соціальної доктрини Церкви АСД є положення про соціальне служіння як відповідь на потреби суспільства

ши важливу роль виховання особистості, перше місце в цьому процесі в адвентистському співтоваристві посідає сім'я, бо саме в ній дитина засвоює основні моральні й культурні цінності, формує світогляд (Прип. 6:20 - 23) [7, с. 398 - 399].

Адвентисти вважають, що досягти гармонійного та прогресивного розвитку людської спільноти допомагають економічні стосунки, засновані на біблійних принципах (2 Кор. 8:13-15). Це аргументується тим, що одним із найважливіших досягнень Реформації XVI ст. було розкриття цінності людської праці. Адвентистська етика у зв'язку з цим визначає низку ділових і моральних якостей, які характеризують віруючого-протестанта: працелюбність, раціональне ведення господарства, прагнення до примноження багатства, особлива скромність та ретельність.

Визначаючи свою спорідненість із реформаційним рухом, церква високо оці-

риство створює в різних країнах фабрики здорового харчування, медичні заклади та реабілітаційні центри, виступає популяризатором здорового способу життя [7, с. 123-130].

В організації соціального служіння та наданні допомоги адвентисти керуються принципом субсидіарності

Квінтесенцією соціальної доктрини Церкви АСД є положення про соціальне служіння як відповідь на потреби суспільства.

*Нагодувати голодних,
напоїти спраглих, одягнути
роздягнених, відвідувати
хворих, приходити до
ув'язнених*

Адвентисти вважають, що щастя соціального служіння є продовженням християнами служіння Ісуса Христа людям. Воно спирається на два принципи: гідність людини (не жалість, а допомога відновити себе) та загальне призначення земних благ (збереження рівності й надання допомоги найбільш нужденним). В організації соціального служіння та наданні допомоги адвентисти керуються принципом субсидіарності (не втручання у справи людини за допомогою субсидій, а боротьби за людську самостійність).

Основні напрямки соціального служіння, закладені в «Основи», визначаються тим колом соціальних проблем, які окреслені Святим Письмом: нагодувати голодних, напоїти спраглих, одягнути роздягнених, відвідувати хворих, приходити до ув'язнених (Мт. 25); піклуватися про вдів (Дії. 6:1) і сиріт (Якова 1:27); навчати тих, кому бракує знань, утішати страждальців (Мт.5) [8, с. 149-150]. Узагальнюючи вище сказане, можна засвідчити, що Церква АСД діє не лише як релігійне співтовариство, а й як соціальний інститут, бажаючи позитивних змін у суспільстві та блага співгромадянам.

1. Докаш В. История Церкви Адвентистов седьмого дня в Украине (XIX-XXI вв.) / В. Докаш // Свобода совести в России: исторической и современной аспекты. / В. Докаш. – Москва: Российское объединение исследователей религии, 2006. – С. 277-300.

2. Докаш В. Соціальна доктрина Церкви АСД та форми її реалізації в сучасному світі / В. Докаш // Актуальні питання соціально значущої діяльності церков і релігійних організацій в Україні.

Збірник матеріалів / В. Докаш. – Київ, 2004. – С. 47-50.

3. Жукалюк Н. А. Впоминайте наставників ваших (История Церкви Адвентистов седьмого дня в личностях) / Н. А. Жукалюк. – Київ: «Джерело життя», 1999. – 672 с.

4. Жукалюк Н. История Церкви християн Адвентистов седьмого дня в Украине. / Н. Жукалюк, В. Любашенко. – Київ: Джерело життя, 2003. – 320 с.

5. Настольная книга служителя. В 3-х томах. – Москва, 1989. – 463 с. – (1).

6. Релігієзнавчий словник – Київ: Четверта хвиля, 1996. – 392 с.

7. Історія релігії в Україні : У 10-ти т. – Київ – Дрогобич: Коло, 2007. – 632 с. – (6).

8. Основи соціального вчення Церкви християн Адвентистів Сьомого Дня – Київ, 2004. – 160 с.

ДОКАШ
Віталій Іванович

Доктор філософських наук, професор,
академік АН Вищої школи України, Почесний
співробітник Відділення релігієзнавства
Інституту філософії імені Г.С. Сковороди
НАН України





adventist.org.ua

Історія розвитку та становлення Ковельської адвентистської громади (1930–1945 рр.)

Актуальність обраної теми для дослідження обумовлена тим, що 2017 рік є ювілейною датою святкування 500 річчя Реформації. У зв'язку з цим в більшості світових держав, де переважає протестантська релігійна складова особливо активізувався інтерес не тільки до подій пов'язаних із реформаційним рухом, але й до історії постреформаційних протестантських рухів. Оскільки українське суспільство на державному рівні святкує

500 років Реформації – інтерес до її послідовників підвищився. Однією з відомих послідовників реформаційного руху є церква Адвентистів сьомого дня, котра ще з кін. XIX ст. активно поширюється на території України. Особливу увагу в цьому дослідженні звернено на громаду церкви АСД та її служителів в м. Ковель на території сучасної Волинської області.

Наявність Церкви адвентистів у м. Ковель простежується з 1919 року, члена-

ми якої в основному були представники німецької національності. Перша світова війна розсіяла ковельську громаду і її повторне відродження відбулося 1929 року за участю колпортера Антоні Невядомського [1]. Наступним служителем був пастор Клеменс Пьонтек, який в кінці 1931 року разом з родиною переїхав до Ковеля і працював біблійним працівником до 1934 року. Зауважимо, що церква м. Ковель у той час була у складі Польського уніону, стратегія якого передбачала відповідальність кожного рукопокладеного служителя за десяток адвентистських громад.



ська громада мала дружні стосунки з сусідніми громадами і допомагала їм в різних служіннях. Наприклад, 8 жовтня 1937 року в Озерянах померла у віці 30 років Євдокія Шворак, члени чотирьох громад: Ковель, Богушівка, Немир, Сернички взяли участь у похоронах.

Варто відзначити, що у Варшавському державному архіві є цікавий документ під грифом «таємно», який датовано 19 серпням 1938 року і адресовано Міністерством внутрішніх справ Міністерству релігійних визнань і народної освіти. В документі згадано місто Ковель і Церква Адвентистів сьомого дня, а також має достеменне підтвердження того факту, що існувало релігійне обмеження свободи та негативне ставлення польської влади до церкви АСД.

Документ повідомляє, що: «На теренах північ-

*Достеменно відомо, що
Ковельська громада мала дружні
стосунки з сусідніми громадами і
допомагала їм в різних служіннях*

Історичним підтвердженням факту успішного функціонування Ковельської громади є документ датований 13 травням 1935 року, який підписала 691 особа. Він містить список засновників громад Східної конференції церкви АСД, зокрема і м. Ковель [2]. На основі рішення ІХ з'їзду, який відбувся в с. Пожарки 17-20 вересня 1936 року, в м. Ковель перенесено офіс керівництва Східної конференції. Президентом конференції в той час був Йозеф Зелінський [3]. Достеменно відомо, що Ковель-

но-східних воеводств діють релігійні секти, які постійно використовують у своїх



пропагандистських видавництвах російську мову. В тому числі часопис Адвентистів сьомого дня «Церковний Вісник»,

офіційним служителем церкви в різних громадах Польщі [5]. Демчина Йосип народився на Галичині. Щоб отримати теологічну освіту, навчався в Бельску в біблійній школі. Там познайомився з студенткою цього навчального закладу – Жебрун Наталією Пилипівною (1908 р. н.), уродженкою м. Ковель, з котрою згодом одружився. Йосип активно займався місіонерсько-колполтерською діяльністю, готувався стати служителем, але війна завадила його намірам.



який видавався у Варшаві, а друкувався в Ковелі і Біблії, якими користувалися «Штундисти», надруковано російською мовою. Розповсюдження сектантських видань російською мовою з точки зору народної політики є небажаним, оскільки спричиняє утвердження російськості на північно-східних землях і ускладнює асиміляцію тамтешнього населення до державності і польської народовості. Окрім вищесказаного, Міністерство внутрішніх справ просить про прийняття відповідних кроків, із метою припинення подальшої пропаганди сектантства російською мовою на північно-східних землях» [4]. Якщо аналізувати місіюну діяльність видатних служителів Ковельської громади, то особливу увагу привертають такі постаті: Євгеній Шворак та Демчина Йосип.

Євгеній Шворак народився 29 квітня 1914 р. в м. Ковель. У віці 14 років став членом церкви АСД і почав працювати колполтером літератури. 1934 року вступив до біблійної школи в Бельську Бяла, після її закінчення працював

У травні 1944 року сім'я Демчини Йосипа виїхала поїздом із м. Ковель у Хелм у зв'язку з небезпекою для життя, оскільки Ковель став центром військових дій. Згодом повернулися на батьківщину в Жовківщину. Йосип зустрічався з Кирилом Мокієвцем – керівником громад АСД на Волині, який надав офіційний радянський документ на право звершувати пасторську роботу служителю Й. Демчині. Він з радістю повернувся на Жовківщину до своєї дружини і дітей, щоб забрати їх на Волинь, проте його задуми не здійснились. Він загинув неподалік власного дому на Галичині.

Якщо аналізувати місіюну діяльність видатних служителів Ковельської громади, то особливу увагу привертають такі постаті: Євгеній Шворак та Йосип Демчина

лік власного дому на Галичині.

Відомо, що після Другої світової війни в м. Ковель залишилися такі адвентистські родини: Коленди, Ворсинюк, Томаш, родина Майданця Степана і родина Йосипа Демчини. Служитель Павлюк Олександр організував громаду в с. Дрозднях, куди

приїжджали адвентисти із найближчих населених пунктів [6]. Згодом, у зв'язку з політичною ситуацією на Волині, в Дрозднях заборонили проводити богослужіння і ковельські члени церкви, які до цього відвідували громаду в Дрозднях почали нелегально збиратися в м. Ковель. В основному богослужіння проходило в будинках Гнатюка, Коленди та ін. Згодом отримали дозвіл на проведення богослужінь у баптистському молитовному домі, де і залишалися до 1980-х років, після чого отримали дозвіл на будівництво власного молитовного будинку.

Отже, на основі доступних для опрацювання історичних джерел, які висвітлюють історію становлення та розвитку громади



ної радянської влади, Ковельська громада не припинила своєї діяльності і активно функціонує нараховуючи в наш час 350 членів церкви.

Громада в місті Ковель з'явилася в результаті активної місіонерської діяльності книгонош та організованої душпастирської опіки

АСД в м. Ковель в період 1930 – 1945 років можна зробити такі висновки:

1. Громада в місті Ковель з'явилася в результаті активної місіонерської діяльності книгонош та організованої душпастирської опіки.

2. В результаті активної діяльності її членів церква стала успішною, перетворившись в одну із відомих громад на Волині.

3. Багато відданих церковних діячів працювали в громаді м. Ковель, керівництво якої найкращих своїх служителів відправляло навчатися в богословську школу та на курси колполтерства.

4. Не зважаючи на утиски з боку держав-

1. Walter M. Dzieje kościoła Adwentystów dnia siódmego na kresach wschodnich w latach 1888-1945 / Marek Walter. – Warszawa: «Znaki Czasu», 2015. – 124 s.
2. Czembor W. Lista członków Społeczności A.D.S w Polsce/ Zjednoczenie Wschodnie z lat 1921-1935 / Wilhelm Czembor. – Warszawa: Zbór Kowel, 1935. – 374 s.
3. Lipski. J. Zjazd Zjednoczenia Wschodniego / J. Lipski. // Polski Dom Nakładowy. – 1938. – №7. – S. 11.
4. Sawicki J. Sekty religijne-używające języka rosyjskiego / Jan Sawicki. – Warszawa, 1938. – 216 s.
5. Kaznodzieja Eugeniusz Szworak: dane znajdują się w Archiwum Kościoła Adwentystów Dnia Siódmego w Polsce w Podkowie Leśnej przy WST-H.
6. Спогади Демчини Віктора Йосиповича м. Луцьк. Інтерв'ю та відеозйомка Шевчук В. А. – 27. 12. 2009.

**ШЕВЧУК
Валентин Авдійович**

Львівський національний університет імені Івана Франка, історичний факультет, кафедра Давньої історії України та архівознавства





П'ятидесятницький рух в Україні

В Україну п'ятидесятницьке пробудження прийшло трьома незалежними шляхами. Перед Першою світовою війною з села Биківці, що на Тернопільщині, на заробітки в Сполучені Штати виїхали українські селяни, серед яких були Порфирій Ільчук, Трохим Нагорний та Йосип Антонюк. Там вони познайомилися з п'ятидесятницьким вченням та прийняли його. Повернувшись додому, молоді християни активно проповідували Євангеліє – і дуже швидко на Тернопільщині виникають нові церкви.

Окрім згаданих проповідників, тут працювали Григорій Голубицький, який у своє село Печорне «нову віру» привіз із німецького полону, Михайло Вербіцький, Григорій Горощко. Восени 1923 року в Кременець, де вже через працю Ільчука,

Нагорного та Антонюка створено церкву, з Філадельфії приїхав Іван Герис (Герасевич). На довгі роки місто Кременець стало центром п'ятидесятницького руху на Тернопільщині.

Євангельське пробудження спонукало і церкви провести 4 – 6 травня 1924 року в Кременці перший з'їзд християн Святої П'ятидесятниці, на якому утворено п'ятидесятницький союз церков під керівництвом Івана Герасевича. Цей з'їзд мав велике значення, бо на ньому прийнято статут церкви, визначено віровчення, встановлено правила церковного життя.

З другої половини 1920-их років на Тернопільщині, Рівненщині, Львівщині почали виникати десятки нових громад. 29 лютого 1928 року в Кременці відбувся другий з'їзд, на якому були представники україн-

ських та білоруських громад. Друге вогнище пробудження запалало на Півдні України (тоді Радянської) з приїздом в Одесу місіонера Івана Воронаєва. Третє вогнище розгорілося на Буковині, яка на той час була під владою Румунії. Пробудження туди також прийшло перш за все завдяки свідченню емігрантів, які поверталися з Америки.

ВСЕУКРАЇНСЬКИЙ СОЮЗ ХРИСТИЯН ЄВАНГЕЛЬСЬКОЇ ВІРИ

Утворення та діяльність Всеукраїнського союзу християн євангельської віри пов'язані насамперед, з ім'ям Івана Воронаєва. Його справжнє ім'я – Микита Черкасов. Народився він 16 квітня 1886 року в Оренбурзькій області. 1907 року юнака забирали до війська і направили у Туркестан для підготовки на унтер-офіцера. На той час там активно працювала ташкентська баптистська церква. Микита Черкасов потрапив на зібрання віруючих та після водного хрещення став членом церкви.

Ставши євангельським християнином, майбутній офіцер повідомив про це своє керівництво, заявивши, що надалі не може служити у війську, за що Черкасова відправили в ізолятор. По дорозі Микита втік, прийшов до братів у вірі в Ташкенті. Один із присутніх віруючих на ім'я Іван Юхимович Воронаєв запропонував Микиті свої документи. Саме під цим ім'ям майбутній релігійний діяч увійшов в історію євангельського руху в Україні.

Микита Черкасов, тепер уже Іван Воронаєв, з молодою дружиною виїхав до Іркутська, потім потрапив у китайський

Харбін, і через консульство Японії родина добилася права на в'їзд в Америку. 1912 року прибував у Сан-Франциско. Іван Воронаєв у США виконував духовну працю, працював благовісником, відкрив Російську баптистську місію, друкував журнал «Правда і життя». 1919 року Іван Воронаєв познайомився з п'ятидесятницьким вченням, вийшов із баптистської церкви і став пастором Першої руської п'ятидесятницької церкви.

1920 року Іван Воронаєв, прислухаючись



до голосу Духа Святого та до пророцтв, вирішив повернутися в Радянську Україну для місіонерської праці. 15 липня 1920 року Іван Юхимович залишив Сполучені

Штати. Разом із ним поїхала група віруючих майже з двадцяти чоловік. Майже рік в Істамбулі чекав дозволу в'їхати в Радянську Україну. Воронаєв переїхав у Болгарію, познайомився з групою адвентистів сьомого дня, які практикували омиття ніг перед хліболаманням. Це вчення сподобалося йому і пізніше стало однією з особливостей богослужбової практики християн евангельської віри в Україні.

У серпні 1921 року Воронаєви приїхали в Одесу. Перше богослужіння у приміщенні дому молитви, що розташувався у Сабанському провулку, відбулося 12 листопада 1921 року. З

часом пробудження поширилося по всій Одесі, околицях та області. З'являлися нові церкви, виникла потреба у їхній духовній організації. Тому 1924 року Іван Воронаєв провів перший п'ятидесятницький з'їзд.

До кінця 1924 року п'ятидесятницькі громади були майже в усіх областях тогочасної Радянської України. З 2 до 4 вересня Іван Воронаєв скликав Другий одеський з'їзд ХЄВ. Делегати ухвалили рішення реорганізувати Обласний союз у Всеукраїнський союз ХЄВ. 1926 року такий Союз зареєстровано. У нього входило 250 громад, в яких налічувалося близько 15 тисяч членів. Одеська церква нараховувала майже 400 чоловік.

У травні 1927 року Воронаєв поїхав у Москву для реєстрації Всесоюзного союзу ХЄВ. 7 – 12 жовтня 1927 року відбувся II Всеукраїнський з'їзд ХЄВ, після закінчення якого 13 жовтня розпочав роботу Всесоюзний з'їзд союзу ХЄВ. 1929 рік став поворотним у стосунках віруючих із радянською владою. Посилилася атеїстична

пропаганда, розпочалося планомірне та жорстоке переслідування віруючих практично всіх конфесій.

У різдвяну ніч 7 січня 1930 року в домі Івана Воронаєва відбувся обшук, після якого господаря арештували «до з'ясування обставин». «З'ясування обставин» закінчилося вироком – п'ять років тюрми суворого режиму. Катерина Воронаєва залишилася з шістьма дітьми, найменшому

ледве виповнилося два роки. Іван Воронаєв більше ніколи їх не побачить... Арешти зачепили майже всіх служителів Союзу ХЄВ, тому Союз практично припинив своє існування.

1932 року троє дітей

Воронаєва, які народилися в США, із великими труднощами з допомогою друзів з-за кордону залишили Росію та виїхали до Америки. В березні 1933 року НКВС заарештовує Катерину Воронаєву, залишивши найменших дітей на старшого Павла. 1934 року з неймовірними труднощами трьом іншим дітям Воронаєвих вдалося переїхати до США.

У листопаді 1935 року закінчився термін ув'язнення Катерини Опанасівни, але вона залишилася біля чоловіка. Після його звільнення 18 червня 1936 року їм видали дозвіл на поселення в Калузі, неподалік Москви, а 16 жовтня Івана Юхимовича арештували вдруге. Цей період життя Воронаєва найменш відомий. Покарання відбував на будівництві Біломор-каналу в Маріїнську. Невідома навіть дата смерті служителя, ймовірно це сталося в 1941 чи 1942 року.

Катерина Воронаєва, залишившись без засобів існування, повернулася на батьківщину, в Туркестан, де влітку 1937 року її знову заарештували. На волю вона вийшла

На кінець 1924 року п'ятидесятницькі громади були майже в усіх областях тогочасної Радянської України

аж 1958 року. Завдяки наполегливості дітей, християнських та політичних діячів США, у результаті особистих звернень до Хрущова під час його візиту в Америку, Катерині Опанасівні дозволили 1960 року виїхати до дітей у США, де вона через чотири роки померла.



ВИНИКНЕННЯ П'ЯТИДЕСЯТНИЦЬКОГО РУХУ НА ВОЛИНІ

Євангельські християни у цьому краї з'явилися ще у XIX столітті. Це були німецькі колоністи, яким російська влада дозволила селитися на українських землях. Їхня частка серед населення Волинської губернії була досить значною: згідно перепису 1897 року, тут проживало більше 171 тисяч німців, що за кількістю ставило їх на четверте місце після українців, євреїв та поляків. За віровизнанням німці були лютеранами, методистами та баптистами. Перші євангельські громади на Волині були саме баптистськими.

Масовий характер пробудження на Волині набуло після закінчення Першої світової війни, коли додому з фронту повернулися місцеві жителі. Багато хто з них, перебуваючи в Європі, часто в полоні, почув проповідь Євангелії і увірував у Господа. Другим важливим чинником пробудження стало повернення додому з Америки заробітчан та емігрантів, які увірували і прийняли

хрещення у баптистських та п'ятидесятницьких церквах.

Утворення п'ятидесятницьких церков на Волині відбувалося двома шляхами. Одні громади організовувалися через свідчення та проповідь емігрантів, які увірували у п'ятидесятницьких церквах, своїм односельчанам. Інші громади утворилися з віруючих баптистів та євангельських християн, які прийняли проповідь про хрещення Духом Святим з ознакою інших мов. Саме так відбулося у селі Човниця. Тут у 1923 році була зареєстрована баптистська церква.

Один з її членів, Іван Зуб-Золотарьов, прийняв п'ятидесятницьке вчення та організував у селі нову церкву. Саме на її базі у 1929 році відбувся історичний з'їзд, з якого розпочався Союз церков християн віри євангельської. (Про історію виникнення баптистської та п'ятидесятницької церкви у Човниці а також про з'їзд ХВС читайте у статті «Село Човниця як колыска баптистського та п'ятидесятницького руху на Волині»).

На початок Другої світової війни у 15 районних об'єднаннях існувало 300 громад з більш як 25 тисячами членів. 1 вересня увійшло в історію як чорний день: розпочалася Друга світова війна. Для керівництва Союзу настали важкі часи. Густав Шмідт за кілька місяців до цього повернувся зі США. Німецька влада заборонила йому проповідувати, вбачаючи в ньому американського шпигуна. Його кинули в'язницю, після звільнення з якої йому загрожував концтабір. Тому, коли з'явилася нагода, Густав 1943 року виїхав у нейтральну Швецію.

Для віруючих, які в переважній більшості опинилися на радянській території, настали нелегкі часи. Заступник голови Союзу Іван Панько, намагаючись зберег-

ти єдність, шукав шляхи для братського єднання з віруючими Радянської України. Але не пройшло і двох років, як Німеччина напала на Радянський Союз. Структуру Союзу було повністю зруйновано.

ПІСЛЯВОЄННИЙ ПЕРІОД

Ще на початку війни Сталін, як далекоглядний політик, розумів, що для перемоги йому потрібно заручитися підтримкою усіх верств населення, в тому числі і віруючих. 1942 року за наказом Сталіна з ув'язнення звільнено керівників євангельських християн та баптистів. 26–29 жовтня в Москві відбулося засідання керівників цих конфесій, на якому ухвалено рішення про злиття цих євангельських напрямків, але для влади цього було замало. Вони добре розуміли, що п'ятидесятницькі церкви в Україні мають великий вплив та поширення, але політика з викорінення релігії не могла дозволити їх легалізувати. Тому усіма силами влада разом із новообраним керівництвом Союзу євангельських християн і баптистів намагається приєднати п'ятидесятницькі церкви до підзвітного владі Союзу.

18 – 25 квітня 1945 року в Москві відбулося засідання, на якому підписано так звану Серпневу згоду про об'єднання п'ятидесятників із Союзом євангельських християн-баптистів. Служителі на місцях та церкви по-різному поставилися до цього злиття. Протягом наступних років багато п'ятидесятницьких церков входили в об'єднання, розчаровувалися, виходили. Стосунки були непростими, особливо після того, як керівництво ВСЄХБ, всупереч угоді, розіслало в місцеві громади листи, в яких прямо виступило проти говоріння іншими мовами, гучних молитов і т. д.

Розпочалася внутрішня боротьба за доктринальне вчення. Було чимало випадків, коли п'ятидесятницьких служителів утискували, відсторонювали від служіння. Це особливо проявлялося на Сході України, де

п'ятидесятницькі громади переважно зливалися з баптистськими. На Заході це було менш відчутно, бо там п'ятидесятницькі церкви лише входили в Союз без злиття з іншими церквами і самі визначали свою діяльність та духовне життя. Таким чином, дуже швидко постало питання виходу зі ВСЄХБ та утворення свого Союзу.

У післявоєнний період було декілька спроб легалізувати п'ятидесятницький Союз, які закінчувалися арештами та репресіями. Деякі громади залишалися у баптистському об'єднанні, деякі існували як nereєстрованні, незаконні. Офіційно реєстрацію українські п'ятидесятники отримали на початку 1990-х років.

1. Горошко А. Іван Воронаєв. Біографічний нарис / А. Горошко. – Київ: Принт Хаус, 1998.
2. Благовісник. – 2001. – №1.
3. Євангельський голос. – 2002. – №1.
4. Євангельський голос. – 1936–1939.
5. Примиритель. – 1929–1936.
6. Христианский вестник. – 1972–1974.
7. Калинюк Т. Християни віри євангельської на Волині / Т. Калинюк, 1994.
8. Кіт В. Григорій Федішин / В. Кіт. – Львів, 2009. – 336 с.
9. Роценюк Ф. С. Євангельський рух на Тернопільщині / Ф. С. Роценюк. – Тернопіль: Б.В, 1996. – 198 с.
10. Спогади Федора Каплуна. Рукопис.
11. Тематическая программа Библиейской школы по вероучению ОЦ ХВЕ.
12. Тимошук О. П'ятидесятництво в Західній Україні: діяльність Союзу християн віри євангельської / О. Тимошук // Історія релігії в Україні. Науковий щорічник. / Львів: Логос, 2009. – (1). – С. 617–623.
13. Франчук В. Просила Россия дождя у Господа / В. Франчук. – Ровно: Утренняя заря, 2001.

**ВАВРИНЮК
Юрій Іванович**

головний редактор журналу «Благовісник»,
поет, письменник, публіцист





Організаційне становлення п'ятидесятницького руху на Волині

Історія зародження п'ятидесятництва на Волині пов'язана з появою євангельської традиції в с. Стара Човниця. Першого євангельського віруючого і мешканця цього села Йосипа Кравчука охрестив баптист Дементій Олексійович Правочеров у Рожищенській баптистській німецькій громаді [9].

В колонії Пляшева 26 червня 1922 р. відбулося членське зібрання, на якому було прийняте рішення про організацію та реєстрацію Човницької баптистської церкви.

Пресвітером було обрано Федора Каплуна, дияконом – Олександра Кравчука. 1923 р. громада отримала реєстрацію під назвою Церква євангельських християн [2]. 1924 р. на ділянці О. Кравчука розпочалося будівництво молитовного будинку, який зберігся й до сьогодні. Завдяки невтомній місіонерській праці в перші часи зародження руху громада нараховувала приблизно 600 членів. [10]. Молитовний будинок у с. Стара Човниця перетворився на своєрідну місійну базу, де організову-

вали регентські та біблійні курси, з'їзди зібрання.

Зараз неможливо прослідкувати, як і коли у с. Старій Човниці утворилася церква п'ятидесятників. Майже в усіх п'ятидесятницьких джерелах про неї згадується як про звершений факт. Безсумнівним є те, що її основу склали члени баптистської громади, які прийняли вчення про хрещення Святим Духом з ознакою інших мов. Невідомо також, хто першим приніс п'ятидесятницьке вчення до села. Тимофій Калинюк у своїй праці «Історія християн віри євангельської» наводить прізвища перших п'ятидесятників у Старій Човниці: В. Білевич, М. Сац, Н. Момотюк, А. Крачук, К. Дорошкевич. Зібрання п'ятидесятників відбувалося в садибі Віталія Біласевича, а коли з'явилася потреба у більшому приміщенні – Іван Зуб-Золотарьов віддав для цього половину свого будинку.

Вихід членів із баптистської громади та організація нової, п'ятидесятницької, громади відбулися, ймовірно, в 1925 – 1926 рр. Громада складалася з віруючих кількох сіл (Озера, Звозова, Суська, Хопнева), і нараховувала понад 200 членів. Очолив церкву Іван Зуб-Золотарьов, - людина, що «цілком присвятила своє життя проповіданню Євангелії, повсюдно відвідував громади, проводячи час у поїздках, відві-

Зараз неможливо прослідкувати, як і коли у с. Старій Човниці утворилася церква п'ятидесятників. Майже в усіх п'ятидесятницьких джерелах про неї згадується як про звершений факт.

дував різні села і міста» [8, с. 65].

Особа Івана Зуб-Золотарьова – знакова в історії п'ятидесятництва. Народився 14

січня 1903 р. в Полтаві. Закінчивши школу, служив у царській армії. Разом зі своєю частиною молодий юнкер втік від більшо-



Сім'я Порфирія та Марії Ільчук. Сидить: Ільчук Олександр Миронович, найстарший внук Порфирія Ільчука; і сьогодні активний член церкви. Перший ряд, зліва направо: Олексій Порфирович, майбутній пресвітер Корнишської громади, мама Марія Ільчук, батько Порфирій Ільчук, біля двох маленьких дітей – найстарший син Порфирія - Мирон.

віків на Захід. У Польщі вони потрапили до спецтабору в м. Воломін, за 20 км від Варшави. Там І. Зуб-Золотарьов і почув євангельську звістку. Оселившись у с. Старій Човниці, у жовтні 1922 р. прийняв водне хрещення у місцевій баптистській громаді. Одружився на вдові О. Кравчука. Саме завдяки зусиллям та ініціативі І. Зуб-Золотарьова у с. Старій Човниці було організовано біблійні курси, курси регентів церковних хорів, а також духовий оркестр, з яким особисто відвідав багато сіл Волині, Тернопільщини, Львівщини. Знаково, що І. Зуб-Золотарьову було довірено місцевими п'ятидесятниками нести служіння головного пресвітера волинського краю.

На Волині ширення п'ятидесятницьких ідей відбувалося завдяки невтомній праці Порфирія Ільчука, Івана Зуб-Золотарьова,

Федора Кандиби, Пилипа Савчика, Наума Савчика, Андрія Бульботка, Григорія Корнійка, Олексія Савочки, Ксенофонта Ширка, Івана Наливайка, Івана Головка, Григорія Костомахи, Леоніда Стецюка, Марка Леуса, Івана Озеруги, Михайла Стадніка. До 1925 р. з'явилися церкви та невеличкі громади п'ятидесятників у Старій Човниці, Костюхновці, Чежині, Колках, Будках, Тутовичах, Великих Цепцевичах, Малих Цепцевичах, Нетребі, Теклівці, Вирах, Веліховому, у м. Ківерці.

У травні 1929 р. у с. Стара Човниця відбувся Перший об'єднаний з'їзд представників українських, російських, польських та німецьких п'ятидесятницьких церков [6, с. 3] за участі членів Східноєвропейської місії (голова Густав Герберт Шмідт (09.03.1891-19.05.1958), рукопокладений місіонер п'ятидесятницького союзу Асамблей Божих) [5, с. 7]. У з'їзді взяло участь 88 делегатів, головою було обрано І. Зуб-Золотарьова. На з'їзді одностайно вирішено усіх послідовників п'ятидесятницького руху називати «Християнами віри євангельської» (Zwiazek Zborow Chrzescijan Wiary Ewangelicznej) на основі Слова Божого (Дії Св. Апостолів 11:26 «... найперш християнами названо учнів»;

Послання св. апостола Павла до филип'ян 1:27 «Тільки живіть згідно з Христовою Євангелією, щоб, - чи прийду я й побачу вас, чи й не бувши – почув я про

вас, що ви стоїте в однім дусі, борючись однодушно за віру євангельську»).

Одностайно було ухвалено статут, утворено Союз християн віри євангельської, обрано керівництво Союзу. До Комітету Союзу увійшло дванадцять осіб: головою Союзу обрано Артура Бергхольца, помічником голови – Йосипа Черського, секретарем – Івана Зуб-Золотарьова, скарбником – Данила Комса, членами Комітету стали: Мойсей Маслянчук, Адольф Фрідріх, Єфим Стрелка, Михайло Вербіцький, Станіслав Недвецький, Григорій Красковський, Порфирій Ільчук [11, с. 4]. Онуфрія Мазала та Лемещук Анастасію визначено роз'їзними благовісниками. З'їзд доручив

Комітету Союзу організувати видавничу діяльність, здійснювати підготовку проповідників та регентів, а також клопотатися перед владою про реєстрацію Союзу. Центр Союзу церков християн віри євангельської розмістився у Лодзі.

З 1929 р. Союз християн віри євангельської на теренах Другої Речі Посполитої почав видавати журнал «Примиритель» російською мовою, його редактором був Г. Шмідт.

19 серпня – 13 вересня 1929 р. у Старій Човниці від-

булися перші біблійні курси Союзу, якими керували Г. Шмідт та Хейс із Лондона. Надалі курси відбуваються щорічно у Данцігу (Гданьську). Г. Шмідт заснував та очо-

*На з'їзді одностайно
вирішено усіх послідовників
п'ятидесятницького руху
називати «Християнами віри
євангельської» на основі Слова
Божого*

*«... найперш християнами
названо учнів»
(Дії Святих Апостолів 11:26);*

*«Тільки живіть згідно з
Христовою Євангелією, щоб,
- чи прийду я й побачу вас, чи
й не бувши – почув я про вас,
що ви стоїте в однім дусі,
борючись однодушно за віру
євангельську»*

*(Послання Святого Апостола
Павла до филип'ян 1:27).*

лив Біблійний інститут, який на 1930 р. міг прийняти тільки 25 учнів, тому керівництво інституту планувало, не розширюючи приміщення, прийняти ще 10 учнів, що стало б «благодійним та допомогою Східній Європі» [4, с. 47]. Програма курсів, що відбувалися 16 липня – 26 вересня 1934 р., складалася з таких предметів: «Основи християнства» (викладач Нельсон Парр), «Дух Святий та його праця» (Дональд Джі), «Дії Святих Апостолів» (Н. Парр), «Праця благовісника» (Г. Шмідт), «Завдання

ської в Польщі, а також заявлено, що п'ятидесятники «користуються повною свободою віросповідання». Більш того, у п'ятидесятницькому Союзі мирно уживалися поляки, росіяни, українці та німці, – для них секретарями з'їзду обрали Г. Федішина, Д. Комсу, М. Вербіцького та Міттельштедті. Із звіту Союзного комітету випливало, що «Господь благословляє Союз, додаючи постійно до нього членів»: якщо 1933 року всіх членів Союзу нараховувалося 15441, то 1935 р. число членів,

прийнятих через водне хрещення, сягнуло 18197 осіб, не враховуючи німецьких громадян [7, с. 91].

У січні 1935 р. Г. Шмідт підвів підсумки своєї місіонерської праці: лише у Польщі в травні водне хрещення прийняло 767 душ [5, с. 10]. 1936 р. Союз нараховував 15 районів, до складу яких до початку Другої світової війни входило 300 громад з понад 25 тисячами членів:

1. Північна група – Білорусія (Поліський, Новоградський, Молодечно-Вілейський, Пружанно-Брестський райони);

2. Центральна група – Волинь (Кременецький, Ківерцівський, Степанський, Горохівський, Бродський, Дубенський райони).

Один із знаних соціальних проектів перших п'ятидесятників – сирітський будинок, який почав функціонувати 1935 р. в Барановичах, а згодом переселився у Ківерці. Спершу відповідальною особою було призначено Олену Покровську із Вільнюса, пізніше – Любов Коб'яко. 1937 р. у ньому мешкало 14 дівчат-сиріт віком від 4 до 11 років. Притулок діяв до початку Другої світової війни.

23 – 24 січня 1938 р. у с. Глинську (Чеському) відбувся Перший з'їзд християн



Родина Фредора Каплуна роки війни (1943 р.)

церков та керівництво Союзом» (А. Берггольц), «Післання до Єфесян та Колосян» (Грінстріт), «Скинія та жертвоприношення у книзі Левит» (Грінстріт), «Дух Святий та П'ятидесятниця» (Д.Джі), «Хоровий спів та музика» (І. Зуб-Золотарьов) [8, с. 401]. Необхідно зазначити, що під орудою Г. Шмідта у 1929-1939 рр. було проведено близько 100 одно- та двотижневих курсів у місцевих церквах для тих, хто не мав можливості навчатися у Данцігу.

На VI з'їзді Союзу християн віри євангельської в Польщі (4-6 червня 1935 р.) в м. Ківерцях було озвучено подяку польському урядові за «прихильне ставлення» до п'ятидесятників і за «відсутність будь-яких перешкод у задоволенні релігійних потреб» церков християн віри євангель-

віри євангельської Волині. У спеціально орендованому для проведення з'їзду приміщенні театральної зали у с. Глинськ було проведено ранкове та вечірнє богослужіння, на яких були присутніми біля 700 осіб. Проповідували відомі серед євангельсько-

округу громад християн віри євангельської. Члени окружного комітету: Михайло Вербіцький – голова, Єфим Стрелка – заступник, Іван Забавський – секретар, Павло Пилипчук – скарбник. Члени комітету Волинської округи: Лука Столярчук, Дмитро Петров, Порфирій Ільчук, Олександр Давидюк, Петро Семенюк, Йосип Черський, Іван Мельничук.

На цьому з'їзді було підкреслено, що церкви Союзу християн віри євангельської гостро потребують освічених, вмілих регентів. Тому було вирішено створити курси з підготовки керівників хорів, відповідальним призначено

Сергія Каплуна із с. Темногайці.

Для підтримки праці серед молоді та дітей було створено спеціальний фонд для пожертвувань, а інструкторами для роботи із молоддю обрано Володимира Мельника, Івана Чубая, Йосипа Гаврищука, Андрія Давидюка, Петра Сорокопуда, Антона Нікітчука.

Вибір Петра Сорокопуда інструктором для роботи із молоддю був невинуватим. Петро Сорокопуд народився на Рівненщині, закінчив гімназію, відрізнявся літературним нахилом, писав вірші. Разом із Дем'яном Гарасевичем 1930 р. підготував до друку збірку християнських пісень «Скарбничка духовних пісень і Богослуж-

Один із знаних соціальних проектів перших п'ятидесятників – сирітський будинок, який почав функціонувати в 1935 р. в Барановичах, а згодом переселився у Ківерці... Притулок діяв до початку Другої світової війни.

го братства місіонери: Артур Берггольц, Густав Кінцерман, Порфирій Ільчук, Іван Забавський, Михайло Вербіцький, Єфим Стрелка. Проповіді звучали російською, українською, чеською, польською мовами. Два хорові колективи виконали кілька пісень українською мовою [3, с. 4].

24 січня відбулася ділова нарада, на якій були присутні 51 делегат від різних районів Волині та 40 гостей. В ході наради визріла думка об'єднати п'ятидесятницькі громади на території Волині у Волинську округу громад християн віри євангельської. Рішення офіційно було оформлено 3 – 4 липня 1938 р. на Другому з'їзді у с. Глинську (Чеському). Участь у з'їзді взяли члени комітету Союзу Іван Панько, Григорій Федішин, а також відомий проповідник із Швеції Микола Пейсті із дружиною Мартою. Усього на зібранні було 69 делегатів та 15 гостей, керував з'їздом Артур Берггольц, секретарем був Іван Забавський.

04 липня 1938 р., після ділової наради служителів церкви, шість районних об'єднань: Кременецьке, Ківерцівське, Степанське, Дубенське, Горохівське, Бродське були об'єднані у Волинську

На з'їзді було підкреслено, що церкви Союзу християн віри євангельської гостро потребують освічених, вмілих регентів. Тому було вирішено створити курси з підготовки керівників хорів

бових псалмів» (вміщувала 219 пісень), для якої особисто переклав багато пісень українською мовою. У 1937-1939 рр. вхо-

див до видавничого комітету з підготовки до друку збірника українського «Псалмоспіву», працював над збірником російських псалмів «Песни радости и победы».

У повоєнний час п'ятидесятницька спільнота Волині пережила зміни у структурі, характері діяльності громад, житті багатьох віруючих. Незважаючи на те, що під час війни кількість членів у протестантських церквах неймовірно зростала [1, с. 31], саме у цей період починають назрівати кризові явища, які стосувалися насамперед п'ятидесятницького руху. У 40-х роках ХХ ст. утворюється нове протестантське об'єднання – Союз євангельських християн-баптистів (СЄХБ), до якого було включено і п'ятидесятницьку течію: частина п'ятидесятників (ХВЕ та ХЄВ) (1945 р.), п'ятидесятницькі громади євангельських християн у дусі апостольським (1947 р.) [13, с. 44]. На перший погляд, об'єднання було логічним: поміж усіма євангельськими громадами, позірно, не було радикальних розходжень у віросповідній та культовій практиці. Та насправді, воно було ініційоване владою, оскільки єдину релігійну організацію значно простіше контролювати [12, с. 154]. Попри це п'ятидесятницька спільнота зуміла зберегти свою ідентичність, основні традиції якої було сформовано у час її становлення.

1. Беркгоф К. Чи було релігійне відродження в Україні під час нацистської окупації? / К. Беркгоф // Український історичний журнал. – 2005. - № 3. – С. 16-36.

2. Вавринюк Ю. Зародження та розвиток п'ятидесятницького руху в Україні. Історична довідка [Електронний ресурс] / Ю. Вавринюк // Благовісник [сайт]. – Режим доступу: http://www.blag.org.ua/2istoriya/90_rokiv.html (дата звернення: 18.07.2017). - Назва з екрана.

3. Вербіцький Ф. Михайло Вербіцький / Ф. Вербіцький // Євангельський голос. – 2006. - № 2. – С. 4-5.

4. Г.Ш. Первый выпуск Библийских курсов в

Данциге / Г. Ш. // Примиритель. – 1930. - № 6, июль. – С. 41, 46, 47.

5. Древітц А. Життя та діяльність місіонера Густава Г. Шмідта (1891-1958) / А. Древітц // Євангельський голос. – 1994. - №5-6. – С. 6-14.

6. Зуб-Золотарев И. Первый объединенный съезд христиан веры евангельской в Польше / И. Зуб-Золотарев // Примиритель. – 1929. - № 1, авг. – С. 3.

7. Історія релігії в Україні. Т.6. Пізній протестантизм в Україні: п'ятидесятники, адвентисти, свідки Єгови / за ред. П. Яроцького. – К.; Дрогобич, 2007. – 630 с.

8. История евангельских христиан-баптистов в СССР. – М., 1989. – 622 с.

9. История Киевской центральной церкви ЕХБ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://anabaptist.ru/obmen/hystory/ist3/files/archives/2/15a.html> (дата звернення: 15.07.2017). - Назва з екрана.

10. Культові пам'ятки протестантизму на Волині [Електронний ресурс] // Хроніки Любарта [сайт]. – Режим доступу : <http://www.hroniky.com/news/view/7882-kultovi-pam-iatky-protestantyzmu-na-volyni> (дата звернення: 18.07.2017). - Назва з екрана.

11. Нам пишут // Путешественник. – 1929. - №7. – С. 4.

12. Переписка с Советом, Уполномоченным Советом по делам религиозных культов при СМ УССР, партийными и советскими органами о деятельности религиозных объединений. Начато 1 января 1945 года. Окончено 22 декабря 1956 года. – Ровенский госархив. Фонд Р 204. Опись № 12. Дело № 2. – На 391 листе.

13. Р. К. Из истории присоединения родственных течений в один союз / Р. К. // Братский вестник. – 1984. - № 2. – С. 42-45.

ПІДЛУЖНА

Ольга В'ячеславівна

здобувач Інституту філософії
ім. Г.Сковороди НАН України





Село Човниця як колиска баптистського та п'ятидесятницького руху на Волині

Початок ХХ століття. У селі Стара Човниця проживав коваль Йосип Кравчук. Він був шанованою людиною в селі і заможним господарем. До речі, він був дядьком відомого українського вченого-математика академіка Михайла Пилиповича Кравчука. Його навернення було трохи незвичним, навіть комічним. Якось, придбавши для себе обнору (у своїх спогадах Федір Каплун називає «сюртук і камаші»), він прийшов у ній в церкву. Люди заздрісно поставилися до його вигляду, мовляв, дивись, вже й старий Йосип панком зробився. Це зачепило коваля за живе, він образився і сказав, що більше

не піде до церкви, а сам читатиме Слово Боже. Що і зробив. Поїхав до Луцька, купив Біблію і став читати у неділю разом із сім'єю.

Це ще більше налаштувало односельчан проти Кравчука, і вони донесли на нього священику. Коли ж Йосип і його не послухав та відмовився повернутися до церкви, за справу взялися священнослужителі з Луцька. Бунтівникові пригрозили виселенням у Сибір, але багато селян, які поважали старого коваля, стали на його захист. Йосипа залишили в спокої, але читання Слова Божого не пройшло даремно. На читання Біблії приходили односельча-

ни Віталій та Йосип Момотюки, Андрій Пилипчук, Бакун. Про цю подію невідомо як дізнався один баптистський проповідник Правочеров з Києва, який приїхав до Кравчуків, поспілкувався з ними. Йосип прийняв водне хрещення, став членом баптистської церкви і з родиною почав відвідувати німецькі зібрання (у Рожищах була німецька баптистська церква).

Коли після світової війни розпочалося пробудження, Йосип Кравчук був уже в літах і 1920 року на 75 році життя відійшов у вічність. Перед смертю він наказав синові Олександрові виконати його найбільшу мрію: проводити у його домі зібрання і щоб на його землі був побудований дім молитви. Син виконав батькове прохання: на ділянці Йосипа Кравчука 1924 р. розпочалося будівництво великого дому молитви, який зберігся аж дотепер. Олександр Кравчук замінив батька у його служінні (його праця була недовгою – незадовго після освячення ділянки під будівництво дому молитви він захворів і на 48 році життя помер). Ще раніше він почав відвідувати зібрання у сусідніх Свозах, що проходили у баптистського диякона Шілберта, прийняв водне хрещення, вивчив німецьку мову, навчився музичній грамоті та грі на скрипці. У тій же громаді він закохався у німецьку дівчину Отилію Шот і одружився з нею.

26 червня 1922 р. в колонії Пляшева відбулося членське зібрання, на якому ухвалено рішення про організацію та реєстрацію Човницької баптистської церкви.

Пресвітером обрано Федора Каплуна, дияконом – Олександра Кравчука. 1923 р. громада отримала реєстрацію, правда, через деякі чиновницькі нюанси, під назвою Церква євангельських християн.



Федір Каплун народився 1895 р. у селі Свози Ківерцівського району. 1913 р. він поїхав на заробітки у Сполучені Штати, де увірував, прийняв святе

водне хрещення і закінчив біблійну школу відомого баптистського проповідника В. Фетлера. Повернувшись 1921 р. додому, він познайомився з Олександром Кравчуком і активно узявся за місію та проповідницьку працю. Стара Човниця та обійстя Кравчуків стають своєрідною місі-

У серпні 1924 р. Човницю відвідали гості з Англії, Німеччини, проповідував відомий проповідник та християнський автор Освальд Сміт

онерською базою для проповіді Євангелії на всій Волині. Федір Каплун у своїх спогадах згадував 55 населених пунктів, де йому довелося проповідувати і де згодом виникли євангельські церкви. На базі Човницької церкви проводилися регентські курси та біблійна школа, організовувалися великі зібрання. Наприклад, у серпні 1924 р. на такому зібранні (або як тоді називали, з'їзд) було більше 1000 чоловік.

Човницю відвідали гості з Англії, Німеччини, проповідував відомий проповідник та християнський автор Освальд Сміт. Пісні співали українською, польською, німецькою та англійською мовами, грав духовий оркестр. Саме на цьому зібранні і відбулося освячення майданчика під будівництво дому молитви.

Село Стара Човниця відоме ще однією важливою сторінкою історії. Воно стало колицкою і п'ятидесятницького руху, який набував усе більшого поширення. На Волинь п'ятидесятницьке вчення прийшло перш за все завдяки поверненим з полону, заробітчанами та реемігрантам з Америки. Якщо в поліських районах вогнища п'ятидесятництва виникали незалежно одне від одного і носили локальний характер, то на Тернопільщині воно набуло більш

ше, це стосувалося підготовки служителів, які б могли звершувати священнодії та правильно керувати громадами, що стрім-



ко зростали. По-друге, потрібно було чітко виробити віровчення та богослужбову практику, які нерідко відрізнялися у різних громадах. По-третє, загальними зусиллями можна було б впроваджувати проекти, які не під силу окремим церквам. Окрім того, потрібно було захиститися і від лжевчень, що прийшли під виглядом п'ятидесятницького вчення й базувалися на духовних проявах без ґрунтовного знання Слова Божого, тому вже починали завдавати шкоду новим церквам. Такий об'єднуючий з'їзд і відбувся в Човниці 1929 року.

На Волинь п'ятидесятницьке вчення прийшло перш за все завдяки поверненим з полону, заробітчанами та реемігрантам з Америки.

організованого характеру. Саме тому вже 1924 р. там відбувся з'їзд і утворився п'ятидесятницький союз. Він носив географічно обмежений характер, охоплюючи переважно Тернопільщину, частину Рівненщини та Львівщини. У другій половині 1920-их років постала потреба об'єднати п'ятидесятницькі церкви у єдиний союз. Для цього були вагомими причини. По-пер-

І тут неможливо обминути ще однієї постаті – Івана Зуб-Золотарьова. Народився майбутній евангеліст 14 січня 1903 р. в Полтаві. Після закінчення школи призваний у царську армію, де його направили на офіцерські курси. Але стати офіцером він не встиг: разом зі своєю частиною молодий юнкер втік від більшовиків на захід. У Польщі вони склали зброю і потрапили до спецтабору.

Перебуваючи у таборі м. Воломін-Варшави, Зуб-Золотарьов почув Слово Боже від євангельських проповідників. Після увірування поселився у Човниці, де приєднався до місцевої баптистської громади і в жовтні 1922 р. прийняв водне хрещення. Там одружився на вдові з родини Кравчуків.

Невідомо хто, де і коли про це розповів, але враховуючи те, що на той час п'ятидесятницьке вчення було посіяне по всій Волині, а проповідники та євангелісти досить ревно ставилися до свого служіння і часто вирушали у місіонерські мандрівки на декілька тижнів чи місяців, то можна припустити, що у Зуб-Золотарьова було дуже багато шансів почути про нове вчення.

Вихід з баптистської церкви і організація нової громади відбулися найімовірніше в 1925–1926 рр. До такого висновку підводить такий факт. Іван Зуб-Золотарьов у журналі «Християнський вестник», що видавався в Аргентині, у № 329 за 1975 рік публікує фото зі з'їзду в Човниці, що відбувся 1924 р. Він детально та із захопленням пише про цю подію, зауважуючи, що саме у тій церкві він і прийняв водне хрещення. Судячи з тону замітки, можна припустити, що Зуб-Золотарьов був безпосереднім учасником цієї події і говорить про церкву, як свою. Разом з тим, той факт, що у 1929 році в Човниці відбувся такий серйозний п'ятидесятницький з'їзд, свідчить, що на той час там вже була окрема, чимала п'ятидесятницька церква, яка мала базу для проведення подібного заходу.

Федір Каплун і надалі залишився пресвітером баптистської церкви, багато по-

дорожував Волиню. Його праця тривала аж до 1939 року. Після окупації Польщі Німеччиною та Радянським Союзом його разом з німецькими колоністами переселили

на Захід, звідки він пізніше емігрував до Сполучених Штатів. У своїх спогадах він не згадує п'ятидесятницьку церкву в Човни-

ці. 2009 р. його син Фелікс у телефонній розмові з Юрієм Вавринюком сказав, що батько ніколи у родині не розповідав про взаємини з п'ятидесятниками. Сам Фелікс народився 1926 р., тому мало що пам'ятає. Залишився лише дитячий спогад про те, що п'ятидесятницька церква була недалеко від баптистської, через річку. Він запам'ятав, що там були гучні молитви, які нерідко долітали аж до обійстя Кравчуків.

Зібрання п'ятидесятників відбувалися в домі Віталія Біласевича. Коли з'явилася потреба у більшому приміщенні – у Зуб-Золотарьова, який виділив половину свого будинку для проведення богослу-

Вже 1928 року працівники місії вели активну працю з об'єднання п'ятидесятницьких громад

жінь. Ймовірно, саме там і відбувся третій за рахунком і перший об'єднаний з'їзд п'ятидесятницьких церков. Починаючи з 1928 р. історія п'ятидесятницького руху в Польщі тісно пов'язана з іменами служителів Східно-Європейської місії (СЕМ) Густава Шмідта та Артура Берггольца (у інших написаннях Берггольц). Густав Шмідт

народився на Житомирщині 1891 р.

1905 р. сім'я виїхала в Німеччину. 1927 р. Густав зустрічається з Паулем Петерсоном і з його допомогою та за підтримки бізнесмена Свансона вони утворили Російську та Східно-Європейську місію для проповіді Євангелії у Східній Європі. Влітку 1928 року Густав Шмідт приїздив у місто Дан-

ті п'ятидесятники називали себе переважно християнами євангельської віри, але на території Радянської України з 1925 року діяв Всеукраїнський Союз християн євангельської віри під керівництвом Воронаєва. Щоб не було непорозумінь та плутанини, вирішено дати назву – Союз християн віри євангельської.

Назва Союзу стала важливим питанням... Щоб не було непорозумінь та плутанини, вирішено дати назву – Союз християн віри євангельської

На з'їзді в Човниці ухвалено Статут Союзу ХВЕ, який роз'яснював порядок діяльності місцевих громад. Вирішено відкрити в Данцінгу біблійні курси для проповідників, регентські курси, а також розпочати випуск журналу «Примиритель». Відразу ж

цінг (нинішній Гданськ) як суперінтендант місії. Саме це місто стане на багато років базовою місіонерською станцією. Звідси Густав разом із дружиною Каррі їздив в Естонію, Латвію, Румунію, Болгарію і здійснював внутрішні поїздки Польщею.

Вже в 1928 р. працівники місії вели активну працю з об'єднання п'ятидесятницьких громад, які не увійшли до Союзу під керівництвом Івана Гереса. Потрібно було докорінно реорганізувати Союз, об'єднавши українські, польські, білоруські, німецькі та російські громади, зміцнити зв'язки між віруючими, виробити єдиність у питаннях віровчення, духовної практики, налагодити біблійну освіту. Густав Шмідт та Артур Берггольц почали вести переговори з Іваном Гересом. 5 травня 1929 р. в селі Стара Човниця відбувся Всепольський об'єднаний з'їзд українських, польських, білоруських та німецьких п'ятидесятників. На з'їзді було 83 делегати, які мали право голосу.

Назва Союзу стала важливим питанням, яке вирішено на цьому з'їзді. У всьому сві-

після з'їзду розпочалося активне вирішення питань, які обговорювалися. Вже через два місяці, у липні, Іван Зуб-Золотарьов відкрив у Човниці регентські та музичні курси, у серпні вийшов перший номер журналу «Примиритель».

У кінці 1929 р. на запрошення місії в Данцінг приїхав вчитель Біблії Павло Стехлік. 2 березня 1930 р. відкрилися тримісячні біблійні курси, на яких навчалось 25 чоловік. Це була перша п'ятидесятницька школа в Європі. Викладачами були Густав Шмідт, Густав Кіндерман, Павло Стехлік, Дональд Джі. Лише з травня 1930 р. до лютого 1933 р. курси закінчили 271 особа. Окрім того, Густав Шмідт та його працівники у 1929 – 1939 рр. провели близько 100 одно- та двотижневих курсів у місцевих церквах для тих, хто не мав можливості навчатися у Данцінгу.

ВАВРИНЮК
Юрій Іванович

головний редактор журналу «Благовісник»,
поет, письменник, публіцист

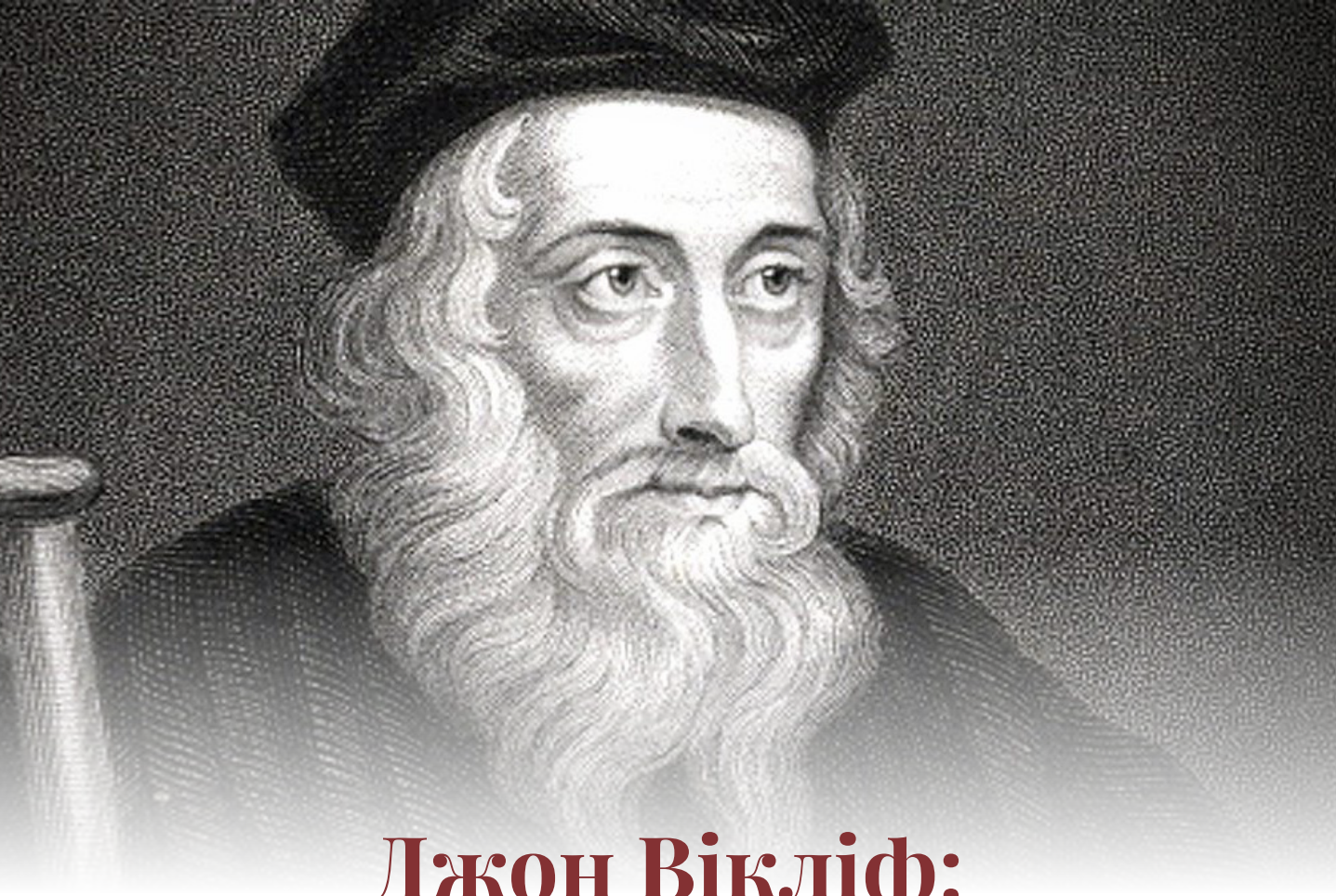




Розділ III

РЕФОРМАЦІЯ І ОСОБИСТІТЬ





Джон Вікліф: попередник Реформації

Початком Реформації традиційно вважають 1517 рік, коли Мартін Лютер оприлюднив свої відомі «95 тез». Проте він не став першим невдоволеним станом розвитку церкви. Так, ще у XIV столітті з цілісною програмою реформи як догматичних основ, так і релігійних практик, виступив видатний англійський політичний діяч, перекладач та богослов Джон Вікліф (бл. 1320-тих–1384 рр.).

Вікліф народився у великій та заможній йоркширській родині. Отримавши гарну початкову освіту, 1345 р. Вікліф вступає до Оксфорда [1]. У цей період найсиль-

ніше на нього вплинули два незалежні фактори: книга «Про справу Господню проти пелагіанців» [2] тодішнього єпископа Кентерберійського Томаса Брадвардіна (1290–1349 рр.) та чорна смерть, яка стрімко поширювалась Англією з 1348 року.

У своєму трактаті Брадвардін, слідом за Августином, рішуче заперечував повну свободу волі людини та її незалежність від Бога: він наполягав, що воля Господня є не лише основою творіння, але і детермінує вибір, який робить людина протягом всього життя. Ефект від книги Брадварді-

на підсилювався розповсюдженням чуми: Вікліф все більше переконувався у безсиллі людини, її неспроможності визначати свою власну долю, спостерігаючи марні зусилля врятуватися від Чорної смерті.

1356 р. Вікліф завершив навчання на факультеті вільних мистецтв. Назва його диплому свідчила про посилення есхатологічних поглядів – «Останній вік Церкви». У ній ліценціат стверджував, що XIV століття завершиться Кінцем світу: чума, наслана Господом, не була, на його погляд, карою за гріхи всіх людей, але лише негідного кліру, здебільшого неосвіченого та з сумнівною репутацією серед своєї пастви. Після отримання освіти Вікліф розпочав викладацьку кар'єру і дуже скоро очолив коледж Бейлліол Оксфордського університету.

1374 р. розпочався новий етап – політичний. Вікліф був включений у королівську комісію від парламенту Англії [3], яка працювала у Брюгге з представниками Папи Григорія XI над улагодженням конфлікту між англійським королем Едвардом III та Папою. Король та уряд Англії опиралися рішенню Папи стягувати податок з англійського кліру та практиці призначень Папою кандидатів на посади в англійській церкві.

Саме у цей, політичний, період Вікліф сформував погляди на необхідні церкві реформи. Про це вже свідчать перші його трактати «De Dominio Divino» («Про Божественну владу») та «De civili dominio» («Про світську владу»), завершені 1377 р. У них Вікліф стверджував: внаслідок первород-

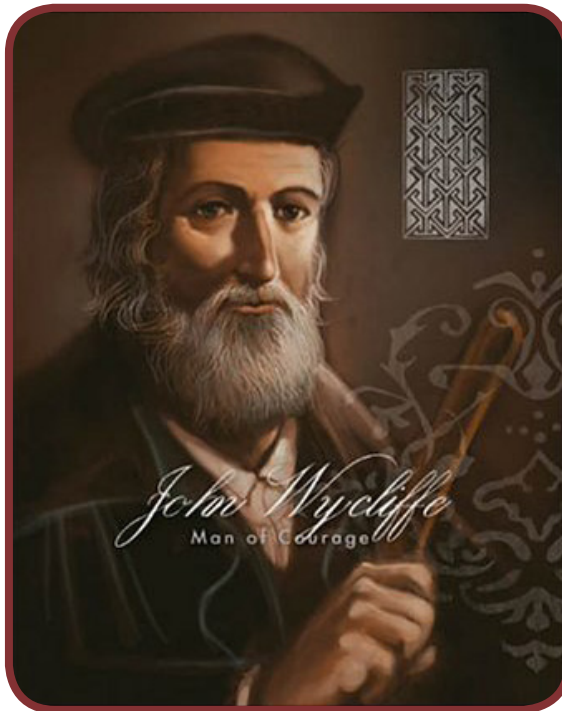
ного гріха людина втратила право володіти чим-небудь, як це було у Раю; відтепер владою та статками людину наділяє лише Бог і тільки праведні перед Богом мають право чимось володіти. Людина ж має одне право – любити свого ближнього. Церква, на думку Вікліфа, потопає у гріху та розкоші – вона має повернутись до євангельської бідності, позбувшись усіх своїх багатств. Цьому має посприяти той,

хто був наділений владою від Бога – король Англії. Влада Папи ж – незаконна та не йде від Бога, але від людських установлень.

Папа Григорій засудив 18 статей з трактатів [4] та направив до університету Оксфорда п'ять копій булли проти Вікліфа (по одній для єпископа Кентерберійського, єпископа Лондона, короля Едварда III, канцлера Англії та Університету), вимагаючи, в свою чергу,

університет розібратись з «еретичними» поглядами теолога. Правління університету Оксфорда було незадоволене втручанням Папи у свої справи. До цього невдоволення додалось ще заступництво королівського дому за Вікліфа, тому вирок був м'яким: заборона публічно висловлюватись та проповідувати.

Папа Григорій не встиг опротестувати рішення університетської ради: він помер 1378 р. З його смертю для Католицької церкви наступив один із найбільш складних періодів існування – Велика Схизма, коли були обрані одразу два Папи – Урбан VI в Римі та Климент VII, який повернувся до Авіньйону. У цей час англійський уряд



звернувся за порадою до Вікліфа – чи продовжувати платити десятину Папі? Той, остаточно розчарований католицькими ієрархами, порадив утримуватись.

Так, з кінця 1370-тих років і аж до його смерті 1384 р. для Вікліфа розпочинається новий період – творчий, або, з погляду католицьких теологів, «еретичний». Якими ж були найбільш яскраві здобутки цього періоду, що зробили Вікліфа предтечею Реформації? Як вже зазначено, дуже рано Вікліф відкинув усі авторитети, окрім Слова Божого. Логічним продовження цієї думки став переклад Біблії англійською мовою, який він ініціював. Самому Вікліфу належить переклад Нового Заповіту, а його другу Ніколасу Херефордському – Старого заповіту, які здійснено у 1380 – 1381 рр.

У ці ж роки він розроблював догмат про Євхаристію у однойменному діалозі. Вікліф стверджував, що, на відміну від усталених «еретичних» поглядів, під час Євхаристії не відбувається Трансубстантивация – «хліб залишається хлібом» [5], проте, у той же час, духовно, сакраментально – це Тіло Христа [6]. Основу те-

проявів (обрядів-акциденцій), відбулось формування вимог до глибинної церковної реформи.

В першу чергу Вікліф звертався до аналізу Євхаристії – «осердя» християнської релігії. Субстанцією таїнства теолог визначає присутність Тіла Христового у кожній Євхаристії, яке, однак, не пов'язане з тим, що можна відчутти на дотик. Тобто, він відкинув католицький догмат про Трансубстантивацию – справжнє перетворення хліба на Тіло Христа і вина – на Кров. Вікліф стверджував, ґрунтуючись на Писанні, що Євхаристія є лише символом-згадкою жертви Христа, а не справжнім споживанням Його Тіла та Крові. За такою логікою священницький стан втрачав свою сакральність – якщо хліб та вино не перетворюються завдяки словам священника на Тіло і Кров, то немає причин для вивищення кліру над мирянами.

Далі Вікліф перейшов до не менш важливого таїнства, з якого і починається життя християнина, – Хрещення. Теолог стверджував: Христос насправді показав нам приклад тим, що був охрещений Іоанном у водах Йордану, але найбільш важливим тут є звертання до триєдиного Бога. Покроплення водою чи занурення у неї також є акциденцією – необов'язковим обрядом. Якщо людина потребує хрещення, то кожен може її похрестити в Ім'я Отця, Сина і Святого Духа, навіть за умови відсутності води чи будь-якої іншої рідини. Третє таїнство – Конфірмацію – Вікліф назвав «небезпечним богохульством проти Господа» [7]. Вікліф писав, що

Хрещення як таїнства поєднання з Богом достатньо для будь-якого християнина. Навіщо після Хрещення підтверджувати свою вірність Богу через священника?

Такою ж є позиція Вікліфа й щодо таїнства Священства: «Немає ніяких достатніх підтверджень на користь цього таїнства»

Вікліф відкидає католицький догмат про Трансубстантивацию – справжнє перетворення хліба на Тіло Христа і вина – на Кров

ологічних поглядів Вікліфа складала ще схоластична опозиція субстанції (суті речі) та акциденцій (мінливих ознак речі). Саме з цих позицій він підійшов до переосмислення семи таїнств, прийнятих католицькою церквою. У трактатах, присвячених розгляду суті (субстанції) та зовнішніх

[8]. Його діалог, присвячений цьому таїнству, сповнений звинувачень на адресу Папи та усього кліру у розкошах та гріхах на протигагу євангельській бідності перших дияконів. Їм він радив зрєктися своїх маєтків, земель і повернутися до чистоти ранньохристиянської церкви. На підтвердження цих закликів Вікліф наводив слова Христа учням, яким Він наказав йти і не брати з собою ні іншого одягу, ні взуття [9].

Досить обережним ставлення Вікліфа було до таїнства Сповіді. Він виділив три основні етапи, які має пройти людина на шляху розкаяння: покаятися у серці, вимовити це вголос та, зрештою, сповідатися священику. Перші два належать до субстанції і є вкрай необхідними – людина має проводити іспит совісті та щиро каятися. Проте третій етап – сповідь священику – Вікліф вважав зайвим і навіть шкідливим як для віруючого, так і для самого священика [10]. Особливо Вікліф засудив практику продажу індульгенцій. Папа, писав Вікліф, не має над відпущенням гріхів та покарань за них жодної влади – вона належить лише Богу [11].

Останнє, сьоме таїнство, Єлеопомазання, або «таїнство хворих», також не дістало схвалення від Вікліфа як таке, що «не видається відповідає Писанню» [12]. 1381 р., після засудження його поглядів на таїнства церкви та, зокрема, Євхаристію, Вікліф переїхав у віддалене від Оксфорда містечко Латтерверт. Там він і помер від інсульту 31 грудня 1384 р. Його ідеї не втратили популярності – вже тоді його погляди поширювали Англією народні проповідники – лолларди, які провели свою діяльність аж до початку Реформації.

Джона Вікліфа насправді можна вважати одним із найголовніших попередників європейської Реформації: він ініціював переклад Біблії народною (англійською) мовою, заперечував авторитет Папи та виняткове становище кліру, закликав служи-

телів церкви повернутись до ранньохристиянської бідності, відкидав чернецтво, а з таїнств залишив лише Євхаристію як символ жертви Христа, Хрещення та Шлюб, адже вони підтверджувались Священним Писанням. Погляди Вікліфа стали визначальними для становлення світогляду чеського протореформатора Яна Гуса і, згодом, Мартіна Лютера, якому вдасться реформувати християнську Церкву.

1. McMahon C. M. The Life and Times of John Wycliffe / C. M. McMahon, T. B. McMahon. // Puritan Publications. – 2011. – С. 29.
2. Workman H. B. John Wyclif; A Study of the English Medieval Church, Volume 1. / Workman. // Wipf and Stock Publishers. – 2012. – P. 120–123.
3. Vaughan R. John de Wycliffe: A monograph, with some account of the Wycliffe mss. in Oxford, Cambridge, the British Museum / R. Vaughan. // Seelys. – 1853. – P. 170–171.
4. Broome J. R. Wycliffe and Huss. – Gospel Standard Publications / Broome. – 1994. – P. 16–17.
5. Vaughan R. Tracts and Treatises of John de Wycliffe: With Selections and Translations from His Manuscripts and Latin Works / R. Vaughan. – London: The Wycliffe Society, 1845. – 138 p.
6. Ibid. – P. 141.
7. Ibid. – P. 162.
8. Ibid. – P. 163.
9. Ibid. – P. 163–165.
10. Ibid. – P. 178.
11. Ibid. – P. 182.
12. Ibid. – P. 182.

КОВБАСЮК Стефанія Андріївна

кандидат історичних наук, історик 1-ої
категорії НДЧ історичного факультету КНУ,
асистент кафедри історії мистецтв





Ян Гус та його вчення

Джон Вікліф, англійський теолог та політичний діяч, першим сформував програму комплексної реформи церковної догматики та обрядовості, прагнучи повернути церкві ранньохристиянську чистоту. Хоча Вікліфа та його вчення засуджував Папа Римський як єретичне, праця теолога не була даремна. В особі його молодшого сучасника, чеського проповідника та теолога Яна Гуса (1369 – 1415 рр.), Вікліф знайшов полум'яного та відданого продовжувача справи реформи.

Ян Гус народився приблизно 1369 р. у містечку Гусинець у Богемії (сучасна південна Чехія). Про його ранні роки дослідникам відомо небагато: ще юнаком він прибув до столиці – Праги, де вступив до університету. 1393 р. Гус отримав диплом бакалавра вільних мистецтв, а через три

роки, 1396 р. – здобуває ступінь магістра [1].

1400 р. його посвячено в священники – саме тоді почалася активна проповідницька діяльність Гуса у Віфлеємській капличці. У той же час, тривала і викладацька діяльність теолога в університеті. У 1402 – 1403 рр. він був ректором. Ці дві сфери – релігія та освіта – тісно переплітались у світогляді Гуса. Так, у проповідях він часто звертається до національних почуттів чехів, які у той час нерідко зазнавали гноблення від німців, адже тоді Чехія була частиною Священної Римської імперії німецької нації. Гус та його співвітчизники відчували нерівність між німцями та чехами не лише в політичному плані, а й в університеті, де ці дві нації постійно конфліктували.

1406 р. двоє празьких студентів привезли з Оксфорду твори Джона Вікліфа. Ян Гус відразу захопився ідеями англійського теолога, які виявились близькі йому, критично налаштованому щодо кліру та політики Папи Римського. Відтоді Гус по-



чав проповідувати вчення Вікліфа з кафедри та перекладати основні його твори чеською, хоча з 1403 р. церковна влада в Чехії засудила твори Вікліфа як еретичні. Так, незабаром з'явився переклад Гуса «Тріалогу» англійського теолога [2]. Прихильність Гуса, його друзів та пастви до ідей Вікліфа не залишилася непоміченою Святим Престолом. 1408 р. Папа Григорій XII попередив архієпископа празького Збінека Газенбурзького, що Ватикан знає про поширення вчення Вікліфа та симпатію короля Венцеслава IV до нього і не схвалює цього.

1409 рік став ключовим для Празького університету та Яна Гуса. Король ухвалив «Кутногорський декрет», за яким чеській нації в університеті у вирішенні важливих питань мало належати три голоси, у той час як німецькій та іншим іноземцям – лише один. Декрет стимулював масовий «вихід» німців з Праги та започаткував відновлення контролю чехів над своїм університетом. Це досягнення, однак, було затьмарено новою папською булою, згідно з якою знову засуджено вчення Вікліфа, заборо-

нено проповідувати його ідей та друкувати і розповсюджувати твори. Ян Гус намагався апелювати, проте Папа Олександр V до нього не дослухався.

1411 р. протистояння між Гусом та католицькими ієрархами ще більше загострилося. Новий Папа Іоанн XXIII проголосив Хрестовий похід проти Ладислава, короля Неаполітанського та Єрусалимського, законність влади якого відмовлявся визнавати [3]. Щоб зібрати кошти на похід Папа наказав інтенсифікувати продаж індульгенцій (грамот про відпущення тимчасової кари за гріхи (епітимії), накладених священником вже після сповіді віруючого та прощення його гріхів).

Це відразу викликало протест Яна Гуса, який рішуче виступив проти подібної практики продажу індульгенцій. Позицію теолога підтримали і прості містяни, що, однак, закінчилось трагічно – три молоді ремісники, які наважились перервати проголошення продажу індульгенцій у церкві, були страчені за королівським наказом [4]. Король Венцеслав, який здебільшого підтримував заклики Гуса проти Папи, цього разу жорстоко придушив виступ – скарбниця потребувала коштів для участі Венцеслава у Хрестовому поході. Гус

Позицію теолога підтримали і прості містяни, що, однак, закінчилось трагічно – три молоді ремісники, які наважились перервати проголошення продажу індульгенцій у церкві, були страчені за королівським наказом

наполіг на тому, щоб страчених ремісників поховали у Віфлеємській каплиці, і з проповідницької кафедри проголосив їх мучениками за віру, чий спадок обіцяв не змарнувати [5].

На останні роки життя, проведені у ви-

гнанні після погроз Папи накласти інтердикт на Прагу та будь-яке інше місто, яке прихистить Гуса, припадає доктринальне оформлення вчення Гуса. Основними творами, які відображають уявлення Гуса про церковну реформу стали трактати «Про Церкву» («De Ecclesia», 1413) та «Про кров Христову, що має уділятися мирянам у вигляді вина» («De sanguine Christi sub specie vini a laicis sumendo», 1414 р.). Саме вони

значав святу та вселенську церкву як спільноту усіх людей, передвизначених до спасіння від створення світу. Він називав їх «predestinatos» та відрізняв від тих, хто не може стати істинними членами вселенської церкви через нестачу благодаті та їхньої прив'язаності до гріха. Останніх Гус називає «reprobatos» («відкинені»): вони не можуть утворювати тіло Церкви. Членство у церкві, таким чином, визначається

Божественною благодаттю, а не людським вибором чи уподобанням.

Далі Гус заперечував, що Папа Римський є головою Церкви: нею-бо є лише Христос [6]. Ні Папа, ні кардинали не мають ніяких привілеїв, і не вони утворюють Тіло Церкви [7]. Також Гус закликав не вірити сліпо та не підкорюватись усім рішенням та декретам Папи, поки не буде видно з його справ, що він був до



поряд із мученицькою смертю Гуса надихнули на повстання, якими розпочались Гуситські війни, військові дії, які провадились послідовниками Яна Гуса у Богемії проти католиків у 1419–1434 рр. Завершилися поразкою найбільш радикальних гуситів («таборитів») та примиренням іншої, помірнішої, їх частини («чашників») з католиками.

Написання трактату «Про Церкву» Ян Гус завершив у травні 1413 р., коли перебував у Південній Богемії. Однак, по завершенні Гус повернувся у Прагу, у Віфлеємську каплицю, де публічно зачитав свій твір. Трактат складався з двадцяти трьох глав. Перші десять присвячено структурі Церкви, її голові та частинам. Інші тринадцять – полемчні за характером: у них Гус захищав свої позиції, наводячи аргументи зі Святого Письма.

Якою ж Гус бачив Церкву? Теолог ви-

цієї посади передвизначений Богом [8], «бо пізнається дерево за плодами його» [9].

Написання другого твору – «Про кров Христову, що має уділятися мирянам у вигляді вина» – відбулось у 1414 р., незадовго до початку собору у Констанці. У цьому короткому трактаті теолог розкрив своє бачення Євхаристії, зокрема необхідності та обґрунтованості причащення мирян – хлібом та вином. Його позиція щодо причастя стала продовженням переконання у первинності Святого Письма для релігійного життя церкви та людини. Якщо Христос на Таємній вечері уділив апостолам своє Тіло і Крову вигляді хліба та вина, то так мають вчиняти і всі християни на згадку про Господа [10].

Собор у Констанці, який став переломним моментом не лише у житті Гуса, але й всієї католицької церкви, що переживала

Західну Схизму (розкол у римо-католицькій церкві у 1378 – 1417 рр.), розпочав свою роботу 16 листопада 1414 року і тривав до 8 квітня 1418 року. На момент закінчення Схизми Папами вважали себе три особи – Григорій XII («римський»), Іоанн XXIII («пізанський») та Бенедикт XIII («авіньйонський»). Папську Схизму за сприяння німецького імператора Сигізмунда було подолано – замість трьох пап було вибрано нового, єдиного для усієї католицької церкви, – Мартін V. Наступним важливим етапом діяльності собору було подолання «єресей», зокрема засудження вчення Джона Вікліфа та Яна Гуса. Гус, якого запросили на Собор, був упевнений, що його прикликали для проведення диспуту, а не суду над ним, тому він прибув на Собор 28 листопада. Вже 8 грудня Гуса ув'язнили і розпочали судовий процес, який тривав аж до липня наступного, 1415 р.

6 липня 1415 р. на загальному засіданні Собору Яна Гуса було остаточно засуджено як еретика. Гус протестував, заявляючи, що прагнув лише навчати виключно на основі Писання. Перекоаний у своїй правоті Гус на всі пропозиції розкається та відрекється від своїх слів – відмовлявся. Тоді з нього було зірвано священицький одяг та прив'язано до стовпа. Перед спаленням Гус, як свідчать деякі джерела, вигукнув: «Вони можуть спалити гусака, але через сто років прийде лебідь, якого вони спалити не зможуть» [11], пророкуючи, таким чином, прихід Лютера. Через рік, 30 травня 1416 р. так само було спалено – Ієроніма Празького, вірного сподвижника Гуса ще з часів його проповідування у Віфлеємській каплиці.

Несправедливий суд та спалення Яна Гуса обурило як чеську шляхту, так і простий народ. Згодом, найбільш радикальні послідовники теолога розпочнуть так звані Гуситські війни, у яких будуть відстоювати не тільки релігійні переконання та вимо-

ги реформи церкви, але і соціальні права. Значення Яна Гуса для початку німецької Реформації безсумнівне. Його найкраще сформулював сам Мартін Лютер: «Істинно, якби він, Гус, який в смертельній агонії закликав Ісуса Христа, Божого Сина, що страждав за нас, і заради такої справи та з такою вірою і мужністю кинувся у вогонь, не проявив себе благородним та сміливим мучеником Христа, то, думаю, ніхто би не був спасеним» [12].

1. Frassetto M. Heretic Lives: Medieval Heresy from Bogomil and the Cathars to Wyclif and Hus. / M. Frassetto. – London: Profile Books, 2011. – 248 p.

2. Cross F. L. The Oxford Dictionary of the Christian Church. / F. L. Cross, E. A. Livingstone. – Oxford: Oxford University Press, 2005. – 811 p.

3. Maseko A. N. Church Schism & Corruption / Maseko. – Morrisville: Lulu Press, 2008. – 255 p.

4. Signori G. Dying for the Faith, Killing for the Faith: Old-Testament Faith-Warriors. / G. Signori. – Leiden: BRILL, 2012. – 198 p.

5. Ibid.

6. Huss J. De Ecclesia. The Church / J. Huss. – New York: Charles Scribner's Sons, 1915. – 133 p.

7. Ibid. – P. 137-138.

8. Ibid. – P. 134.

9. Ibid. – P. 146.

10. Disputatio J. Hus, quam absolvit dum ageret Constantiae. / Joannis Disputatio. – Vitebergae: excudebat Nicolaus Schirlenz, 1537. – 10 p.

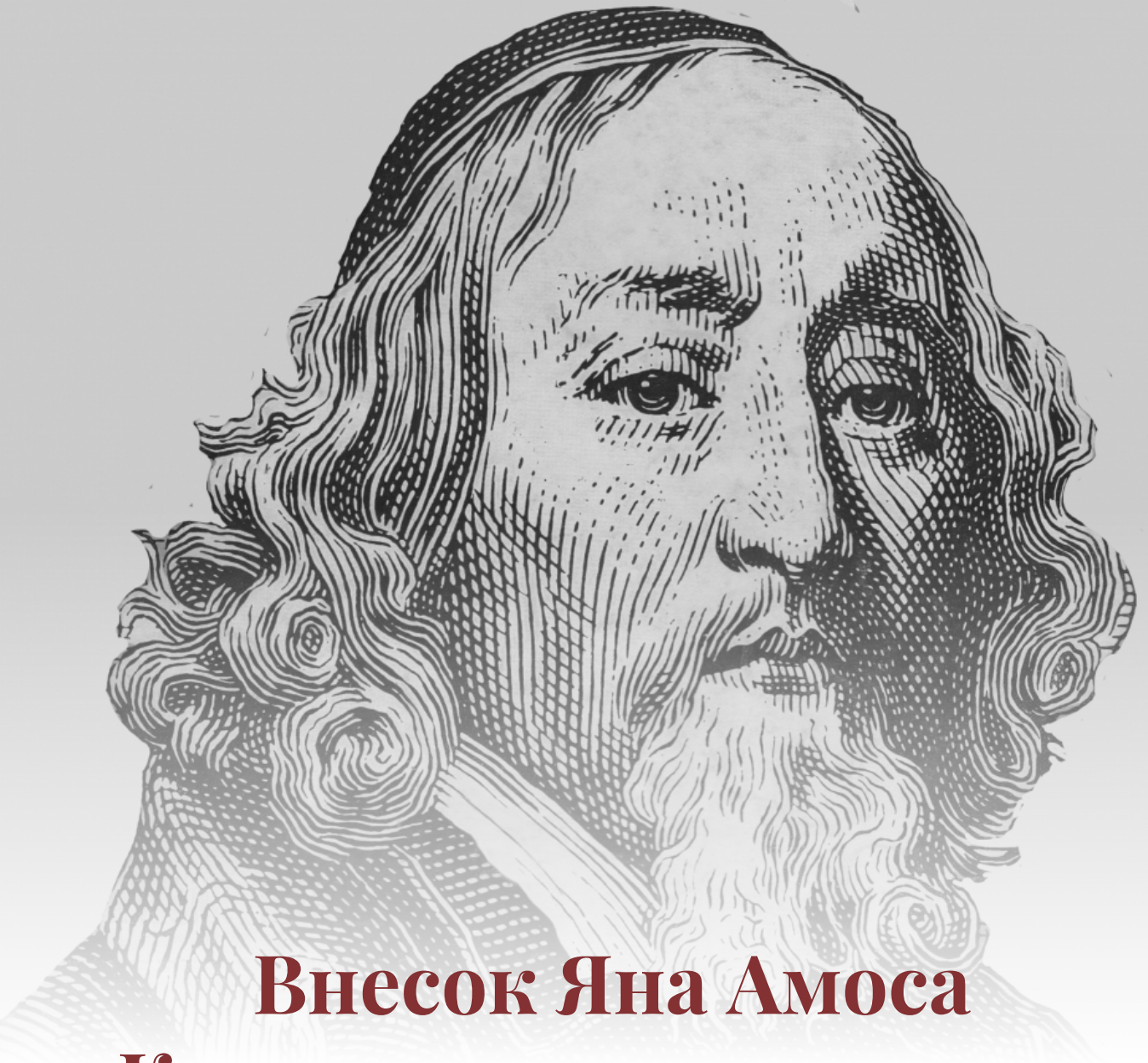
11. Vandiver E. Luther's Lives: Two Contemporary Accounts of Martin Luther. / E. Vandiver, R. Keen, T. D. Frazel. – Manchester: Manchester University Press, 2003. – 261 p.

12. Hus J. Letters of John Huss Written During His Exile and Imprisonment – Edinburgh: W. Whyte, 1846. – 16 p.

КОВБАСЮК Стефанія Андріївна

кандидат історичних наук, історик 1-ої
категорії НДЧ історичного факультету КНУ,
асистент кафедри історії мистецтв





Внесок Яна Амоса Коменського в розвиток Реформації на слов'янських землях

Релігійні погляди Яна Амоса Коменського та діяльність на території Чехії в сані єпископа «Чеських братів» були спрямовані на розповсюдження реформаційних ідей, ідентичних ідеям М. Лютера. А оскільки релігійні погляди Коменського брали початок від вчення Яна

Гуса, доречно зауважити, що більшість його праць мають реформаційне вчення, яке було розповсюджене на слов'янських землях, в тому числі і в Україні.

Ян Амос Коменський (28 березня 1592 р., Нівніце, Чехія, – 15 листопада 1670 р., Амстердам, Голландія) – видатний чесь-

кий мислитель-гуманіст, педагог, суспільний діяч та реформатор. Він отримав міжнародну популярність за свої новаторські методи навчання та пропозиції щодо комплексної освітньої реформи. Він виступав за цілісний підхід до знань і етики, так званого всезнання – універсальної мудрості, яка сягає своїм корінням до переконання, що люди повинні працювати з природою, а не проти неї.

Впродовж свого життя Коменський опублікував понад 150 робіт чеською, латинською та німецькою мовах з таких різноманітних тем, як лінгвістика, пацифізм, соціальна справедливість, людський розвиток, картографія і духовність [5, 7]. Мало хто із сучасних вчених освоїв масштаби і складність робіт Коменського та його інтелектуальних зусиль, а також літературу про нього.

Коменський почав свою кар'єру в Моравії як пастор і вчитель у маленькій протестантській церкві

Коменський почав свою кар'єру в Моравії як пастор і вчитель у маленькій протестантській церкві, відомій під назвою «Чеські брати», але він був змушений емігрувати до Польщі через релігійні переслідування. Після того, як його ранні педагогічні роботи було опубліковано та перекладено англійською мовою 1630 р.,

його запросили створити шкільну систему для Англії. Початок війни між Карлом I і парламентом завадив цим планам, але Коменський прийняв пропозицію від шведської корони для розробки нових навчальних матеріалів.

1650 р. Коменського запросили створити так звану «Школу гри» в Трансільванії, де він написав свій новаторський підручник «Світ чуттєвих речей у картинках». Він повернувся в Лешно

(Польща), 1654 році, але через два р. місто було зруйноване під час Першої північної війни. Трагічно, що багато його неопублікованих рукописів були втрачені в результаті пожежі.

Коменський шукав притулок в Амстердамі 1656 р., де згодом опублікував свої зібрані педагогічні твори під назвою «Велика дидактика» [7, 8]. Згодом Коменського у багатьох країнах проголосили «батьком сучасної освіти» через його гуманістичні методи і пропаганду загальної системи освіти. Ґрунтуючи свої роботи в основному на принципах Святого Письма, він написав та опублікував велику частину своїх досліджень чеською мовою, але частина літератури, написана німецькою та англійською мовами, також значна. Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури (ЮНЕСКО) оголосила 1992 рік Роком Коменського. Створення Чехії і прийом країни в Європейський Союз у 1990-ті роки сприяли дослідженню робіт Коменського для вчених за межами Центральної Європи [9].

Метою цієї роботи є дослідження внеску Амоса Коменського в розвиток реформа-



ційних ідей на слов'янських землях. Звісно, найвідомішим представником і засновником реформаційного руху був Мартін Лютер, але були люди, котрі допомогли розповсюдити реформаційні ідеї, наприклад, Філіп Меланхтон, колега Лютера в університеті Віттенберга, став головним богословом Реформації в Німеччині, Еразм Роттердамський, великий голландський предтеча Лютера, спонукав вивчення Нового Завіту і творів Отців церкви мовою оригіналу. Окрім них – Лефевр Д'етапль у Франції, Цвінглі в Швейцарії, Джон Колет в Англії, Джон Кальвін в Женеві та Ян Амос Коменський в Чехії [6].

Оскільки Коменський був останнім єпископом «Чеських братів», які підтримували та розвивали ідеї чеського реформатора Яна Гуса, необхідно коротко проаналізувати його релігійні погляди. Як стверджує Д. М. Цветаєв, «Іван Грозний побачив у проповідях «Чеських братів» спільність із поглядами «лютерів» і неприхильно поставився до їх місіонерства. Його відповідь члену чеського братства Рокіті відома під назвою «Відповідь государя» і увійшла в історію як пам'ятка слов'янської літератури» [9]. З цього випадку можна зробити висновок, що ідеї «Чеських братів» та Реформації були спільними, а Коменський на посаді єпископа «Чеських братів» не тільки їх підтримував, але й розповсюджував.

У чому ж був головний зміст його реформаційних ідей? Давайте розглянемо. По-перше, головну мету в наданні освіти кожній людині він вбачав у тому, що «у всіх громадах, містах і селах кожної хри-

стіянської держави необхідно створювати школи, в яких усе юнацтво тої й іншої статі, без усякого ви могло навчатися наукам, вдосконалюватися в правах, наповнюватися благочестям і, таким чином, в роки

«Завдяки читанню Біблії та інших хороших книг люди зможуть уникати неробства, небезпеки для плоті і крові. І скажу раз і назавжди: вони навчатися всюди бачити Бога, всюди Його хвалити, всюди Його осягати і, таким чином, проводити приємніше це тяжке життя і з великим бажанням і надією чекати вічного життя»

юності навчитися усьому, що потрібно для цього життя і майбутнього». Коменський прагнув до «ідеалу церкви апостольських часів», широко використовував народну мову в богослужіннях та трактатах, пропагував прощення гріхів тільки через Ісуса Христа, робив «доступним для людей біблійний церковний ідеал, при цьому не занижував його стандарти» [10].

Якщо противники Реформації стверджували, що для простих людей Біблія та її вивчення не потрібні, Коменський у «Великій дидактиці» вчив іншому: «Завдяки читанню Біблії та інших хороших книг люди зможуть уникати неробства, небезпеки для плоті і крові. І скажу раз і назавжди: вони навчатися всюди бачити Бога, всюди Його хвалити, всюди Його осягати і, таким чином, проводити приємніше це тяжке життя і з великим бажанням і надією чекати вічного життя». Мабуть, в цьому вислові і відображаються весь реформаційний внесок в освіту та духовне життя слов'янського суспільства.

У збірнику, який був надрукований у 1653 році під назвою «Правила поведінки для юнаків» яскраво відображені біблійні погляди Амоса Коменського на поведінку юнаків, а також наведено аргументи на користь життя за цими правилами. Наприклад, основою морального критерію для всіх Коменський називає Слово Боже, а джерелом моральності, є «настрій людського духу, завдяки якому людині приємно вести себе так, щоб подобатися Богу і добрим людям» [1, 2].



...Завжди пам'ятати про те, що вони знаходяться в присутності Бога, янголів та інших людей, тому повинні «остерігатися робити щось непристойне перед величчю Бога і янголів, і людей»

Юнакам він дає пораду завжди пам'ятати про те, що вони знаходяться в присутності Бога, янголів та інших людей, тому повинні «остерігатися робити щось непристойне перед величчю Бога і янголів, і людей». Наступне: він просить кожного, щоб «дух твій ради Господа і твоєї совісті, лице твоє і поведінка, і увесь зовнішній вигляд були чистими і чесними заради янголів і людей» [3].

Головним джерелом педагогічних та моральних ідей Коменського була Біблія. Він рекомендував не клястися, (паралель

з Євангелією від Матфія 5:37). Він писав: «Не виправдовуйся, якщо зробив помилку. Покайся і попроси пробачення у того, кого образив». Він рекомендував кожному

мати особисту Біблію та книгу Псалмів, спостерігати за своїми думками, словами, мімікою, щоб в думках не виявилось те, що непристойне перед Господом. «Коли співає церква, не мовчи, – рекоменду-

вав Коменський своїм слухачам, – а співай разом з усіма, тому що кожний повинен перетворювати своє серце і вуста в органи Божої слави» [4].

У наступній тезі Коменського якнайкраще відобразилися головні гасла реформаційного руху «тільки Біблія» та «Біблія пояснює сама себе». Описуючи правила поведінки у церкві, Коменський зауважив, що якщо слухач почує, «що наведена якесь місце із Святого Письма для того, щоб пояснити Слово Боже через проповідь, необхідно в ту ж хвилину відкрити Біблію і позначити те місце». Головною метою цієї поради було те, щоб слухач сам переконався у тому, що той, хто проповідує, говорить істину, ґрунтовано виключно на Святому Письмі. Аналізуючи реформаційний внесок Коменського на слов'янських землях, ми можемо помітити, що він торкнувся і України, оскільки у XVI столітті багато українських студентів їздило навчатися до Чехії. Коли вони поверталися на терени України, то привозили з собою духовну літературу і Святе Письмо чеською мовою.

Поширилася практика проповідувати рідною мовою, писати нею духовні твори та вести полеміку. Під впливом цих ідей

ред. А. А. Красновского. – Москва: Учпедгиз, 1939. – 631 с.

Практика домашнього читання Біблії по домам швидко поширилася і викликала невдоволення католицьких священників та єпископів, оскільки люди, вивчаючи Святе Письмо, бачили різницю між біблійною істиною та церковним вченням

було відкрито велику кількість реформаційних шкіл, яка за кількістю і своїм рівнем перевершувала католицькі, оскільки викладання предметів було на українській мові, а до навчання допускалися всі, хто хотів вчитися. Практика домашнього читання Біблії по домам швидко поширилася і викликала невдоволення католицьких священників та єпископів, оскільки люди, вивчаючи Святе Письмо, бачили різницю між біблійною істиною та церковним вченням.

Отже, Ян Амос Коменський відзначився на слов'янських землях не тільки як педагог-новатор, але і як яскравий реформаційний діяч, який поширював реформаційні ідеї і адаптував їх до практичних потреб суспільства у своїх проповідях, педагогічній та письменницькій праці. Головною ідеєю всієї його діяльності було те, що земне життя людини є лише підготовкою до вічного.

1. Коменський Я. А. Избранные педагогические сочинения / Я. А. Коменський; под. ред. А. И. Пискунова. – Москва: Педагогика, 1982. – 371 с.

2. Коменський Я. А. Избранные педагогические сочинения / Я. А. Коменський; под.

3. Коменський Я. А. Материнская школа / Я. А. Коменський; пер. Д. Н. Королькова, под. ред. А. А. Красновского. – Москва: Учпедгиз, 1947. – 104 с.

4. Коменський Я. А. Мир чувственных вещей в картинках, или Изображение и наименование всех важнейших предметов в мире и действий в жизни / Я. А. Коменський; пер. с лат. Ю. Н. Дрейзина; под. ред. А. А. Красновского. – Москва: Учпедгиз, 1957. – 351 с.

5. Кумарин В. В. Аксиомы Коменского, или Строгий наказ гения научной педагогики всем реформаторам и модернизаторам школьного образования / В. В. Кумарин. – Москва: Нар. образование, 2001. – 241 с. – (№8).

6. Митюрин Б. Н. Славянские истоки педагогики Я. А. Коменского / Б. Н. Митюрин. – Москва: Педагогика, 1995. – 105 с.

7. Любащенко Б. І. Історія протестантизму в Україні / Б. І. Любащенко. – Київ: Поліс, 1996. – 54 с.

8. Грушевський М. С. Історія української літератури: В 6 т. 9 кн. Т. 5. Кн. 2 / Упоряд. О. С. Дідух; Приміт. С. К. Росовецького. – К.: Либідь, 1995. – 352 с.

9. Цветаев Д. М. Памятники к истории протестантизма в России. Протестантство и протестанты в России до эпохи преобразований / Д. М. Цветаев. – Москва: Педагогика, 1988. – 427 с.

10. Нероба В. В. Діяльність церкви «чеських братів» в Україні в XV–XVII ст. / В. В. Нероба // Газета «Путь». – 2015.

КУРИЛЯК
Валентина Василівна

Острозька академія, факультет міжнародних відносин, кафедра історії





Миколай Кшиштоф Радзівілл «Чорний»: вклад у Реформацію та ЖИТТЄВИЙ ШЛЯХ

Перший магнат-протестант, найбагатший шляхтич Полісся й Волині, Великий гетьман і Великий канцлер Великого князівства Литовського (ВКЛ), воєвода Вільнюса і князь Священної Римської імперії, просвітник і провідник ідей Реформації – все це одна особа і видатна особистість буремного XVI століття, чий життєвий шлях безпосередньо пов'язаний

з містечком Олика, що зараз у складі Ківерцівського району Волинської області. Майбутній засновник князівської династії Радзівіллів народився 4 лютого 1515 року в містечку Несвіж – родовому гнізді литвинської родини Радзівіллів, яка свого часу відіграла дуже помітну роль спершу у Великому князівстві Литовському, а згодом і в Речі Посполитій. Вихідці з цієї

родини справляли суттєвий вплив на перебіг багатьох важливих суспільно-політичних подій у Європі.

Батьком Миколая Радзівілла був маршалок Великого князівства Литовського Ян Радзівілл «Бородатий», матір'ю – представниця шляхетської родини ВКЛ Кишок Анна Кишка, власниця й спадкоємиця величезних масивів лісу та орних земель навколо Олики – містечка, що розташувалося на півдорозі між Луцьком та Рівним.

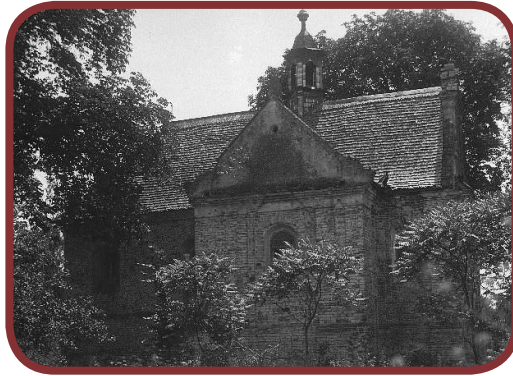
Миколай Радзівілл, як було заведено у багатьох шляхетських родинах, здобув блискучу європейську освіту. Він навчався у Віттенберзькому університеті (Німеччина), де, очевидно, й ознайомився з основами протестантського віровчення. Не треба забувати, що саме тут, у Віттенберзі, було написано й оприлюднено знамениті «95 тез» Мартіна Лютера, якими закладено основи й початок Реформації – релігійно-політичного руху, який за своїм значенням та наслідками належить до найвизначніших подій історії.

Закінчивши університетський курс, Миколай Радзівілл отримав службу при королівському дворі у Кракові, де досить швидко зблизився з майбутнім королем Польщі Зигмундом Августом, а через деякий час став не лише приятелем короля, а й свояком, адже його двоюрідна сестра, Барбара Радзівіллувна, була таємною дружиною Зигмунда Августа.

1544 року молодий придворний обійняв посаду, яку свого часу займав його батько – маршалка Великого князівства Литовського. За можливостями й впливами ця посада належала до найважливіших державних посад ВКЛ і призначення на неї Миколая Радзівілла, очевидно, не було ви-

падковим або синекурою. На елекційному сеймі, що відбувався у Бресті, молодий Радзівілл домогся прийняття ухвали, яка б зобов'язувала Великого князя проживати виключно на території Литви або Русі (України), але не Польщі. Хтозна, чи не тоді

у молодого урядовця з'явилися думки про відновлення незалежності Великого князівства Литовського, прихильниками якої впродовж майже чотирьох століть, меншою чи більшою мірою, були майже всі представники цієї сла-



ветної родини?

Варто зауважити, що поєднання назви держави з етносом литовців є, на мій погляд, не зовсім правомірно. Назва «Литва» – це назва держави, у якій було об'єднано три народи: литвини (сучасні білоруси), русини (сучасні українці) та жемайти (сучасні литовці). Це дуже чітко видно з офіційної назви держави – Велике князівство Литовське, Руське та Жемайтійське. Як бачимо, третім етносом, що утворив ВКЛ, були жемайти (в польських хроніках – жмудь), які з часом перебрали на себе назву литовців.

Через три роки, 1547 року, Миколай Радзівілл та його двоюрідний брат, також Миколай, але «Рудий», отримавши титул герцогів Священної Римської імперії германської нації – так, за традицією Раннього Середньовіччя, іменувала Німеччина, на той час вже роздроблена до кількох десятків найрізноманітніших державних утворень. В українській та польській історичній літературі та термінології титул герцога надається як князівський, тому Миколай Кшиштоф Радзівілл «Чорний» і вважається засновником князівської династії Радзівіллів.

Сам факт отримання титулу братами

Радзівіллами від імператора Карла зазвичай подається без будь-якої мотивації або обґрунтування – «отримали», король Зігмунт Август «підтвердив» – і ... все. Варто погодитись з тим, що навіть значною мірою декоративний на той час титул не надавали будь-кому і просто так – для цього необхідно мати вагомі підстави. Щодо шляхетності Радзівіллів жодних сумнівів немає – ця сім'я виводила свої корені з такої сивої давнини, що у ній губилися імена справжніх засновників родини. А щодо інших мотивів рішення імператора Карла можна лише здогадуватися. Чи не належала їм і та матеріальна підтримка реформаційного руху, яку могли надавати і, швидше за все, надавали Радзівілли?

Те, що Миколай Радзівілл формально ще належачи до римо-католицької церкви,



сприяв поширенню протестантизму, сумнівів не викликає. Приймавши спочатку лютеранство, за досить короткий час він став прихильником Жана Кальвіна – одного з найпомітніших діячів Реформації, чие ім'я стоїть поруч з іменами Лютера та Ульріха Цвінглі. Цьому, ймовірно, міг сприяти і його шлюб з Ельжбетою Шидловецькою, що походила з кальвіністської родини.

Цілком природно, що поширення кальвінізму на території Корони (Польщі) та Великого князівства Литовського у 50-60-х роках XVII ст., посилюється саме у місцевості земельних володінь Миколая Радзівілла – на Волині та Поліссі. Саме тут починають працювати кальвіністські дру-

карні, які випускають не лише релігійну, але й світську літературу, причому знач-



ними, як на ті часи, накладами. Головними центрами книгодрукування стали Брест і Несвіж, але зовсім не виключено, що друкарня могла бути й в Олиці, бо в реєстрах Олицького замку знаходимо згадки як про виробництво паперу, так і про наявність друкарського преса, «дуже старого», як сумлінно зазначив у примітках невідомий укладач реєстру в XVII столітті. Це не пояснюється простим збігом.

Стосовно поширення кальвінізму на Волині в часи Миколая Радзівілла «Чорного» досить цікавою видається еволюція костелу Св. Петра і Павла в Олиці. Дослідники цієї скромної за розмірами культової споруди вважають, що вона є чи не найдавнішою пам'яткою кам'яного будівництва римо-католицької церкви на території сучасної Волинської області. Датують її спорудження серединою – другою половиною XV століття, пов'язуючи це з іменем луцького старости Петра Монтигердовича «Білого» – діда Миколая Радзівілла, якому й належала у той час Олика.

Але чомусь не береться до уваги той факт, що цей костел своєрідно орієнтований за сторонами світу – вітварем на схід, як це притаманно православній традиції. Католицькі ж храми орієнтовані вітварем на південь. Очевидно, спочатку це була православна церква, яку луцький староста перетворив на католицький костел,

провівши відповідне переосвячення та здійснивши інші процедури обрядового характеру. Його онук, палкий прихильник і провідник ідей протестантизму, цілком ймовірно, міг переобладнати костел під молитовний будинок кальвіністів.

Проте розквіт кальвінізму на теренах Польщі й ВКЛ тривав порівняно недовго. У зв'язку з поширенням Контрреформації, і, особливо, розвитком діяльності ордену єзуїтів, створеного Ігнатієм Лойолою, кальвінізм почав втрачати свій вплив у тогочасному суспільстві і здавати свої, здавалося б, дуже стійкі позиції, адже був період, коли число кальвіністських громад перевищувало кількість римо-католицьких парафій у декілька разів! Цій сумній для протестантів тенденції сприяло й те, що зі смертю у 1565 році Миколая Кшиштофа Радзівіла «Чорного», вони втратили не лише свого ідейного вождя, але й вагому матеріальну підтримку, бо сини Миколая були знову повернуті до католицизму. Звичайно, отці єзуїти не могли випустити з рук ті дуже значні кошти, які раніше йшли на розвиток протестантської церкви. Демонструючи свій розрив із кальвінізмом, один із синів Миколая Кшиштофа, також Миколай Кшиштоф, але «Сирітка», скупив на 5 тисяч злотих кальвіністської літератури, виданої друкарнями його батька, і прилюдно спалив її на базарному майдані у Бресті. Інший син, Єжи Радзівілл, був краківським єпископом, а 1584 року став навіть кардиналом римо-католицької церкви. А вже онук Миколая Радзівілла, Станіслав Альбрехт Радзівілл, власним коштом спорудив в Олиці величний собор в ім'я Святої Трійці, наочно демонструючи тим самим відновлення впливу й могутності католицизму на підвладних йому територіях. І не в останню чергу це стало можливим тому, що Зигмунт Август, ставши королем Польщі, домігся укладення Люблінської унії, за умовами якої Корона і ВКЛ об'єднувалися в Річ Посполиту двох

народів, проти чого впродовж всього свого життя так активно виступав його свояк.

У численному переліку справ, які звершив за своє порівняно недовге – п'ятдесят років – життя Миколай Кшиштоф Радзівілл, далеко не останнє місце посідає закладення і початок будівництва замку в Олиці, яке стало останнім акордом у його бурхливому життєписі. Замок, будівництво якого започаткував Миколай Радзівілл, а згодом продовжили його численні спадкоємці й наступники, став однією з перших, а, можливо, й найпершою у Східній Європі оборонно-фортифікаційною спорудою бастионного типу, запозиченою з Італії.

Датою початку будівництва прийнято вважати день святого Юрія – 31 травня 1564 року. Того ж самого дня Олика отримала статус міста і Магдебурзьке право з усіма його привілеями та винятковими правами міського самоврядування, яке проіснувало аж до 1839 року. За декілька місяців після цього життєвий шлях засновника династії Радзівіллів добіг свого кінця. Тіло його було віддане землі в одному з родових маєтків, але за загадкових обставин воно зникло і випадково було віднайдене й перепоховане 2004 року.

1. Александрович В. Реєстри Олицького замку / В. Александрович. – Луцьк, 2007.
2. Боярчук П. Про що мовчить стара Олика / П. Боярчук. – Луцьк, 2009.
3. Боярчук П. Радзівілли і стара Олика / П. Боярчук. – Луцьк, 2013.
4. Miller L. Arystokrazja / Miller. – Warszawa, 1998. – 270 s.
5. Tomkowicz S. Olyka / Tomkowicz // Prace Komisji Historji Sztuki. / Tomkowicz. – Warszawa, 1924.

ГУРА

Анатолій Степанович

вчитель історії,
краєзнавець





Миколай Кшиштоф Радзивілл «Чорний» в реформаційному русі Волині

На українських землях осередки протестантизму з'явилися в 30–40х роках XVI ст. Нове віровчення привертало увагу, в першу чергу, шляхту й магнатів, які вбачали в протестантських (особливо кальвіністських) вимогах послаблення влади вищих церковних ієрархів; ліквідацію церковного землеволодіння; контроль мирян над духівництвом; віротерпимість й обмеження королівсько-

го всевладдя; близькість до ідеалів шляхетської вольниці. Кальвінізм для знатних людей став супротивом проти католицької колонізації та латинізації. В вищих колах побутувала думка, що краще «опротестантитись, щоб не ополячитись чи олатинитись». Українські магнати часто сприймали протестантизм, як спасителя національної ідеї.

На волинських землях другої полови-

ни XVI – першої половини XVII ст., протестантами-кальвіністами були представники родини магнатів Радзивіллів. Поряд з іншими вотчинами вони володіли Оликою (сучасне смт. Олика). Першим володарем Олики став Ян Радзивілл «Бородатий». Наступним спадкоємцем вотчини – син Миколай Кшиштоф Радзивілл «Чорний». Він став одним із поширювачів реформаційних ідей на Волині в кінці XVI – на поч. XVII ст.

Все своє зріле життя Радзивілл «Чорний» обіймав високі посади у владі. Його називали некоронованим королем Литви. Вперше він почув про ідеї Реформації, перебуваючи на навчанні в Німеччині. Радзивілл читав «Біблію», перекладену особисто М. Лютером, яку він підписав для короля Польщі Жигмонта Августа. Миколай Радзивілл ознайомлюється з коментарями Ж. Кальвіна до послань Апостола Павла. Він перечитує «звернення до християнського дворянства німецької нації» М. Лютера, «Християнське виховання» Ж. Кальвіна.

З 1553 р. М. Радзивілл почав своє життя як євангельський християнин у 38 років. В місті Вільно оголосив, що сповідує євангельську віру без ідолопоклонства і засновує кальвіністську церкву в Лукішках. Власним коштом видав у Бресті катехізис християнської віри для простих людей. В своїх володіннях він відкрив нові церкви (збори) для шляхти і міщан, де проповідується «Слово». Радзивілл вів листування з відомими реформаторами: Кальвіном, Булінгером, Вольфом, Меланхтоном.

«Чорний» бажав, щоб Слово Боже читали прості люди, щоб воно проповідувалося на рідній та зрозумілій їм мові. Миколай Радзивілл сприяв, щоб при помісних цер-

квах (одну з таких було відкрито в Олиці 1590 р.) працювали школи, в яких дітей навчали письму, читанню та християнським істинам. Великим внеском М. Радзивілла в розповсюдження Слова Божого стало відкриття типографії в Бресті та видання і переклад власним коштом 1653 р. «Брестської» або «Радзивіллівської Біблії».

Реформаційні ідеї «Чорного» позитивно вплинули на його господарську діяльність у вотчинах. Зокрема і в олицькій вотчині відбулося багато господарських змін. Зростає врожайність селянських

господарств. Устави на волоки дають можливість селянам освоювати нові ремесла: деревообробне, гутництво та інші. Саме М. Радзивілл, займаючись меценатством, започаткував колекціонування творів мистецтва. Картини з галереї Радзивіллів й донині є окрасою багатьох музеїв світу.

В другій половині XVI–XVII ст. містечко Олика зазнала найбільшого розквіту за весь час свого існування. Причиною цього стала низка чинників. Перший із них – 1564 р. Олика отримала Магдебурзьке право, випереджуючи в цьому м. Луцьк. Ця подія розширила можливості самоуправління в олицькій вотчині, якими скористався реформатор Микола Кшиштоф Радзивілл «Чорний». Втілення реформаторських ідей останнього стало другою причиною, що сприяє розквіту Олики. Третій чинник розвитку містечка – географічне розташування на перетині торгових шляхів Європи.



КУБАЙ
Мирослава Сергіївна
Викладач історії і суспільних наук





Біографічний нарис життя та діяльності Теодора Бжозоня

Перші згадки про адвентистів на Галичині ми знаходимо в газеті «Свобода» від 8 серпня 1912 року. Стаття під назвою «Нова релігійна секта на Галичині» містить інформацію про деструктивну секту, котра з'явилася під назвою «Адвентисти сьомого дня». Релігійна свобода на Галичині в останні роки правління Австро-Угорщини (кінець XIX – початок XX століття), перебувала у вкрай несприятливих умовах. Контроль католицької церкви був настільки тотальним, що кожна інша релігія викорінювалась і вважалась деструктивною для тогочасного суспільства. Ідеологічну політику проти поширення протестантських ідей, зокрема адвентистських, можна простежити на прикладі життя адвентистського пастора Теодора

Бжозоня. Нижче подано переклад цієї статті із староукраїнської мови з деякими уточненнями, оскільки автор помиляється в історичних та доктринальних питаннях пов'язаних з виникненням, поширенням та становленням церкви адвентистів сьомого дня в контексті її загальної історії.

«НОВА РЕЛІГІЙНА СЕКТА НА ГАЛИЧИНІ»

«У Львові, Кракові і Новому Сончі поширилася і приєднала до себе багато прихильників нова релігійна секта «баптистів» або «адвентистів». Проповідники цієї віри ширять свою науку під кличем: «Будь світлом». Адвентисти – це секта, започаткована 1831 року в Пітсбурзі (в північній Америці) Віль-

гельмом (Вільямом) Міллером. Адвентисти чекають повернення Христа на землю і початку тисячолітнього Царства Божого. Сабатистами зветься між ними ті, що разом із «жидами» святкують суботу, заперечують існування святої Трійці (АСД є конфесією, котра визнає Триєдиного Бога в трьох вічних і рівноправних особах: Бог Отець, Бог Син та Бог Дух Святий) та пропагують ідеї стриманості. В Америці секта має 30.000 тисяч сповідників, які ведуть ревну пропаганду на користь своєї секти.

Їх місіонери працюють в Європі в основному у Швейцарії, розповсюджуючи свої книжки і часописи. «Баптистами» або «новохрещеними» називаються тому, що не визнають хрещення дитини, а лише дорослої людини, котра мусить, вступаючи до секти

тютюну. Недавно почав винаймати приміщення на віллі «Зофія», де згуртував агентів нової секти. Бжозонь часто влаштовує відкриті лекції та проголошує проповіді проти «фальшивих пророків».

Потім переніс свою школу до кам'яниці біля руської церкви і проповідував далі між залізничниками. Ночами проводив богослужіння та поширював брошури з нападами на духовенство. Проголошує проповіді у торгові дні біля ратуші, коли є велика кількість слухачів. Бжозонь приєднав багато визнавців своєї науки і задумав закласти громаду адвентистів у Новому Сончі. І навіть купив дім святиню і захоронку (земля під кладовище) для своїх нових учнів. Галицькі адвентисти відбули останніми днями червня у Львові з'їзд в котрім взяло участь біля 60 осіб.

На з'їзді було вирішено провести заходи в намісництві про затвердження адвентиської громади. На днях має відбутися в Новому Сончі хрещення нових сповідників релігії. Для звершення церемонії хрещення до Сонча приїде голова секти Гляйвіц із Сілезії».

Отже, це історичне джерело є переконливим доказом присутності та впливу адвентиських ідей на тогочасне суспільство. Привертає до себе увагу також посвяченість та ініціативність Теодора Бжозоня, котрий не зважаючи на тодішнє ставлення до іноземних



Львів. Дім, де жив Бжозонь, вул. Паулінів 12 В

охреститися шляхом повного занурення у воду. Найбільшу діяльність веде секта в Новому Сончі (територія сучасної Польщі) під керівництвом Теодора Бжозоня, котрий розпочав свою науку півроку тому. Отримавши дозвіл на продаж протестантських Біблій та користуючись отриманим правом на поширення культових книжок став ходити по містах і навіть по поодиноких будинках і проповідувати стриманість від алкоголю і

релігійних течій зміг не просто відстояти свої переконання, але й організувати громаду адвентистів у Новому Сончі.

Відомо, що в березні 1912 року Теодор оселився в містечку Новий Сонч (місто на півдні Польщі. Туристичний центр. Третє за величиною місто Малопольського воєводства) з метою поширення адвентиських ідей на території Галичини, зокрема в Кракові та Львові. Після того, як він почав відкрито про-

повідувати ідеї адвентизму у громадських місцях місцева поліція звернула на нього увагу, і після виступу 18 червня 1912 року визнала його «порушником громадського порядку» і тримала під пильним контролем.

Бурмістр містечка Сонч, доктор Барбацкі з приводу активного ширення ідей нової секти склав шість протоколів, які записано зі слів свідків. Вони свідчили про антикатолицьку діяльність пастора. Пропонуємо ознайомитися із цими протоколами, які було знайдено в Державному архіві Львівської області (Фонд 350, опис 1, справа 3251).

«Протокол від 6 серпня 1912 року, написаний в офісі бурмістра м. Новий Сонч у справі поширення Теодором Бжозоном ересі проти католицької віри. На запитання бурмістра відповідає Томас Мартон, який займав посаду міського поліцейського. Де вперше ви зустрілися з діяльністю пана Бжозоня? Відповідь: «В березні чи квітні 1912 року, коли виконував службу на вулиці Длугоша після проходу двох похоронних процесій підійшов до мене Теодор Бжозонь. На моє запитання назвав своє прізвище та ім'я, і в ході розмови за 15 хвилин почав говорити про кінець світу, про знаки на небі, порази перед кінцем світу і жахливі знищення. Саме тоді дав мені дві книжки під назвою «Дорога до Христа» та «Славний прихід Христа».

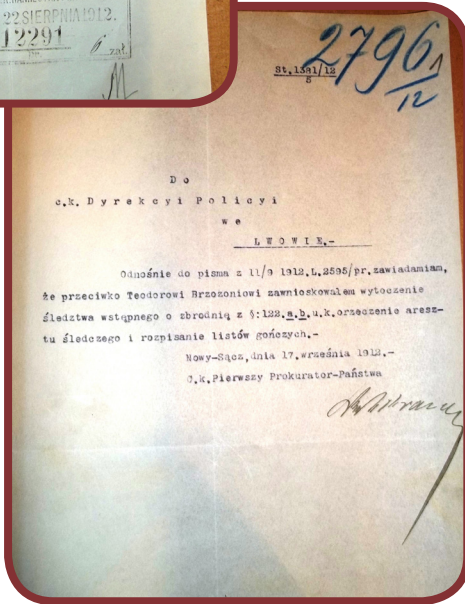
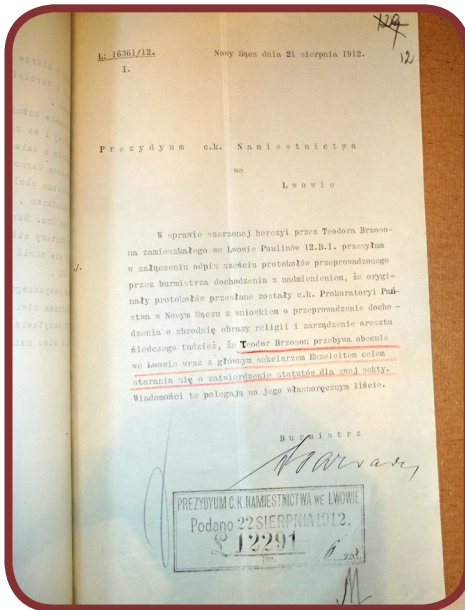
Згодом за два тижні прийшов до мене знову, коли я здійснював службу на вулиці На-

войовській і знову приніс мені книжку під назвою «Святе Письмо». Дану ним книжку я тримав у себе, а потім запропонував бурмістрові. В березні чи квітні отримав від бурмістра завдання прослідкувати за Теодором Бжозоном і дізнатись детальніше, чим він займається, після того повідомити про хід розслідування. Подібне завдання отримав одночасно і капрал Яків Гурка.

В результаті стеження я намагався ближче познайомитися з Теодором Бжозоном і завоювати його довіру, мені це вдалося. Він постійно розповідав мені, що моє хрещення є неправдивим, оскільки апостоли хрестилися повним зануренням у воду. Також і ми повинні так робити у свідомому віці. До того ж він запевняв мене, що католицька меса є неправдивою, бо людина не може хліб і вино перетворити в тіло і кров Господню. Знову наголошуючи, що апостоли не про-

водили таку месу і люди не можуть приносити в жертву Христа багато разів. Теодор розповідав мені, що сповідь не має жодної сили, якщо звершена перед священником – сповідуватися треба не людині, а Богу, котрий в силах простити скоєні гріхи. До того ж Теодор казав, що неділя

не святий день Господній, а тільки субота є святою Божою. Усі образи чи нагробні святі фігури є ідолопоклонством і порушенням десяти заповідей. Він говорив, що Марія ще мала дітей крім Ісуса і вода не може бути святою. Після прочитання своїм підписом стверджую правильність тексту, а поруч



мене мої свідчення затверджує бурмістр, доктор Барбацкі».

Наступний протокол проти Теодора Бжозона укладено 6 серпня 1912 року. Його написано в офісі бурмістра в містечку Новому Сончі. Справа мала назву «Звинувачення Теодора Бжозона у поширенні ересі». На прохання бурмістра з'явився Йозеф Малінський помічник канцелярії залізничних майстерень, котрий розповів про своє знайомство с Теодором так: «Теодора Бжозона я знаю від червня 1912 року і познайомився з ним випадково на вулиці Нового Сонча, коли він тримав у руках брошури під назвою «Хвилини дозвілля». Я запитав його, що то в нього в руках, а він відповів, що має різні книги для продажу, а довіреним своїм людям може їх позичити. Свого імені він мені не сказав, але сказав де проживає.

Вечором того самого дня я пішов до нього додому і був у нього близько години. Під час розмови він наговорював на католицьку церкву та говорив, що усі ксьондзи крутії. На жаль, детальних слів не можу пригадати.

Розповісти більше може пані Вензова, вдова поштмейстера, яка проживає по вулиці Длугоша в будинку Фініка, пенсіонера залізничника. Також знаю про те, що Бжозонь

ню, а той нехай віддасть 5 крон, і більше про Бжозона вона чути нічого не хоче. Я це чув від неї особисто. На початку липня Бжозонь поїхав до Львова і намагався затвердити статут товариства, щоб у Сончі йому було вільно існувати. Думаю, що він шпигун, тому що ніде не працює, але має елегантний костюм, музичний інструмент, книжки різними мовами (німецькі, польські, англійські), меблі

21 серпня 1912 р. бурмістр м. Нова Сончі посилав в президіум намісництва у Львові лист, в якому представляє діяльність Теодора Бжозона у негативному світлі

надто хороші і завжди оплачує готівкою. Я думаю, що він має гроші, бо говорить, що хотів би купити будинок.

На місці де проживає Бжозонь, тепер живе його послідовниця Роулін Луїза, яка походить із Пруссії і досить добре говорить польською мовою. Вона також поширює ересь. Говорить проти святої вечері, а також, що католики в такий спосіб не повинні причащатися. У своєму помешканні вона має дві закордонні книжки і говорила про те, що ми не повинні святкувати неділю, а лише шаббат, тобто суботу. До цих речей вона намовляє пані Маюховну, говорячи, що Папа в жодному разі не є святим отцем і що головою католицької церкви ніколи не був апостол Петро. До того ж Божа матір, ка-

зала вона, мала четверо дітей. Більше наразі не пригадую. Можу присягнути після прочитання, що ці дані є правдивими і засвідчую про це власним підписом, а також підписом бурмістра, доктора Барбацкі.

21 серпня 1912 р. бурмістр м. Новий Сонч

Усі образи чи нагробні святі фігури є ідолопоклонством і порушенням десяти заповідей

збаламутив пані Густав Майюховну, яка в той час спільно проживала з пані Вензовою. Маюховна купила у Бжозона книжки і дала завдатку 5 корон, а решту має додати. Ці книжки забрала від неї Ширавувна, оскільки бажає, щоб вони були повернені Бжозо-

надіслав у президію намісництва у Львові лист, в якому змалював діяльність Теодора Бжозоня у негативному світлі і додав шість протоколів свідків його місіонерської роботи. В листі зазначалося також, що пастор Бжозонь разом з «старшим сектантом» Ензелейтом перебувають у Львові з метою отримання права на офіційну діяльність. Лист швидко скерували в поліцію Львова, яка в свою чергу, щоб мати право на арешт звернулася в прокуратуру Нового Сонча, де проживав Теодор. Таку відповідь надіслав прокурор: «щодо листа від 11 вересня 1912 року повідомляю, що проти Теодора Бжозоня порушено кримінальну справу про релігійну образу (§122 пункт а,б), яка підлягає слідчому арешту». (Згідно матеріалів державного архіву Львівської області, Фонд 1 опис 350, справа 3251, аркуш 1-12).

Теодор Бжозонь вимушений був залишити Галичину втечею у зв'язку з оголошенням рішення слідчого комітету, щодо його розшуку та арешту. Отже, якщо хронологічно зобразити події життя Теодора, то згідно архівних документів ми отримуємо таку картину:

1. Початок березня 1912 року – Т. Бжозонь розпочав місіонерську роботу в Галичині у м. Новий Сонч (інформація згідно статті в часописі «Свобода» від 8 серпня 1912 року);

2. 18 червня 1912 року – Т. Бжозонь прилюдно виголосив антикатолицьку проповідь під ратушею в Н. Сончі, тим самим привертає особливу увагу поліції (інформація згідно статті в часописі «Свобода» від 8 серпня 1912 року);

3. Кінець червня – Т. Бжозонь організував у м. Львові з'їзд для своїх однодумців в кількості 60 осіб з метою легалізації секти і отримання статуту (інформація згідно статті в часописі «Свобода» від 8 серпня 1912 року);

4. 8 серпня 1912 року – вийшов часопис «Свобода», в якому з'явилася стаття про нову секту;

5. Середина серпня 1912 року – Т. Бжозонь організував проведення обряду хрещення в Новому Сончі, на якому був голова секти з

Гляйвіці (інформація згідно статті в часописі «Свобода» від 8 серпня 1912 року);

6. 6 – 17 серпня 1912 року – зізнання свідків проти Т. Бжозоня, записані бурмістром у шести протоколах у Новому Сончі; (Державний архів Львівської обдасті (Фонд 350, опис 1, справа 3251, аркуші № 5-11);

7. 21 серпня 1912 року – бурмістр Нового Сончу посилає в Президію намісництва у Львові лист з висновком про відкриття слідства та арешт Т. Бжозоня. Його звинуватили злочині образи релігії. У додатку справи шість протоколів зізнань проти Т. Б. (пастор Ензелейт та Бжозонь у цей час знаходяться у Львові з метою затвердження статуту секти (Державний архів Львівської області (Фонд 350, опис 1, справа 3251, аркуш №12);

8. 2 вересня 1912 року – Львівське намісництво скерувало справу Т. Бжозоня до директора поліції Львова (аркуш №3);

9. 11 вересня 1912 року – президія державної поліції у Львові надіслала лист №2595 до прокуратури Нового Сонча про справу Т. Бжозоня (аркуш №4);

10. 17 вересня 1912 року – перший прокурор Нового Сонча направив лист до дирекції поліції у Львові, у відповідь на їхній лист від 11.09.12 про відкриття слідчого арешту Бжозоня Т. за статтею §122 (арк. №1);

11. 22 вересня 1912 р. – президію державної поліції у м. Львові підтвердила отримання листа.

1. Державний архів у Львівській області, фонд 1 опис 350, справа 3251, с. 1-12.

2. Нова релігійна секта на Галичині. // Свобода. – 1912.

3. Heinz D. Church, State, and Religious Dissent (A history of Seventh-day Adventists in Austria, 1890-1975) / Daniel Heinz. – Frankfurt, 1993. – 207 s.

4. Walter M. Dzieje zborów kościoła adwentystów dnia siódmego na Śląsku w latach 1898-1945 / Marek Walter. – Warszawa: Znaki Czasu, 2012. – 297 s.

ШЕВЧУК

Валентин Авдійович

Львівський національний університет імені Івана Франка, історичний факультет, кафедра Давньої історії України та архівознавства





Едвард Восс

Розвиток українського протестантизму на Волині тісно пов'язаний з проживанням на його території німецьких поселенців, які своєю соціально-місіонерською діяльністю значно вплинули на місцеве населення. Зародження і діяльність Церкви адвентистів сьомого дня не стало винятком у цьому процесі взаємовпливу та інтеграції, що спричинено створенням адвентистських громад, до складу яких входили представниками різних національностей.

Першу адвентистську громаду на Волині утворили мешканці німецької колонії Жорнівка у повіті Межириччя 1888 року, а згодом їх кількість стрімко зростає. Зокрема лише у Дубенському повіті 1903 року

їх нараховувалося більше десятка чоловік. Однією з таких адвентистських громад була громада у німецькій колонії Рідкодуби, Вербської гміни Дубенського повіту, де по особливому проявилася взаємна допомога і повага між представниками різних релігійних конфесій.

Мешканці колонії Рідкодуби за своїм національним і релігійним складом представляли строкату картину. Серед німців, які тут були в більшості, проживали чехи, поляки, євреї та українці, які були представниками різних конфесій. Зазвичай в дома усі спілкувалися рідною мовою, а на вулиці – українською. Німців адвентистів тут 1903 року було 14 осіб, котрі щосуботи проводили богослужіння приватних

будинках. Дуже часто їх відвідували одновірці з сусідніх адвентистських громад, проте приїзди керівників церкви ставали особливою подією. Неймовірно, але факт, восени 1911 року в громаду адвентистів в село Рідкодуби приїхав А. Даніельс – керівник всесвітньої церкви із Сполучених Штатів Америки.

Найбільшого розвитку й успіху в діяльності громада досягла у міжвоєнний період, за пресвітера Едурда Восса, який залишив глибокий слід у людських серцях своєю добротою, душевним теплом і турботою про інших. Едуард Восс народився 1884 року у Німеччині. Перед Першою світовою війною батько Едуарда разом зі своєю сім'єю приїхав у м. Львів задля заробітку, оскільки сам був професійним майстром пивоваріння. Придбавши у Львові значні активи, він повернувся до Німеччини, але його син Едуард залишився жити у Львові де і створив сім'ю. З часом Едуард переїхав на Волинь і поселився в німецькій колонії Рідкодуби, де успішно займався фермерством. Саме тоді він і його дружина стали членами адвентистської церкви.

В роки Першої світової війни (1914 – 1918 роки) багато німців на Волині в тому числі сім'ю Едуарда було депортовано до Сибіру. Дорогою помер півторарічний син Воссів Андреас. У засланні вони зустріли інших адвентистів сьомого дня з Волині. Вони допомагали одне одному. Після Першої світової війни, восени 1918 року, сім'я повернулася із Сибіру в Рідкодуби. Початок був важким, але крок за кроком господарство відбудовувалося. Новопридбанні гектари землі приносили багатий врожай, збільшувалося і поголів'я

худоби. Тепер сім'я жила заможнo. Прийшов час допомагати іншим.

Насамперед Восс вирішив питання, яке в часи Другої Речі Посполитої було надзвичайно актуальним – поховання одновірців. Восс виділив частину свого поля, віддалену від села для поховання, не підозрюючи, що він робить послугу самому собі, і що це кладовище стане пам'яттю для наступних поколінь про його

*Восс своїм боржникам казав:
«Якщо ви мені віддаєте те,
що позичили, то на зиму у вас
нічого не залишиться»*

християнські добродієння.

У Воссів народилося троє дітей: син і дві дочки. Разом з іншими дітьми ходили до школи, гралися у дитячі забави, добре володіли німецькою, польською і українською мовами.

Едуарда Восса у селі любили і поважали не тільки одновірці, які вибрали його своїм духовним лідером-пресвітером, але і односельчани. Для них він став зразком справжнього християнства. В роки панування польської влади багатьом селянам було вкрай важко забезпечувати свої великі сім'ї продуктами харчування чи предметами щоденного вжитку. Через кризу бідні сім'ї часто не в стані були пережити довготривалі суворі зими, не використавши насіннєві запаси для майбутнього весняного посіву. Не раз Едуарду доводилося допомагати таким сім'ям задарма або за просту допомогу у напруженні часи жнив.

Восс своїм боржникам казав: «Якщо ви мені віддаєте те, що позичили, то на зиму у вас нічого не залишиться». Зараз люди похилого віку з особливим почуттям любові згадують свої дитячі роки і «солодкі дні», коли після часу медозбору Восс запрошував усю дітвору до себе у двір і частував їх медом. Прославився Едуард і знанням ветеринарної справи, яка була надзвичай-

но важливою у сільській місцевості. Також його поважали за безвідмовність і готовність завжди допомогти людям.

Цікавим є спогад Поліщук Віри Марти-

ливим» Користувався авторитетом рідкодубський адвентист і серед членів церкви інших адвентистських громад. Зокрема, як свідчать церковні джерела, Едуарда двічі вибирали членом ради Східно-Польського об'єднання, яке охоплювало громади Волині, сучасної Рівненщини і частину території Білорусії.

Окрім щасливих, насичених благом і добром років на долю Едварда Восса випали і роки суворих випробовувань. У міжвоєнний період поль-

ська поліція з особливою прискіпливістю стежила за політично неблагонадійними і приймала усілякі здогадки або наклепи зі сторони своєї агентури. Це особливо стосувалося осіб німецького походження, до яких було вкрай вороже ставлення. Один молодий поляк, який згодом визнав свою

провину перед Воссом, заявив у поліцію про те, що Едуард – німецький шпигун, адже він має радіоприймач, що на той час було рідкістю.

«Береза Картузька» – польська страшна каральна машина, в'язниця для політичних

в'язнів. Несправедливо засудженому Едуарду довелося декілька місяців провести у страшному пеклі до моменту, коли після звернення родини і громади влада зняла з нього незаслужене звинувачення. Восс заплатив за цю несправедливість своїм здоров'ям, що у близькому майбутньому відбилось на його житті.

Друга світова війна принесла для усієї

Суботні богослужіння зазвичай проходили у домі Едуарда і багато не адвентистів із села приходили послухати проповіді

нівни, уродженки с. Рідкодуби, про свого батька, який, зважаючи на християнське життя Восса почав виявляти інтерес до його релігії. Придбати українську Біблію Марин не мав змоги, тому з великим запалом почав вивчати німецьку мову, використовуючи Біблію як буквар. Згодом

вся сім'я Поліщуків почала сповідувати віру Восса. 1931 року 20% прихожан Восса були українцями за походженням. Як згадує молодша дочка Восса, особливою подією для дітей була зустріч суботнього дня в п'ятницю ввечері після заходу сонця. Їх батько і сусід Колбащук грали на скрипках, а вони співали із нотного збірника «Пісні Сіону».

Мешканці с. Рідкодуби до цього часу згадують поради Восса щодо здорового способу життя. Хтось із українців сказав: «Восс, що ти отримуєш від життя? Не п'єш, не палиш...». На що Едуард відповів: «За це все потрібно заплатити і воно є шкід-



Європи несподівану страшну реальність. У вересні 1939 року припинила своє існування Польща, ставши жертвою нападу Німеччини і СРСР. Згідно політичних домовленостей між Гітлером і Сталіном, усі мешканці німецької національності,

Дружина і діти Восса залишили Волинь, а Едуард залишився тут назавжди...

проживаючи на території Західної України, анексованої радянською владою, повинні були в стислий термін повернутися на свою батьківщину.

Взимку 1939 року сім'я Восса, як і інші німецькі сім'ї, готувалася до від'їзду. Жінок і дітей відправляли залізницею, а чоловіки самотужки мали добиратися підводами до призначеного місця. Проте сталися непередбачені обставини. Дружина і діти Восса залишили Волинь, а Едуард залишився тут назавжди... Готуючись до від'їзду, Восс відвів коня до коваля, щоб гарантувати собі безпечну дорогу. Коли коня підковували у Восса трапився серцевий напад, який спровокував негайну смерть. На похорони, не зважаючи на погодні умови прийшло багато народу, починаючи від одновірців, які прибули зблизька та здалека і місцевих мешканців, які прийшли віддати шану добрій людині.

Ось, що розповідала дочка Восса про свого батька: «Восени 1939 року німці з

заходу і зі сходу більшовики вторглися в Польщу. Тому це ми повинні були залишити Волинь. Однієї ночі польські поліцейські заарештували мого батька. Ми дуже боялися за нього. Наступного дня моя мати пішла в Вербу до адвоката-єврея. Але цей чесний чоловік був не в змозі допомогти батькові. Єврейський торговець сказав моїй матері, щоб вона прив'язала коней до машини, тому що він бачив у річці 5 трупів. Але серед цих трупів не було мого батька. Якось в суботу, під час богослужіння хтось сказав моєму братові, «взяти велосипед», і що «він побачив батька на головній вулиці, як він вийшов з вагона».

Батько розповідав, що в таборі Береза Картузька поляки зв'язували руки і били їх прикладами гвинтівок, їх спина були майже темно-сині від побоїв. Молодий поляк прийшов до батька і попросив у нього вибачення, батько сказав йому, що тільки Бог може пробачити вас, і він знає все. Похорон батька був величезним, багато людей прийшло на адвентистське кладовище в Рідкодубах. Для нас і нашої матері це був величезний удар. 4 січня 1940 року ми залишили нашу ферму. Ми їхали в вагоні

Під час війни наша сім'я жила в Польщі, в Немодлін, наша квартира стала місцем поклоніння в суботу. Там також були присутні польські адвентисти, ми допомагали одне одному

і ніколи більше не бачили могилу нашого батька. За могилою доглядала українська родина Поліщуків.

Після закінчення Другої світової війни 1945 року, двоє братів, які до війни були членами церкви в Вербі жили в НДР. Під



час війни наша сім'я жила в Польщі, в Немодлін, наша квартира стала місцем поклоніння в суботу. Там також були польські адвентисти, ми допомагали одне одному, ми мали Боже благословення. Всі вони втішали один одного. 1945 року ми залишили Польщу і вирушили в Східну Німеччину. Потім під Лейпцигом в Саксонії. Мого брата призвали на військову службу в вермахті і відправили його в бронетанкову дивізію. 1944 року він на танку по шляху відвідав Рідкодуби. Всі мешканці вітали, як тільки побачили його. Він відвідав могилу нашого батька. Весь екіпаж танка віддав всі консерви та їжу селянам. Мій брат загинув у бою у Східній Пруссії на початку 1945 року. Радянська ракета потрапила в танк і згорів весь екіпаж».

Пройшло 64 роки від часу смерті Едварда Восса, як 2003 року дізнався про цю історію від Поліщук Лідії Мартинівни, а потім від старожилів с. Рідкодуби. Вражає те, що про Едуарда Восса пам'ятають усі до сих пір. Закинуте далеко в полі невелике німецьке кладовище зберігає пам'ять про добрі вчинки. Навіть тоді, коли радянська влада намагалася зрівняти із землею цю

пам'ять, односельчани не дозволили цього зробити. Ніхто в селі не пам'ятає, хто похований на цьому кладовищі, лише пам'ять про Едварда Восса інколи печалить серця старожилів.

2003 року на місці старого хреста на могилі Восса поставлено невеликий пам'ятний знак, на відкриття якого 9 листопада 2003 року зійшлося та з'їхалося багато людей, не

тільки одновірців, але й односельчан, котрі хотіли ще раз пригадати життя та діяльність людини, яка вирішила йти за Господом, сіючи навколо себе добро.

1. Gäde D. P. Zions Wächter / D. P. Gäde, V. N. Bericht Feld. – Hamburg: Internationale Traktatgesellschaft, 1904.

2. Sekty na terenie powiatu Dubieńskiego, Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, 9 luty 1929 r., AAN w Warszawie, zespol 14. Sygh. 1411.

3. Sekty religijne na terenie województwa wołyńskiego (Adwentyści dnia 7), s. 2, Łuck dnia 1.01.1929 roku, Держархів Львівської області, ф. 36, оп. 13А, спр. 983.


4. Шевчук В. Особистий архів, аудіо запис розмови з Поліщук Лідією Мартинівною, (1935 року народження, уродженка села Рідкодуби, Дубенського р-ну) Шевчук Валентин. – с. Стоянів, Радехівського р-н.: 30.03. 2002 р.

ШЕВЧУК

Валентин Авдійович

Львівський національний університет
імені Івана Франка, історичний факультет,
кафедра Давньої історії України
та архівознавства





Внесок Володимира Марцинковського у розвиток української протестантської спільноти

Володимир Марцинковський – письменник, проповідник, вчений, теолог, громадський діяч – народився 28 серпня 1884 р. у с. Дермань Волинської губернії. Батько – Филімон Марцинковський (помер 1915 р.), зросійщений поляк, був землеміром. Мама – Наталія Марцинковська (померла 1923 р.), родом із Волині, була донькою православного священика Якова Майбороди і походила із давнього українського роду [6]. Хлопчик отримав різностороннє виховання. По-божна мати, яка часто відвідувала службу

у дерманському монастирі, а також дідусь-священик прищепили Володимиру, якщо й не живу віру, яку він відкриє у собі пізніше, то, принаймні, цінування церкви, моральної чистоти, християнського способу життя, любов до Слова Божого. Окрім того, мама, яка завжди говорила українською, пересипаючи свою мову багатством народних приказок і прислів'їв, часто співала українські народні пісні, заклала, приспане в юначі роки, відчуття спорідненості з малою батьківщиною.

Служба Филімона Марцинковського

змусила родину залишити Дермань за рік після народження Володимира. Відомо, що навчався він у Гродненській чоловічій гімназії, яку закінчив 1902 р. зі срібною медаллю. Польський баптистський історик К. Беднарчик стверджував, що саме в Гродно Володимир Марцинковський вперше на початку ХХ ст. відвідав підпільні домашні євангельські богослужіння, які однак не особливо вплинули на його життя [18].

По завершенні гімназії юнак вступив на історико-філологічний факультет Петербурзького університету. Цей період Володимирового життя виявився доленосним не лише тому, що тоді закладалися підвалини його майбутньої професії, а й з огляду на його духовні відкриття у самому собі. Закінчивши навчання в університеті, Володимир працював викладачем Гродненської гімназії, потім Самарського університету. 1904 р., зустрівшись із видатним релігійним діячем Павлом Ніколаї, тоді ще студент Володимир Марцинковський пережив духовне відродження, визнавши Ісуса Христа особистим Спасителем. Внаслідок тривалих духовних пошуків, досліджень і відкриттів 1920 р. він прийняв хрещення у дорослому віці від менонітського пастора. Натхненний своїм духовним наставником П. Ніколаї В. Марцинковський долучився до активної духовно-просвітницької ро-

боти серед молоді у Російському християнському студентському русі, за яку його арештовували і зрештою вислали із Росії.

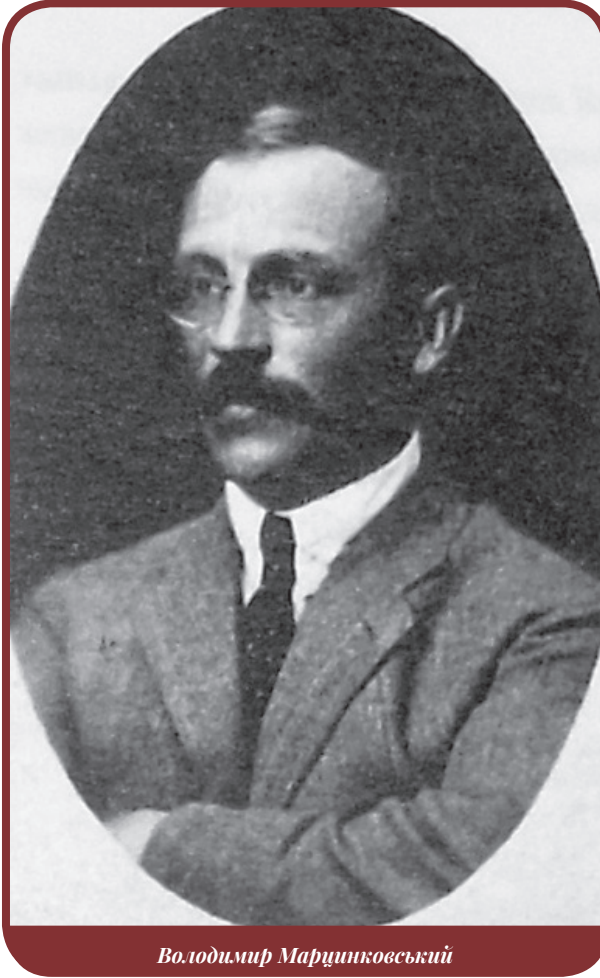
Новий період життя Володимира Марцинковського почався 20 квітня 1923 р., коли він змушений був переїхати до Праги. Життя письменника і проповідника у

вигнанні позначилося узагальненням його досвіду та опублікуванням деяких праць. Зокрема, побачила світ його праця «Достовірно ли Евангелие?» (Прага, 1926 р.), спогади «Записки верующего» (Прага, 1927 р.), трактат «Когда люди станут братьями» (Нью-Йорк, 1927 р.), «Христос и евреи: размышления в свете Библии и науки, встречи и впечатления в СССР, Западной Европе и Палестине» (Прага, 1933 р.), «Смысл страдания», «Христос грядущий», «Наука и религия», «Распятие и воскресение» та ін. [17].

Окрім того вчений читав лекції в різних аудиторіях Європи, чим задовольняв власну ностальгію за батьківщиною і заробляв на прожиття.

У нього також з'явилася можливість навідуватися і в рідне село Дермань, подорожувати Волиню, виступаючи перед українськими та єврейськими аудиторіями. Фактично, у 20-х роках почався «український» період у житті письменника і вченого.

1930 р. В. Марцинковський одружився із Неллі Шумахер, донькою Готліба Шу-



Володимир Марцинковський

махера, відомого археологічним відкриттям стародавнього міста Меггідо. З майбутньою дружиною він познайомився, відвідуючи Палестину. Подружжя оселилося у м. Хайфі, батьківщині Неллі Марцинковської [1]. Хоч Марцинковські більшість часу



Учасники жіночих курсів.
У центрі з портфелем – В. Марцинковський.
зліва – Н. Марцинковська, Луцьк, 1935 р.

подорожували, все ж Ізраїль згодом став для Володимира другою батьківщиною, духовному вдосконаленню якої він служив так само віддано, як служив українцям і росіянам.

Розмах діяльності Марцинковського у 30-х роках ХХ ст. дружина описувала так: «Перших десять років нашого подружнього життя ми подорожували дуже багато. Різні Церкви, організації та групи з різних місць майже всієї Європи запрошували нас їх відвідати...» [11]. Влучно узагальнив цей етап життя Володимира Марцинковського і його товариш Соломон Островський у передмові до збірки праць письменника: «Та його висока обдарованість, знання і життєвий досвід потребували ширшого поля діяльності, аніж був для нього Ізраїль» [15].

Коли 1932 р. редактор українського баптистського журналу «Післанець правди» Л. Жабко-Потапович наголосив В. Марцинковському на великій потребі інтелектуальних євангельських працівників в українському середовищі і закликав його активніше долучатися до праці серед українців, вчений відповів текстом з Євангелії: «Іди до дому свого, до своїх, і їм розповіж, які речі великі Господь учинив тобі, і як змилювався над тобою!» (Мр. 5:19) [7]. Майже щороку сім'я Марцинковських на кілька місяців приїздила на Волинь, оселяючись у родинному будинку в Дермані.

Перебування Володимира й Неллі на батьківщині зовсім не нагадувало канікули, навпаки воно було насичене подорожами, лекціями, заняттями, зустрічами і богослужіннями. Скрізь Марцинковських зустрічали переповнені молитовні будинки, зали, сільські хати і подвір'я – багато людей бажали почути виразне тлумачення Біблії та глибокі духовні ідеї, висловлені зрозумілою для них мовою. Це було пов'язано з

Скрізь Марцинковських зустрічали переповнені молитовні будинки, зали, сільські хати і подвір'я – багато людей бажали почути виразне тлумачення Біблії та глибокі духовні ідеї, висловлені зрозумілою для них мовою.

будинки, зали, сільські хати і подвір'я – багато людей бажали почути виразне тлумачення Біблії та глибокі духовні ідеї, висловлені зрозумілою для них мовою. Це було пов'язано з

тим, що євангельська спільнота Волині, Галичини, Полісся складалася переважно із селянських мас і не мала власної інтелектуальної потуги, що відзначав і В. Марцинковський. Водночас українські протестанти вирізнялися особливою духовною жагою, жертовністю і наполегливістю, що дуже вражало вченого [14].

Служіння вченого українцям набувало різних форм – участь у з'їздах та конференціях, курси для євангельських служителів, проповіді для простих євангельських віруючих, лекції для представників різних конфесій і невіруючих, бесіди, заняття з молоддю і дітьми, які проводив спільно з дружиною Неллі. З репортажів у протестантській періодиці та спогадів сучасників відомо, зокрема, що біблійні курси В. Марцинковський проводив у Човниці (1930 р.), Ковелі (1933 р.), Пісникові (1936 р.); брав участь у духовно-просвітницьких з'їздах у Колоденці, Млинові (серпень 1937 р.), Рожищах (вересень 1938 р.) [3].

24 листопада – 1 грудня 1935 р. Володимир та Неллі Марцинковські взяли участь у курсах для євангельських жінок у Луцьку, де було 68 слухачок. Подружжя викладало предмети «образ біблійної жінки», «організація та методи роботи в жіночих гуртках», «гігієна» та ін. [4, с. 56-57]. Звісно, з усього часу перебування професора

в місті не було втрачено жодної хвилини. Паралельно з курсами відбувалися духовні і ділові зібрання віруючих за участю Марцинковських, бесіди та лекції в орендованих залах, де була присутня понад тисяча осіб.

У результаті таких лекцій для містян до Христа навернулися комендант поліції Цеховський та його дружина, помічник секретаря судді Агрипінін, вчитель гімназії Шпаков, ринковий торговець Малахов та інші [4, с. 89].

Володимир Марцинковський співпрацював із різними євангельськими спільнотами міжвоєнної Польщі: Союзом слов'янських громад євангельських християн,

Товариством взаємної допомоги євангельських християн, з вільними євангельськими християнами, Союзом громад слов'янських баптистів. Себе він не відносив до жодної з них, а своє ставлення до розрізненості цих євангельських течій висловлював чітко і не раз [10, с. 223].

Аналізуючи євангельський рух у Польщі, який набув поширення переважно серед українського і білоруського населення, він наголошував на труднощах, з якими стикалися протестанти. «Іноді у євангельських християн і баптистів знаходиш велику вузькість, – писав В. Марцинковський. – Дехто думає, що спасіння лише в його церкві. Але такі погляди зникають



Біля будинку редакції «Пісниця правди». Зліва направо: Н. Марцинковська, В. Марцинковський, Н. Лук'янчук, Н. Жабко-Потапович, Л. Жабко-Потапович, Ю. Урбан, Львів, 1937 р.

все більше й більше. Навіть зовсім прості і неосвічені брати розуміють, що це неправильно» [14]. Зауваження вченого були цілком виправдані, адже у міжвоєнному двадцятилітті на українських і білоруських теренах знаходилася низка євангельських спільнот, які майже не відрізнялися за віровченням, але не могли дійти взаємної згоди з другорядних, організаційних причин.

Позаконфесійність вченого земляка відзначали і мешканці Дермані. Очевидці його відвідин згадували, що, гостюючи у селі, Володимир Марцинковський часто запрошував селян на чай у чудовому садку родинної садиби, де довго тривали бесіди на різні духовні теми. Найбільшу повагу в них викликало те, що Володимир Филимонович ніколи не засуджував тих, з ким спілкувався, не наполягав на зміні конфесії, його, здавалося б, зовсім не цікавила конфесійна належність співрозмовника, натомість він вболівав за внутрішнє переродження [9].

Міркуючи над сутністю людського життя, мислитель тонко й образно висловив своє розуміння процесу духовних змін людини: «Сидячи в лісі, я бачив, як ясного весняного дня падало сухе листя, ніби восени. Це нове свіже листячко випихало старі, віджилі осінні рештки. Так життя в людині само скидає старі відмерлі звички. Не треба їх відривати штучним зусиллям. Дайте людині прийняти нове життя в Хри-

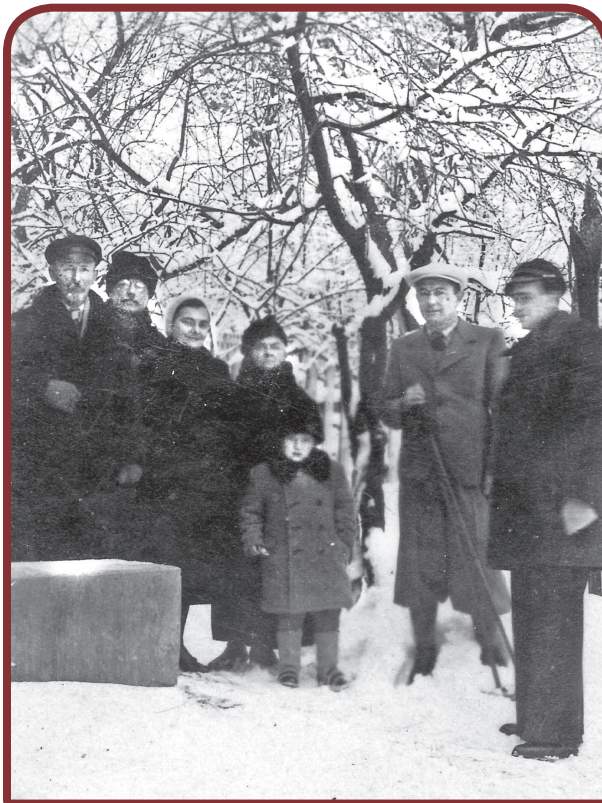
сті, а воно саме перепровадить у ній «реформацію духа» [12]. В. Марцинковський вважав, що саме «реформація духа» є найважливішою цінністю духовного життя християнина і лише вона здатна об'єднати християн.

Наприкінці життя В. Марцинковський підсумував свою ідею християнської єдності у статті «Поклик із Галілеї»: «Якщо ми любимо Бога, то ми повинні любити всіх дітей Божих, не дивлячись на деякі другорядні різниці і переконання. Те, що нас з'єднує, більше того, що нас ділить... «Єдність при різних поглядах» - оце завдання гідне любови. А єдність, яка штучно вирівнює різні погляди й думки не приводить до правдивої єдності...» [13].

На Волині у квітні 1939 р. Володимир Марцинковський написав одну із відомих своїх праць «Сенс життя», опубліковану 1950 р. в Нью-Йорку окремим виданням і 1986 р. в Ашфордї у збірці праць «Слово життя».

Окрім того, з 1932 р. на запрошення Левка Жабка-Потаповича Володимир Марцинковський почав писати проповіді та статті для українського баптистського журналу «Післанець правди», водночас відновлюючи володіння не-

практикованою з дитинства українською мовою [16]. Співпраця з журналом тривала до самої смерті автора. Більшість із його статей присвячені темам зустрічі з Христом, духовного переродження, яке



Марцинковські в Дермані, 30-ті роки ХХ ст.

спонукатиме до змін у житті зовнішньому, пошуку себе та пізнання Бога, єдності християн та любові один до одного і до Господа. Спрямовані вони як на читацьку аудиторію з євангельського середовища, так і на тих, хто має інші переконання. Твори В. Марцинковського відзначаються багатством метафор, образів, витонченою чуттєвістю схожі на поезію в прозі, і водночас вони є глибокодуховними роздумами, достеменним дослідженням Слова Божого, написаним простою, зрозумілою для пересічного читача мовою.

У своїх працях письменник застосовував важливий педагогічний принцип: не засуджувати, а скеровувати, тому вони завжди були життєствердними і надихаючими.

Можливо, саме знайомство Володимира Марцинковського із редактором «Післанця правди» філологом Л. Жабком-Потаповичем, який високо цінував працю мислителя, посприяло залученню останнього до роботи над перекладом Біблії українською мовою. 1936 р. за пропозицією Британського і закордонного біблійного товариства було створено перекладацько-ревізійний комітет, який мав координувати роботу перекладу. До комітету було запрошено і професора В. Марцинковського як філолога, християнського мислителя, дослідника Біблії та знавця єврейської культури. До складу цього органу також входили протестантські пастори: єпископ Української євангельсько-реформованої церкви Василь Кузів (голова комітету), пастор цієї ж церкви Микола Жураківський, баптистський пастор Левко Жабко-Потапович (секретар-редактор), люте-

ранський пастор Мартин Гофман, глава Української лютеранської церкви Іларіон Шебець. Комітет від імені біблійного товариства запросив перекладачем проф. Івана Огієнка (у майбутньому митрополита Іларіона), який самостійно почав перекладати Новий Заповіт українською мовою ще у 20-х роках ХХ ст. [2].

Члени комітету читали перекладені уривки, робили виправлення, нотатки в тексті і на полях, після чого секретар-редактор узагальнював їхні пропозиції, збирав засідання комітету, який спільно з перекладачем готував текст до друку [5, с. 36-45]. Хоч переклад Біблії було завершено 1940 р., війна перешкодила здійснити його перевірку й унеможливила діяльність комітету у попередньому форматі. Робота відновилася аж наприкінці 1949 р. В. Марцинковський в Ізраїлі продовжував співпрацювати з комітетом, але дистанційно, надсилаючи свої рекомендації поштою [8].

Останні тридцять років свого життя В. Марцинковський мешкав в Ізраїлі, час від часу виїжджаючи до Європи для лекцій. Більшість свого часу він присвячував благовістю євреям та арабам, удосконаливши для цього знання івриту. Користувався шаною місцевої інтелігенції, був служителем у громаді вільних братів.

На схилі віку Володимир Филімонович не раз казав своїй дружині: «Ах як я бажав би ще хоч один раз промовити до тих щирих, відкритих українських, білоруських та інших душ!» [11]. Однак промовляти до своїх співвітчизників він міг лише за допомогою записів своїх проповідей, які транслювало ТрансСвітове радіо і на сторінках



*Руїни садиби Марцинковських.
Дермань, Друга, Рівненська обл., 2009 р.*

періодичних видань «Вестник спасения» і «Вестник истины» в Радянському Союзі, «Християнський вісник», «Післанець правди» та ін. на американському континенті.

9 вересня 1971 р. Володимир Филімонович Марцинковський залишив світ своїх земних поневірянь і перейшов до батьківщини вічної. Можливо, саме тому на його надгробному камені на інтернаціональному кладовищі в м. Хайфі написано слова: «...Бути з Христом значно ліпше» (Фил. 1:23).

Багатогранність постаті Володимира Марцинковського сповнена контрастів. Він був мислителем світового масштабу, а водночас не цурався їхати возом заболоченою дорогою на чергове богослужіння у волинському селі. Він збирав кількатисячні аудиторії студентів та інтелігенції у вищих колах Росії і Європи, і десятки євангельських віруючих у простих селянських хатах. Якими б не були віддаленими одна від одної ці аудиторії, і ті, й інші добре розуміли лектора і проповідника, адже його промови вирізнялися євангельською простотою і водночас інтелектуальною глибиною, складністю духовних пошуків і доступністю висновків.

Володимир Марцинковський був проповідником «реформації духа», який особистими поглядами, словом і служінням демонстрував своє розуміння сутності християнства – духовну спільність віруючих, надконфесійну, надтрадиційну, неформальну, виявлену в любові до Христа і людей. Попри свою масштабність, він відчував міцний зв'язок зі своїм корінням, самовіддано працюючи для духовного відродження свого народу.

1. Баптисти в городе Ильи-пророка [Електрон. ресурс] // НГ Религии. – Режим доступа: http://www.ng.ru/ng_religii/2014-04-16/16_haifa.html

2. Біблія або Книги Святого Письма Старого і Нового Заповіту із мови давньоєврейської і грецької на українську дослівно наново перекладена. – Лондон: Британське і закор-

донне Біблійне товариство. – 1963.

3. Бородинська Л. Українські штрихи до портрета Володимира Марцинковського / Ліна Бородинська // Богомыслие. – 1916. - № 19. – С. 146 – 165.

4. Гапонюк Л. А Євангельський рух на Волині в документах і долях людей / Л. А. Гапонюк, М. О. Пирожко, В. Г. Чайка. – Луцьк: ХМ «Українська місія благовістя», 2009. – 448 с.

5. Жабко-Потапович Л. Життя Церкви. Історичний нарис. – Вінніпег – Чікаго: Дорога правди, 1977. – 93 с.

6. Жабко-Потапович Л. Три мученики (В. Марцинковський, О. Карєв, С. Тимченко) // Післанець правди. – 1972. - № 1-2. – С. 13-14.

7. Жабко-Потапович Л. Три мученики (В. Марцинковський, О. Карєв, С. Тимченко) // Післанець правди. – 1972. - № 3 -4. – С. 8-11.

8. Закінчення нового перекладу Біблії // Християнський вісник. – 1955. – Квітень-травень. – С. 5-6.

9. Інтерв'ю з Єфімчуком Федором Олеговичем (1946 р.н., Дермань, пенсіонер, працював вчителем історії в Дерманській гімназії) записане Бородинською Л.І. 7.12.2016 р. – Архів Історичного товариства «Сувій».

10. Марцинковський В. Ф. Записки веруючого. - Новосибирск : Посох, 1994. - 271 с.

11. Марцинковська Н. Як ми жили і працювали // Післанець правди. – 1973. - № 5-6. – С. 8-10.

12. Марцинковський В. В травні на Волині // Післанець правди. – 1937. - № 6 – 7. – С. 106.

13. Марцинковський В.Ф. Поклик з Галілеї // Християнський вісник. – 1971. – № 3 – 4. – С. 1 – 4.

14. Наблюдательная вышка // Верность. – 1930. - № 3. – С. 17-19.

15. Островский С. Слово от брата по вере и доброго сотрудника // Марцинковський В. Слово жизни. – Ашфорд: Сеятель истины, 1986.

16. Післанець правди. – 1935. - № 5-6. – С. 102.

17. Сочинения В.Ф.Марцинковскаго // Верность. – 1928. - № 9. – С. 12.

18. Bednarczyk K. Historia Zborów Baptystów w Polsce do 1939 roku / Krzysztof Bednarczyk. – Warszawa: Słowo Prawdy, 1997. – 368 str.

БОРОДИНСЬКА

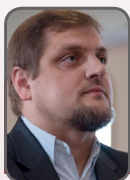
Ліна Іллівна

кандидат історичних наук, доцент
Рівненський інститут Університету «Україна»





Волинський організаційний комітет R500 (ВОМО R500)



**Павло
МИРОНЮК**

голова
ВОМО R500



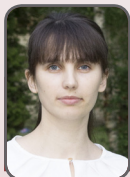
**Оксана
ГАВРИСЮК**

керівник науко-
во-історичного
відділу ВОМО R500



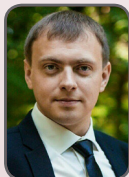
**Олена
НЕЧИПОРУК**

прес-секретар
ВОМО R500



**Валентина
КУРИЛЯК**

Автор ідеї
і організатор



**Євгеній
МАКСИМОВ**

Дизайнер



**Петро
ІЛЬКО**

Дизайнер

**П'ять основ
протестантського
богослів'я**

Sola Scriptura
тільки Писання

Sola fide
тільки вірою

Sola gratia
тільки благодаттю

Solus Christus
тільки Христос

Soli Deo gloria
тільки Богу слава



MARTIN LUTHER